

323

32/575.11

153

Сарвар Қодиров

МУСТАҚИЛЛИК МАСЪУЛИЯТИ
(IV-китоб)

дир. ие пр
2063503

О'QUV ZALI

TATU KUTUBXONASI
364291 SONLI

Тошкент-2004

Бобокалонимиз Амир Темур олим, шоир, солномачилар яратган асарларни кўркам ва мевали боққа қиёслашни хўш кўраркан. Албатта, яхши асар ўқувчига олам-олам маънавий озик, завқ беради.

«Мустақиллик масъулияти» туркумидаги IV-китобга муаллифнинг мафкура, маънавият, таълим-тарбия, ахлоқ, илму - фанга оид публицистик мақолалари киритилган. Бундан ташқари, муаллифнинг ҳаёти ва фаолияти, шажараси, волидаи мухтарамаси, тўплаган тажрибасига доир қизиқарли маълумотлар ва ибратли хикоялар ҳам рисоладан ўрин олган.

Республика марказий нашрларида чоп этилган ушбу мақолалардаги фикр-мулоҳазалар ёшларимиз таълим ва тарбияси учун муҳим аҳамият касб этади деган фикрдамиз.

Мақолалар тўплами кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

ЎЗБЕК ТИЛ ШАҒИНАСИ

I БОБ МУСТАҚИЛЛИК ВА МАЪНАВИЯТ

ВАТАН МУСТАҚИЛЛИГИ - ОЛИЙ НЕЪМАТДИР!

Ўзбекистон Мустақиллигининг 12 йиллигини Ўзбекистон халқи катта шодиёна билан кутиб олди. Бу йиллар - асрларга тенгдир! Мустақиллик сўзи 13 йилдирки, юртдошларимизнинг тилида ва дилида муқаддас калом янглиг янграб, турмушимизга тароват, туйғуларимизга фароғат, орзуларимизга канот бахш этмоқда. Оталаримизнинг дуолари, оналаримизнинг алласи, шоирларнинг шеърлари, устоз-муаллимларнинг сабоғи, азиз фарзандларимизнинг орзу-умидлари ва интилишлари шу сўздан нурланади ва кувват олади.

Мустақиллик кўнглимизни мунаввар, орзу-уйларимизни чароғон, йўлларимизни нурафшон этаётган тенгсиз бир мўжиза, мафтункор бир офтобдир.

Халқимиз яйраб-яшнаб нишонлайдиган, шодлик, кувонч, меҳр-муҳаббат улашадиган турфа байрамлар, тўй-тантаналар, фестиваллар, юбилей айёмлари, спорт, санъат, адабиёт, маданият анжуманлари шунчаки оддий тадбирлар эмас, балки Мустақиллигимиз тухфа этаётган шодиёнадир. Буюк бобокалонимиз соҳибқирон Амир Темур шундай деган эканлар: «Қудратимизни билмоқчи бўлсангиз, биз курган иморатларга боқинг». Ўзбекистонимиз 13 йилда эришган ютуқларни кўрмоқчи бўлсангиз, Тошкентга келинг, вилоятлардаги шаҳар ва қишлоқларни зиёрат қилинг. Осмонўпар, сароймонанд мухташам бинолар, равон йўллар, катта кўприklar, янги метро бекатлари, қўшма корхоналар Мустақиллик шарофатидир.

Мамлакатимизда таълимнинг давлат сиёсати даражасига кўтарилиши ҳамда ҳукуватимиз томонидан

ёшларга алоҳида ғамхўрлик кўрсатилаётганлиги бежиз эмас.

Жанубий Кореяга борганимда мамлакат ёшлари XXI аср бизнинг асримиз бўлади, деган руҳ билан яшаётганига гувоҳ бўлдим. Ўзбек ёшлари ҳам албатта шу кайфият билан яшаши керак. Ахир, бизларнинг ҳам томиримизда етти икклимга донғи кетган алломаларнинг қони оқаяптику. Бизнинг ёшларнинг ҳам қўлидан келмайдиган иш йўқ, менимча, фақат уларга шароит ярагилса бас. Иккинчидан, истеъдодли ёшларни излаб топишимиз керак. Маълумотларга кўра, дунёдаги юз нафар одамдан атиги икки ёки учтаси иқтидорли инсонлар ҳисобланаркан. Дунё таракқиётини эса ўшалар белгиламоқда. Мақсадимиз ана шундай ёшларимизнинг қобилиятини юзага чиқаришдан иборатдир.

Юртбошимиз ўзбек ёшлари қўл соҳаларда, жумладан, иқтисод, сиёсат, ҳуқуқ жабҳаларида ниҳоятда салоҳиятли эканлигини қўп айтиб ўтадилар. Эндиликда инженерлик соҳасини ривожлантириш вақти келди. Институтимизда иқтидорли талабалар ўз қобилиятларини рўйбга чиқаришлари учун барча шароитлар яратилган. Айни пайтда уларга захираси 365 минг нусхани ташкил этган кутубхона хизмат кўрсатаётир. «Интернет», Электрон почта орқали талабаларимиз дунё билан тиллашмоқда. Бугунги кунда 4300 нафар талабага 430 нафар профессор-ўқитувчи илм сирларини ўргатмоқда. Яна шуни алоҳида таъкидлашни истардимки, икки йилдан буён ТАҲИИ қошида иқтидорли талабалар ва магистрантлар билан ишлаш факультети фаолият кўрсатмоқда. Мамлакат бўйича фақат бизнинг олий ўқув юртимиздагина иқтидорли талабалар алоҳида гуруҳларга ажратиб ўқитилади. Жорий йилда олийгоҳимизнинг автомобилсозлик, автотранспорт, автомобил йўллари,

иқтисодиёт факультетларига ўнта йўналиш бўйича 800 нафар талаба қабул қилинди. Уларнинг математика ва инглиз тилларидан юқори балл тўплаганларидан алоҳида имтиҳон олинди ва ана шулардан 60 нафари иқтидорли талабалар факультетидаги махсус гуруҳларга бириктирилди. Институтимизда эса 195 нафар магистрант интеллектуал салоҳиятини оширмоқда. Бир гуруҳ олимларимиз иқтидорли талабалар билан ҳамкорликда изланиб, кейинги йилларда автомобилларнинг тузилиши, ишлаш жараёнларини ақс эттирган қўлланмалар, альбомлар, рангли плакатлар ва видеофильмлар яратдилар. Экспонатларимиз нафақат олий ўқув юртлари, балки академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари учун ҳам ўқув-услубий кўргазмали материал хизматини ўтаб келмоқда.

Бундан ташқари, Москва Давлат техника университети «МАМИ» билан ҳамкорликда қўшма факультет очдик. Битимга кўра, иқтидорли талабаларимиз уч йил Тошкентда, тўртинчи йил эса Москвада ўқишади ва бакалаврлик дипломини олиб қайтишади. Лекин талабалар...

Албатта булар биз амалга ошираётган хайрли ишлар улкан орзуларимизнинг дебочаси, холос. Мустақиллик барчамизга илҳом, шавқ-завқ, куч-қувват бахш этди. Мустақиллигимиз абадий бўлсин!

ЁРУҒ МАНЗИЛЛАР САРИ

Мамлакатимиз тарихан қисқа вақт мобайнида дунё ҳамжамиятида ўзининг муносиб ўрнига эга бўлди. Аёнки, муайян давлат ва жамият тараққиётининг ҳар бир босқичи - бу янги муаммолар ва уларни бартараф этиш йўлидаги янги вазифалардир. Ушбу вазифаларнинг устувор йўналишлари Президентимиз Ислом Каримовнинг «Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада

чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари» (Т.«Ўзбекистон», 2002 йил) китобида батафсил кўрсатиб утилган.

Бу устувор йўналишлар қуйидагилардан иборат. Энг муҳим устувор мақсад - тенгсиз олий неъмат - мустақилликни бундан буён ҳам асраб-авайлаш, ҳимоя қилиш ва мустаҳкамлаш бўлиб қолаверади. Иккинчи устувор йўналиш - мамлакатимизда хавфсизлик ва барқарорликни, давлатимизнинг ҳудудий яхлитлигини, сарҳадлари миз дахлсизлигини, фуқароларнинг тинчлиги ва осойишталигини таъминлашдан иборат. Учинчи устувор йўналиш - бозор ислоҳотларини янада чуқурлаштириш, кучли бозор инфратузилмасини яратиш, барқарор ва ўзаро мутаносиб, мустаҳкам иқтисодиётнинг муҳим шартини бўлган эркин иқтисодиёт тамойилларни жорий этишдан иборат. Тўртинчи устувор йўналиш - инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини, сўз ва матбуот эркинлигини, шунингдек, ошкораликни, жамиятда ўтказилаётган ислоҳотларнинг очиклигини таъминлайдиган демократик тамойилларни сўзда ёки қағозда эмас, амалий ҳаётда жорий қилишдир. Бешинчи устувор йўналиш - жамият ҳаётида нодавлат ва жамоат ташкилотларининг ўрни ва аҳамиятини кучайтириш, яъни бу «кучли давлатдан кучли жамият сари» тамойилини ҳаётга жорий этиш демакдир. Олтинчи устувор йўналиш - суд-ҳуқуқ соҳасини ислоҳ қилиш бўйича бошланган ишларни изчил давом эттиришдир. Рисолада таъкидлангандек, қонун устуворлигини, инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоясини таъминламасдан туриб, фуқаролик жамиятини қуриш ҳақида сўз бўлиши мумкин эмас.

Нихоят, еттинчи устувор йўналиш - барча ислохотларимизнинг бош йўналиши ва самарадорлигининг пировард натижасини белгилаб берадиган инсон омили ва мезонидир, яъни демографик ва бошқа миллий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, кучли ижтимоий сиёсат олиб боришдир.

Зикр этиб ўтилган устувор вазифаларни амалга ошириш аввало ўзимизга, олийжаноб мақсад-муддаоларимиз сари оғишмай, катъият билан собитқадам боришимизга, ташаббус ва тадбиркорлигимизга, ҳар биримизнинг Ватан ва халқ олдидаги бурчимизни нечоғли масъулият билан адо этишимизга боғлиқ.

МЕҲР-МУРУВВАТ ЙИЛИ МУБОРАК БЎЛСИН!

Юртбошимиз 2004 йилни Меҳр-мурувват йили деб эълон қилиш билан саҳоватпеша халқимиз кўнглидаги ҳис-туйғуларни ифода этдилар. Чунки меҳр ва мурувват туйғуси халқимизга хос фазилатдир. Янги йил эса ушбу хусусиятнинг янада жилоланишига ҳизмат қилади. Ушбу йилнинг ҳам мақсади бошқа йиллар (Инсон манфаатлари, Оила, Аёллар, Она ва бола, Соғлом авлод, Қарияларни кадрлаш, Обод маҳалла йиллари) сингари инсон манфаатларига хизмат қилишдир.

Сиз ва биз учун бирдек қадрли ушбу даргоҳда ҳам мурувват туйғусига ҳамоҳанг савобли ишлар амалга оширилмоқда. Юртбошимиз табири билан айтганда, қалбимиздаги саҳоват булоқлари ҳеч қачон сўнмаган. Шунинг учун ҳар доим ёрдамга муҳтожларга қўл чўзамиз. Чунки, биз савобгалаб халқимиз.

Машҳур адабиётшунос, Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафиддинов «Инсон ҳам иша меҳрга муҳтож (у бозорда сотилмайди, ақчага топилмайди, лекин сувсиз, ҳавосиз яшаб бўлмаганидек, меҳр-мурувватсиз ҳам яшаб

бўлмайди)» мақоласида ҳаммамизнинг дилимизда, тилимизнинг учуда турган гапларини чиройли ифодалаган. Олим, жумтадан, шундай ёзади: «Ўйлайманки, одамларнинг бир-бирига меҳр кўрсатиши, мурувватли бўлиши пировардида ҳар кимнинг шахсий иши. Ахир ҳеч кимни «сен бировга меҳр кўрсат» деб мажбурлаб бўлмайди, бу - қалб амри билан бажариладиган иш. Лекин давлат ишида ўтирган ҳар бир мансабдор, ҳар бир амалдор, ҳар бир раҳбар одамларга нисбатан меҳр-мурувватли бўлишга мажбур, чунки у давлат сиёсатини амалга оширади. Сўз билан иш бошқа-бошқа чиқиб қолмаслиги учун меҳр-мурувват фуқаролар ўртасида қанчалик кенг амал қилса, давлат идораларида ҳам оғишмай амал қилиши лозим бўлган бирламчи қонунга айланмоғи керак» («Ўзбекистон овози», 26 феврал, 2004 й.).

Қаҳрамон олимимиз шу йил 25 мартда институтимизда ўтган маънавият кунида ҳам талабаларимизга, жамоамиз аъзоларига бу ҳақда эҳтиросли, марокли маъруза қилди, маънавият бу иймон, эътиқод, виждон, диёнат, бурч, маъсулият, яхшиликка қуллик эканлигини алоҳида таъкидлади.

Институтимиз анчадан бери 30-меҳрибонлик уйини ўз оталиғига олган. Ҳозирга қадар унга компьютерлар, телевизор ва кийим-кечаклар совға қилинди. Байрамларда меҳрибонлик уйи тарбияланувчилари учун айём дастурхонлари ёзамиз. Қўлимиздан келгунча меҳрга ташна кўнгилларга қувонч улашишга интиламиз.

Талабалар уйида яшаётган 109 нафар етим-есир ва кам таъминланган оилалардан келган талабаларга 1 ноябрдан бошлаб ҳар куни эргалаб иссиқ овқат берилмоқда: бу харажатлар 3 миллион сўмни ташкил этади. Ушбу талабалардан 84 нафарига ноябр ойидан бошлаб

институтнинг «Талаба» жамғармаси ҳисобидан 3,5 миллион сўмлик ойлик чипталар харид қилиниб тарқатилмоқда.

Ҳомий ташкилотимиз «Тошшахарйўловчитранс» уюшмаси-ёши улуг 15 нафар фидойи профессор-ўқитувчиларимизни уюшма фидойиси унвони билан тақдирлади. Демак, энди улар умр бўйи шаҳар транспортдан текин фойдаланадиган бўлишди. Бундай бағрикенглик ва мурувватни пул билан ўлчаш қийин.

26 нафар ходимимиз йил давомида бепул йўл чипталари билан таъминланган (3,6 млн. сўм). Уларга қўшимча равишда 50 нафар нафақадаги профессор-ўқитувчиларимиз шу йил ноябр ойидан бошлаб йўл чипталари билан таъминланмоқда.

Ҳар йили қишлоқ-хўжалиги маҳсулотлари учун бериладиган ёрдам пули ҳам 8 миллион сўмни ташкил этади.

Илмий кенгаш қарори билан факат аъло баҳоларга ўқиётган 110 нафар талаба учун ҳар ойлик стипендиясига 4000 сўмдан қўшимча ҳақ қўшиб берилмоқда.

Академик лицейнинг 5 нафар аълочи ва 1 нафар боқувчисини йўқотган ўқувчисига ойига 5000 сўмдан «Талаба» жамғармаси стипендияси тайинланди.

15 нафар талабамиз «Экосан» халқаро жамғармасининг стипендианти бўлишди ва ҳар ойда қўшимча 1000 сўмдан олишади.

Булардан ташқари, институтда фидокорона меҳнат қилаётган профессор-ўқитувчиларга ва ходимларга ҳар йили сентябр ойидан устама ҳақ белгиланади. Фақатгина устозларга белгиланган устама ҳақнинг ўзи 55 миллион сўмни ташкил этади.

Махсус буйруқ билан инстигуг профессор-ўқитувчиларининг тўй-ҳашам ва бошқа маросимлари учун одатдагидек 20 минг сўмдан моддий ёрдам берилади.

2003 йилда берилган моддий ёрдамнинг миқдори ҳозирги кунда 94 млн. сўмни ташкил қилади.

Ўқитувчилар учун 35.435.495 сўм.

Талабалар учун 15.126.755 сўм.

Ходимлар учун 42.739.264 сўм.

Хотин-қиз ўқитувчиларга қулайлик яратиш мақсадида улар навбатчиликдан озод этилганлар.

Азизларим, барчамиз меҳр-шафқат камарини маҳкам боғлаб, бир-биримизга оқибатли бўлишимиз лозим, барчанинг дардига шерик бўлишдек илохий туйғу ҳеч кимни тарк этмасин.

ИСТИҚБОЛГА ЭЛТУВЧИ ИЛМ

СИЁСАТШУНОС ҚУДДУС АЪЗАМОВ БИЛАН

БЎЛГАН СУҲБАТДАН СЎНГИ ҲЎЛАР...

Ўзбекистон телеканалда уюштирилган суҳбатда Япония мўжизаси ҳақида Ўзбекистон жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети магистрантлари билан дилдан фикр алмашилди. Ёшларимизнинг фикрлари теран ва тўғри ҳамда танқидий мулоҳазаларга бой. Бизнингча, яхшилаб ўйлаб олиб япончасига ҳаракат қиладиган давр келди. Президентимиз ҳар бир нутқларида таъкидлаганларидек: «Агар ёшларимиз интилувчан, меҳнатқаш, билимли, маънавий бой бўлмас эканлар, Ўзбекистоннинг келажаги буюк бўлмайди!». Бу ҳақиқат. Лекин бунга қандай қилиб эришиш мумкин? «Раҳбарларимиз пок, ҳалол, ўта масъулиятли, ваганпарвар, фидойи инсонлар бўлмас экан, ривожланиш бўлмайди. Озига сабр қилиб, Ватан равнақи йўлида жон фидо

қилмас эканлар, келажакимиз йўқ!» Бу адолатли талабни ҳамма бажаряптими?

Тарихга бир назар солайлик: Япония, Фарбий Германия, Жанубий Қурия иккинчи жаҳон урушидан сўнг қай аҳволда эдию ҳозир қандай? Бу феноменга қандай эришилди? Буни мужи за деб атайдилар. Қисқа давр ичида дунёдаги энг ривожланган давлатлар қаторига қўшилиш сабаби нимада? Бу фидойилик, поклик-ҳалоллик, тартиб-интизом, бурчга садоқат, сабр-мадонат билан Ватан равнаки учун яшаш, фақат халқ манфатини ўйлаш самарасидир. Маълум бўлдики, Япониянинг Ўзбекистондаги фавқулодда ва мухтор элчиси ўз фаолиятини 50 долларлик ойлик билан бошлаган, ваҳоланки бошқа раҳбарларнинг ойлиги 20-30 баравар кагта бўлган. Демокчиманки, раҳбар фидойи бўлса, юрт гуллаб яшнайти.

Японияликлар аввал ўз эхтиёжларини кондириш учун миллий саноатни тикладилар, яъни маҳсулотлар билан ички бозорни таъминладилар. Ўзлари тўйганларидан сўнг сифатли моллар ишлаб чикиб, чет элларга сота бошладилар. Ҳозирда япон маҳсулотлари (автомобил, телеаппаратуралар ва ҳ.к.) дунё бозорини эгаллаган десак, муболага бўлмайди.

Бизнесменлар ўртасида бир-бирига бўлган ишонч жуда кучли, чунки уларнинг конида алдаш ҳисси йўқ! Миллион долларлик битимлар телефон орқали тузилишига нима дейсиз?! Агар бизнесмен бирор марта ўз сўзининг устидан чиқмаса, бизнес оламини тарк этади. Ана шундай механизм тараққиётни таъминламоқда.

Япония ёшларининг ёнига Жанубий Қурия, Хитой ва бошқа равожланган давлатларнинг ёшларини ҳам қўйиш мумкин. Бу давлатларнинг ёшлари, XXI - аср бизники

бўлади, бизнинг янги, ажойиб технологияларимиз бутун дунёни эгаллайди, деб яшамокдалар.

Ўзбекистон ёшларининг дунёқарашлари билан бир танишсак, фойдадан ҳоли бўлмас эди. Мен 42 йилдан бери ёшларга билим бериб келаман. Табиий савол туғилади: «Ҳозирги ёшлар қандай?». Мен иккиланмай айта оламанки, билимга чанқоклари жуда кам, улар бор-йўғи 1-2 фоизни ташкил этади. Аксарияти фақат диплом олиш учун ўқимокда. Сабаб нимада? Мактабда чуқур билим берилмаяпти! 180-170 балл олиб, институтга тавсия

этилган абитуриентдан $2\frac{1}{3} + 3\frac{3}{4}$ неча бўлади десангиз, у 1 га тенг деб ёзиб берса, айбни кимдан кидиришимиз керак? Тест имтиҳонларини ким олган? Тест маркази! Ана улар жавоб берсин. Тест маркази фаолиятини тестдан ўтказиш керак, назаримда. Ҳақиқатни айтиш керакки, дастлабки йиллар тест билан имтиҳон олиш адолат мезони бўлди. Лекин йилдан-йилга билим сифати туша бошлади (мен хақиқий билимни назарда тутаяпман). Шпаргалкалар тестда муҳим рол ўйнамоқда.

Юзлаб «иктидорли» деб ўйлаган талабаларимиз институтдаги имтиҳонларда қониқарсиз баҳо олиб чиқмоқда. Уларни институтдан ҳайдаб бўлмаса, нима қилиш керак? Ўқитиш керак! Деворнинг пойдевори бўлмаса, қулайди-ку! Институтда бундай талабаларга ҳафтасига математикадан қўшимча 6 соат, чизма геометриясидан 4 соат, химиядан 2 соат, устига-устак қишқи таътилда 15 кун қўшимча дарс берилади. Бундай катта маблағ сарф қилиб қилинган ҳаракатлар, кўзда тутилган самарани бераётгани йўқ, чунки талабаларда ўқишга иштиёқ йўқ. Бу муаммони Ўзбекистон Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги чуқур таҳлил қилса яхши бўлар эди. Муаллимлар ҳақида қайғуриш керак. Агар

Ўқитувчи «бир кило гўшт учун пулни қаердан топаман» деган ҳаёлда юрса, у ҳеч қачон пухта билим бермайди. Ўқувчи репетиторга бориб, кўр қоридай тест ёдлаб, махсус тайёрланган шпаргалкалар ёрдамида баҳосини олиб чиқаверади. Сифат тушаверади. Буларни эътиборга олиб, сессияга Олий таълим вазирлиги ёзма якуний назорат киритди, лекин натижа кўнгилдагидай эмас. Талабаларда батафсил ва атрофлича фикрлаш қобилияти паст. Кўчирмакашлик авжида. Институт тест маркази томонидан олинган якуний назорат ишларининг кўпчилиги бир хил. Чунки, улар битта манбадан кўчирилган. Кўчир-кўчирга йўл қўйсак, ёшларимиз дунёқараши бир қобикқа кириб, қотиб қолади-ку?!

«Нима қилмоқ керак?» деган савол кўндаланг турибди. Назаримда, ҳар бир олий ўқув юртининг асосий фанларидан тест эмас, балки ёзма имтиҳон киритиш маъқул бўлармиди? Ёки мутахассисликлар бўйича ижодий имтиҳон йўлга қўйилса, ўқувчи кўр қоридек тест ёдламасдан оз-моз бўлса-да, ўзи қизиққан соҳага оид муайян тасаввур ҳосил қилиши учун ўқиб-изланармиди? Энг аянчлиси, ўқувчи ҳам бир амаллаб талаба бўлишни, талаба эса бир амаллаб институтни тугатишни хоҳлайди. Уларнинг бутун диққат-эътибори ана шунда. Ҳолбуки, толиби илм бутун кучини мутахассислик сир-синоатларини ўрганиш учун сарфлаши лозим. Бунинг учун талабанинг онги ва ниятида табиий эҳтиёж бўлиши айни муддао. Табиий эҳтиёж эса институтгача шаклланиб бўлади. Гарчи ота-она осмондаги ойни олиб берадиган даражада шароит яратса—да, бунга кўнгилда хоҳиш бўлмаса, талаба кучли мутахассис бўла олмайди. Бу аччиқ ҳақиқатни тан олишга мажбурмиз.

Мақсадимиз олий - институтга фақат билимли ўқувчиларни қабул қилишдир. Билимли ўқувчилар,

кейинчалик етук мутахассис бўлиб етишадилар ва Ватан равнақига ўз ҳиссаларини кўшадилар. Гоҳида жуда алам қилади. Ўзбек ёшлари (аксарияти) нега лоқайд? Кўпам Ватан олдидаги бурчни тушунмайдилар! Ота-онасининг ғамхўрлигини қадрламайдилар! Давлатимиз яратиб берган имкониятлардан тўлақонли фойдаланишмайди! Кўнглимни мураккаб, жавобсиз қийин ва адоқсиз саволлар ўртайди. Ёшларимизнинг саёз билимга эга эканлигининг айбдори ўқитувчилармикин, деб ўйлайман. Шунинг учун янгитдан қабул қилинаётган педагогни қатъийлик асосида суҳбагдан ўтказаман. Билими қотиб қолган ўқитувчилар ўз устиларида ишламасалар, баҳридан ўтамиз. Мамнуният билан айта оламанки, институтимизда кучли педагог-ўқитувчилар жамоаси шаклланган.

Муаммонинг яна бир томони борки, талабанинг ўзида интилиш, изланиш, ҳайрихоҳлик, қизиқиш бўлмаса, ўтилаётган фанлар қулоғига кирмайди. Яна такрор айтмоқчиман, истеъдодлар танланиб қабул қилинмас экан, бу муаммо очиқлигича қолаверади.

Мақсадимиз баркамол инсонни тарбиялашдир. Унинг асосий шартларидан бири билимдонликдир. Юртбошимиз баркамол инсоннинг тўрт жиҳатига ургу беради:

-ўз ҳақ-ҳуқуқини танийдиган бўлсин, бунинг учун курашсин;

-ўз кучи ва имкониятларига таянадиган бўлсин, имкониятларини ишга солиб, самарасини кўрсин;

-атрофида содир бўлаётган воқеаларга мустақил муносабат билдира олсин;

-шахсий манфаатини мамлакат ва халқ манфаати билан уйғун ҳолда кўриб, фаолият юритсин (Ислом Каримов Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т. «Ўзбекистон», 2000 й. 232-233 б).

Комилликка интилиш ички эҳтиёжнинг мевасидир. Чунки инсон ўз камчилик ва нуқсонлари, нафсини енга олсагина, баркамолликка етишади. Бу биринчи галда ўз-ўзини тарбиялашдан ва устозлар берган билимни қалбга жо қилишдан бошланадиган жараёндр. Комиллик – бу мартаба.

Азизиддин Насафий ёзади: «Комил инсон шундай инсондирким, унда қуйидаги гўрт нарса камолотга етган бўлсин: яхши сўз, яхши феъл, яхши ахлоқ ва маориф». Кўриниб турибдики, ушбу сифатларга эга инсон ҳеч қачон кам бўлмайди. Аксинча, обрў-эътиборли, ошиги олчи ва бири икки бўлади. Фарзандларимизни баркамол инсон киёфасида кўриш ҳаммамизга насиб этсин.

МАЪНАВИЯТ САРЧАШМАЛАРИ

Агар мендан XX асрда Ўзбекистонда рўй берган энг буюк воқеа нима, деб сўрашса, ҳеч иккиланмасдан Ватанимиз мустақиллигига эришилганлиги, деб жавоб берардим.

Мустақиллик - бу содда қилиб айтганда, ўз юртига эгалик ва истикболини белгилаш ҳуқуқидир. Мустақиллик бу - озод мамлакатнинг дунё харитасида намоён бўлиши ва жаҳон ҳамжамиятининг тенг ҳуқуқли аъзоси сифатида қайд этилишидир.

Мустақиллик бу - қаҳрамон шоиримиз Абдулла Орипов таъбири билан айтганда, елкамизга офтобнинг тегишидир.

Мустақиллик ҳам маънавиятдир. Мазкур буюк кадриятни асраб-авайлаш, ҳар биримизнинг эътиқодимизга айлангириш, ҳаёт мазмунини у билан белгилаш маънавий ходиса эмасми? Маънавият бу инсон тафаккурининг янгиланиши ва кўнгил ободлигидир. Қалб гўзаллиги, бунёдкорлик ва эзгуликка иштиёқ ҳам

маънавиятдир. Албатта, ҳар бир инсоннинг нияти кўнглида акс этади. Кўнгил эса маънавият каъбасидир. Юртбошимиз таъбири билан айтганда, Ватан ободлиги кўнгилдан бошланади.

XXI асрда маънавият - биринчи даражали масалага айланиши муқаррар. Маънавият, бу - имон, эътиқод, виждон, бурч, масъулият, ҳалоллик, диёнат билан бирга маданият, маърифат, мафкура, эстетика, этика, гўзаллик ва ёруғ олам ҳам демакдир.

Авваламбор, Яратганнинг даргоҳида барча халқлар, миллатлар тенгдир. Аммо, ҳар бир халқнинг фақат ўзигагина хос бўлган хусусиятлари борки, у бой ўтмиш, қобилиятли фарзандлар, миллий услуб, қадрият ва фазилатлар, тафаккур тарзи, ҳулқ-атворда намоён бўлади. Ушбу жиҳатлар барча халқларда турличадир. Жумладан, халқимизнинг буюк тарихи, оламшумул кашфиётлари билан донг таратган аждодлари, бетакрор, оҳори тўқилмаган хусусиятлари, урф-одатлари, қадриятлари фахрланишга арзигуликдир.

Миллий ифтихор туйғуси калбимизни бир зум бўлса-да тарк этмаган. Бу туйғу Амир Темур, Жалолиддин Мангуберди, Алишер Навоий каби боболаримиздан мерос. Бу - табиий қонуният. Миллий ғурурни ўзбек деган миллатнинг гултожини безаб турган марварид доналари, деб аташ мумкин.

Гап шундаки, азалдан бирор миллатни ер юзидан йўқотиш ёки попугини пасайтириш учун, аввало унинг миллий ғурури ёки маънавиятидан маҳрум қилишган. Бу каби ҳодисалар бизнинг миллатимиз бошидан ҳам ўтди. Мустақилликка эришгач, биринчи галдаги ингилишларимиз мозийни, шон-шавкатимизни, миллатимиз жамолини жаҳонга қайтадан кўрсатишдан иборат бўлди.

Миллий гурур - маънавият мевасидир. Содда қилиб айтганда, миллий гурур - ўзбеклигидан, мустақил мамлакат фуқароси эканлигидан, дунё цивилизациясини тебратган бешик бўлмиш ватанда туғилиб ўсганлигидан, буюк аждодлар вориси эканлигидан фахрланиш ҳиссидир. Ҳисоб-китоб илми - Хоразмийдан, астрономия - Мирзо Улуғбекдан, география-геодезия - Берунийдан, ҳадисшунослик - ал-Бухорийдан, тафсир - ал-Мотуридийдан, тиббиёт - Ибн Синодан, тасаввуф - Абдуҳолиқ Гиждувонийдан, давлатчилик илми - Амир Темурдан, луғатшунослик - Маҳмуд Қошғарийдан, ахлоқшунослик Аҳмад Югнакийдан куч-қувват олганини билиш, англаш ва бу билан гурурланиш туйғусидир. У нафақат узоқ ўтмишдаги алломалар, балки ҳозирда ижод қилаётган миллат фаҳри бўлмиш етук шахслар, яъни бугунги кун қаҳрамонлари билан ҳам ифтихор қилиш ҳиссидир.

Миллий гурурнинг муҳим шарти, у фақат юракдагина қолиб кетмасдан, аждодларга муносиб ворислик сифатида ҳаётдаги ўқиш ва изланишда муваффақиятлар бўлиб инъикос этиши лозим.

Ҳеч шубҳасиз айта оламанки, халқимиз ирсиятида ноёб қобилият ва ўткир зеҳн мавжуд. Тарихий тажриба ва бугунги кун таҳлилидан маълумки, истеъод булоқлари ҳеч қачон қуриб қолмаган. Аксинча, асрлар давомида янги номлар, янги кашфиётлар ва нодир асарлар бўлиб бўй кўрсатган.

Юртбошимиз ташаббуси билан ишлаб чиқилган Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг қабул қилиниши ҳам истеъодли ёшларга ғамхўрликдир. Бундан ташқари, Президент «Ёшларга ишонаман, уларга гаянаман, умидим улардан» дейиш билан бирга, истеъодли ўғил-қизларимизга зарур шарт-шароит яратиб бермоқдалар.

Академик Оқил Салимов фикрича, истеъдодсиз одам бўлмайди. Фақат қобилиятни юзага чиқариш учун шарт-шароит яратиш ва ёшларни доимо руҳлантириб бориш лозим.

Бизнинг ёшлар янги асрга буюк ажодларимиз руҳи кўлаб турган бир авлод сифатида кириб бормоқда. Улар ўзбек халқининг – буюк ўзбек дарахтининг ХХІ асрга қараб ўсаётган шохлари, мева бераётган тугунчаларидир.

Биз ХХІ асрга халқимизнинг авлод сифатида берадиган меваси бўлик ва ширин бўлишига ишонамиз. Чунки, ўзбек миллатининг илдизи бақувват.

Хўш, ўтган даврда мустақиллик кишиси шаклландими? Президентимиз айтгани сингари, кўзи очик, ҳалол, пок, ўз халқининг асл фарзанди бўлган, миллий анъаналарни, Ватан манфаатларини унутмаган, чет тилларини биладиган, умуминсоний муносабатларда ўз мавқеини яхши англаган ўзбек йигити ва ўзбек қизи пайдо бўлди. Биз янги замон одами деб атаётган бу авлодни мустақиллик берди. Янги замон одамларига биров, эртанги ўйла, деб айтиши керак эмас. Унинг ўзи табиатан эртани ўйлаши, фикрлаши, мустақилликнинг моҳиятини теран англамоғи зарур. Ва биз бугун шундай одамлар борлигини кўриб, ҳис этиб турибмиз. Мустақиллигимиз масъулияти ҳам фидойи, бунёдкор ва ватанпарвар, ғурурли одамлар елкасида. Бу ижобий ўзгаришлар хусусида Юртбошимиз Вазирлар Маҳкамасида бўлиб ўтган мажлисда шундай деб таъкидладилар: «Одамларимиз янги шароитларда ишлаш тажрибасига эга бўла бошладилар. Кўпчилик раҳбарлар ва оддий ходимларнинг табиати, психологияси ўзгарди. Бугун дадил айтиш мумкинки, республика, вилоят ва ишлаб чиқариш даражасида ислохотчилар гуруҳи – эътиқоди бир маслакдош кишилар гуруҳи шакллана бошлади. Бир йўналишда, ҳамжихат бўлиб, умумий мақсад дастурига

амал қилган ҳодда ишлайдиган кишилар гуруҳи пайдо бўлди. Бу инсонлар учун давлат манфаатлари, халқ манфаатлари ҳамма нарсадан ҳам устунроқдир».

Қийинчиликлар бор. Улардан ҳеч ким кўз юмаётгани йўқ. Фақат уларни енгил керак. Лекин узоқ Австралияда ҳам қаёқдансан, деб сўрашганда Ўзбекистондан деб жавоб берсанг, улар ҳам хурсандчилик билан Ўзбекистон барқарор давлат, утинчилик вагани деб баралла айтаётир. Мамлакатимиздаги барқарорлик ҳам катта ютуғимиз.

Мамлакатимиз Президенти Ислам Каримов томонидан маънавият умумдавлат сиёсати даражасига кўтарилди. Маънавиятимизнинг энг теран илдизларидан, ўқтомирларидан бири, албатта, Амир Темур сиймосидир.

Таассуфки, Темур сиймоси биздан яқин вақтгача бекитиб келинган! Темур ҳақидаги ёзма манбаларни ўрганиб борсангиз, шўро мафкураси фақат бизгагина Соҳибкирон номини ман килиб қўйгани маълум бўлади. Ҳолбуки, жаҳон афкор оммаси, маърифатли олам Шарқ маънавиятини, жумладан, Темур сиймосини ҳам ўрганишдан, у ҳақда асарлар яратишдан ҳеч қачон тўхтамаган. Яқинда инглиз темуршунос олимаси Хильда Хукэмнинг «Соҳибкирон» номли китоби нашр этилди. Бу китобнинг муҳим аҳамиятларидан бири шундаки, Буюк Британия энциклопедиясининг Темурга бағишланган боби ана шу асар асосида яратилган.

Соҳибкирон Темурнинг таҳсинга сазовор ишларидан бири - у Ҳиндистондан Болқонгача бўлган салтанатида каттик интизом, тартиб ўрнатган. Ўғрилиқ, қароқчилик ва ёлгоннинг пайи қирқилган. Темур хазратлари қаердаки ўғрилиқ, қароқчилик бўлса, масъулиятни ўша ернинг ҳокимига юклайди. Ҳоким ўз арконлари билан ё ўша қонунбузарни топади ёки йўқолган молни 10 барабар килиб ўзининг ёнидан тўлайди.

Шуни айтиш лозимки, бизни Темур бобомиз руҳи қўллаб турибди. Лекин бу гаплар шунчаки баландпарвоз гаплар эмас. Бунинг ҳаммаси – аниқ ва бор ҳақиқат. Яъни, Темур бизнинг мудроқ ғуруримизни уйғотди. Шунинг ўзигина бобомизнинг руҳи бизни қўлагани эмасми? Юрт Соҳибкирон сиймосини мамлакатимизга, халқимизга қайтариш учун Темурнинг ўзидек катта жасоратга эга зотга муштоқ эди. Ана шундай зот Президентимиз Амир Темурни миллий қахрамонимиз, тарихимиз бунёдкори, энг буюк жаҳоншумул сиймолардан бири сифатида халқимизга қайтаришдек савобли ишнинг бошида гурди.

Мустақиллик бизга нима берди, дейилган саволга, у бизга бир қатор тарихий воқеалар қатори бобомиз Амир Темурни, Имом Бухорийни, Ал-Фарғонийни, Мангубердини ҳам қайтиб берди дейишимиз тўғри бўлади.

Мустақиллик - маънавият булоғидан тўйиб-тўйиб ичиш имконини берди. Устозларга қаратиб Алишер Навоий томонидан айтилган ушбу байтни яна бир эслагим келади, чунки у маънавият нурларини сочишга даъватдир.

Ўнарни асрабон нетгумдир охир,

Олиб туфроққами кетгумдир охир.

ёки

Одами эрсанг демагил одами,

Оники, йўқ халқ ғамидин ғами.

Ҳар бир олим, ҳар бир мураббий, ҳар бир ўқитувчи, декан, проректор, ректор ёшлар ғами билан яшаши айни муддао. Керакли билимни ёшларга бермасдан ўзи билан олиб кетадими?

Бакалавриатуранинг айрим талабалари билан суҳбат курганда Ғафур Ғуломнинг ушбу сатрлари эсга тушади

Зур қарвон йўлида етим бўгадек,

Интизор кўзларда халқа-халқа ёш.

Мен айрим ночор-нотовон талабаларни етим бўтага ўхшатаман, чунки улар халқа-халқа ёш билан домлалар кетидан «Баҳо қуйиб беринг» - деб юрадилар. Баъзи бир нопок домлалар эса билим бериш ўрнига уялмай-нетмай «сокқадан чўз» дейди.

Шу пайтгача Оллоҳни эсламай юрганлар эса қуйидаги байтни ўқиб йиғлайдилар.

*Ярқираб юлдуз ёнадир, тун қора бўлган сайин,
Ёдимга Тангрим тушар, бахтим қаро бўлган сайин.*

Талабалар ҳам имтиҳонга тайёрланмай, баҳо ололмади бахти қаро бўлган кунни ёдига Оллоҳни олади. Мен хоҳлар эдимки, уларни қалбида Оллоҳ ҳар сонияда бўлсин, бахти қаро бўлмасдан илмга интилсин.

Пушкиннинг замондоши Гнедич: «Шоирлар бармоқларини сўриб тамадди қилувчи айиқларга ўхшайдилар», - деган экан. Мен эса «шоирлар» ўрнига «замонавий олим» деб ёзган бўлар эдим. Олим завқли меҳнат жараёнида ўзини ниҳоятда бахтиёр ҳис этади. Мендан: «Энг Бахтли кунларингиз қайси?» - деб сўрасалар, «Дарслигим нашриётдан чиққан кун», - деб айтган бўлардим. Олимлар осон ҳаёт кечирмайдилар, машаққат уларнинг ҳамроҳи. Александр Блок ўзининг «Шоирлар» деб аталган шеърида зиёлилар, жумладан олимлар ҳаётини тасвишлаб, уларнинг устидан куладиган бойваччаларга қуйидагича истехзоли мурожаат қилади:

*Сенга хотинингу ўзинг бўлсанг бас,
Ўз қонунларинг бор, сен шундан мамнун.
Аммо шоир эса олам ичра маст,
Қалбига сиғмайди, етмайди қонун.*

Гёте ижод жараёнини қуйидагича изоҳлайди: аввал соддалик, кейин мураккаблик ва яна соддалик. Бир француз олими: «Истедод - бу дид», деган экан.

Кейинги йиллар институтизмизда илмий ишларда ва янги педагогик технологияларда ривожланиш бўлди. Бу - ёшлар меҳнатидир. Бу ишларда ёшларнинг ўз мустақкам ўринлари бор. Уларни асраб-авайлаб, ҳақиқий ижод йўлига бошлашимиз керак. Бу - устозларнинг Ватан олдидаги бурчи.

Агар мендан: «Ижодкор учун энг муҳим фазилат нима?» - деб сўрашса: «Истеъдод, сўнгра меҳнатсеварлик», - дердим. Ижод - бу йўк жойдан барпо қилиш демак.

Беруний бобомизнинг «Ким фақат аждоларга суяниб мақтан чоқлик қилса, у ҳурматга лойиқ эмас. Аждолари ишини юксалтиришгина мақтовга арзийди», - деган фикри бугунги кун учун бирдек аҳамиятлидир.

ОЛИМЛИК МАШАҚҚАТЛАРИДАН МУАЛЛИФЛИК ҲУҚУҚИГАЧА

Олим зоти борки, ўз илмий ғоялари асосида ихтиролар яратади, асарлар ёзади ва ўз ижодий меҳнат маҳсулининг ҳимояланишини хоҳлайди. Чунки бу асарларнинг ҳимояланиши олимга янгидан-янги ижодий асарлар яратишда илҳом бахш этади. Мамлакатимизда муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилишга қаратилган қатор қонунлар қабул қилинган ва амалга тадбиқ этилмоқда. Аммо ҳар бир ижодга дахлдор инсон ушбу қонунларни билиши, кези келганда ўз ҳуқуқларини ҳимоя қила олиши фойдадан холи эмас. Бу бир томондан ҳуқуқий саводхонлик демакдир. Азиз ўқувчим, бўш вақт топиб, муаллифлик ҳуқуқини ипидан игнасиғача ўрганишни ихтиёр этдим ва ушбу қоралама вужудга келди.

Ўзбекистон Конституциясининг 29-моддасида белгиланганидек, ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқига эга. Бу кафолатлар ҳар бир инсонга ижод билан шуғулланиш ва муаллиф бўлиш ҳуқуқини

беради. Конституция асосида қабул қилинаётган қонунларимиз муаллифларнинг ҳуқуқлари ва ижод қилинган асарлар ҳимоясини таъминлашга қаратилмоқда. Маънавий мулкка оид фаолиятни тартибга солишда бевосита муаллифлик ҳуқуқи фан, адабиёт, санъат асарлари, сахнага қўйиш, ижро этиш, ёзиб олиш, тўлкин ва сим орқали кўрсатувлар узатиш ташкилотларига тегишли маҳсулотлар ва улардан ҳар қандай кўринишда фойдаланиш натижасида келиб чиқадиган муносабатларни тартибга солиди. Бу муносабатлар муаллифларнинг қонуний-шахсий ва мулкӣ ҳуқуқлари, муаллифлик ҳуқуқини жорий қилишда, амал қилиш муддатларини аниқлашда, асарлардан фойдаланишда норма сифатида белгиланади.

1995-1996 йилларда Ўзбекистонда бевосита муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган қонун ва Фуқаролик Кодекси қабул қилинди. Кодекснинг бир қатор моддаларида муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларга оид нормалар белгиланди.

Республикаимиз Президенти Ислоҳ Каримов ҳам мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ ўзининг ички ва ташқи сиёсатига оид дастурида интеллектуал мулк ижодкорлари, уларнинг ижтимоӣ масалаларига эътибор билан қаради. Бу ҳақда дастурида қуйидагича белгиланган: «Ижоднинг барча соҳалари ривожланиши, одамлар қобилияти ва имкониятларининг очилиши, интеллектуал мулк ҳимояси учун шарт-шароит яратиш, интеллектуал потенциални ривожлантирмасдан туриб ҳақиқӣ мустақилликни ва Республикаимизнинг гуллаб-яшнашINI таъминлаш мумкин эмас. Онгли одамлар онгида чуқур ва аниқ тафаккурни шакллантириш лозим».

Албатта, ЭҲМ учун дастурлар, янги рақам ва сигналли технология, аудиовизуал асарларнинг кейинги

кўринишлари, «Интернет» тизимидаги ахборотлар олиш соҳаларининг ривожланиб бораётганлиги, шу турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқарувчиларнинг мулкӣ ва маънавий ҳуқуқларини ҳимоя қилиш долзарб ҳуқуқӣ масала бўлиб бормоқда.

Муаллифлик ҳуқуқига риоя этишни таъминлашда бир қанча муаммолар ҳам мавжуд. Муаллифларимиз бир томондан ўз ҳуқуқларини яхши билмасликлари, фуқароларнинг муаллифлик ҳуқуқига доир адабиётлар билан таъминланмаганлиги, тарғибот ва тушунтириш ишларининг паст даражада йўлга қўйилганлиги муаллифлик ҳуқуқига оид давлат сиёсатини юритишда кийинчиликлар туғдирмоқда.

Муаллифлик ҳуқуқига оид қонунларни қуйидаги тизимда жойлаштириш мумкин:

1. Муаллифлик ҳуқуқига оид бўлган халқаро ҳуқуқӣ ҳужжатлар (конвенция, шартнома, битим ва бошқалар).

2. Муаллифлик ҳуқуқини белгиловчи қонунчилик асослари (фуқаролик кодекси).

3. Муаллифлик ҳуқуқига оид барча қоидаларни мужассамлаштирган қонунлар (муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун).

4. Алоҳида категориядаги муаллифлар ҳуқуқларини белгиловчи қонунлар (шаҳарсозлик ва архитектура тўғрисидаги, ЭҲМ учун ишлаб чиқилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқӣ ҳимояси тўғрисида, журналистик фаолиятни ҳимоя қилиш ҳақидаги қонунлар ва х.к.).

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодекси 1997 йил 1 мартдан амалга киритилди. Кодекснинг деярли барча бўлимларида интеллектуал мулкка, хусусан муаллифлик ҳуқуқига оид нормалар белгиланган. Айниқса, Кодексда бевосита интеллектуал мулкка оид

қоидалар алоҳида IV-бўлимда берилишининг ўзи ҳам муаллифлик ҳуқуқига катта эътибор берилаётганлигидан далолатдир.

Янги Фуқаролик Кодекси муллик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар субъектларининг ҳуқуқларининг бевосита ҳимоясига қаратилган бўлиб, келгусида алоҳида категориядаги янги қонунлар қабул қилинишида ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади.

Муаллифлик ҳуқуқига оид барча қоидалар мужассамлаштирилган алоҳида қонун—«Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги 1996 йил 30 август кунда қабул қилинган қонундир.

Муаллифлик ҳуқуқи. Муаллифнинг шахсий номулкий ҳуқуқлари. Бу ҳуқуқлар моддий кўринишга эга бўлмай, муаллифлик номини тан олиш, номига бўлган ҳуқуқ, эълон қилиш ҳуқуқлари ва бошқалардан иборат. Ўзбекистон Фуқаролик Кодексининг 1051-моддаси, қонуннинг 17-20-моддаларида муаллифнинг шахсий номулкий ҳуқуқлари мазмунини берилган. Бунда, асар муаллифига қўйидаги шахсий номулкий ҳуқуқлар тегишли дейилади:

- муаллифлик ҳуқуқи;
- муаллифлик номига бўлган ҳуқуқ;
- асарнинг дахлсизлигига бўлган ҳуқуқ.

Муаллифнинг шахсий номулкий ҳуқуқларини амалга оширишдан воз кечиш тўғрисида бирон-бир шахс билан келишуви ва муаллифнинг бу ҳақдаги аризаси ўз-ўзидан ҳақиқий эмас.

Муаллиф ўз асарига ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш ҳуқуқига эга. Агарда асарга авторнинг розилигисиз бирон-бир шахс томондан ўзгартиришлар, қўшимчалар киритилса, муаллифлик ҳақ-ҳуқуқлари ҳимоя қилинади.

Муаллифнинг мулкый ҳуқуқларидан бири, бу асарни эълон қилиш ҳуқуқидир.

Муаллифи аниқ бўлмаган тақдирда доирадаги шахслар асардан фойдаланиш ва эълон қилиш ҳуқуқига эгадир (қонуннинг 21, Кодекснинг 1055-моддаси).

Юқоридаги кўрсатилган муаллифнинг шахсий номулкий ва мулкый ҳуқуқларига оид барча қонуний талаблар хизматга доир асарлар ёки бир неча муаллифлар (ҳаммуаллифлар) томонидан ижод қилинган асарларга ҳам бирдек тадбиқ этилади. Бунда асар бир бутунни ташкил этиши ёки ҳосила асар эканлиги аҳамиятга эга эмас.

Муаллифлик ҳуқуқи интеллектуал мулкка оид фан, адабиёт ва санъат асарлари, саҳнага қўйиш, ихтиро, ёзиб олиш, тўлқин ва кабел орқали кўрсатувлар узатиш, эшиттириш ташкилотларига тегишли маҳсулотлар ва улардан фойдаланиш нагижасида келиб чиқадиган муносабатларни тартибга солади. Бу муносабатларда муаллиф, яъни ҳуқуқ эгаси (жисмоний ёки юридик шахс), меросхўрлар, халқаро ташкилотлар, хорижий фуқаролар, юридик шахслар, давлатлар иштирок этиши мумкин. Амалдаги қонунчилик ва халқаро шартнома (конвенция)ларга кўра, қуйидагилар муаллифлик ҳуқуқининг объектлари ҳисобланади:

- бадий асарлар;
- дарсликлар, луғатлар;
- драматик ва мусиқали-драматик асарлар, саҳна асарлари;
- хореография асарлари ва пантомималар;
- матнли ва матнсиз мусиқа асарлари;
- аудиовизуал асарлар (кино-теле ва видеофильмлар, сурат фильмлар, диафильмлар ва бошқа кинотелеасарлар);

-рассомлик асарлари, хайкалтарошлик, сураткашлик, бадий безак, суратли ҳикоялар, қисқа текстли расмлар серияси, бошқа тасвирий санъат асарлари;

-амалий безак ва манзарали санъат асарлари;

-меъморчилик, шаҳар қурилиши ва истироҳат боғ қурилиши санъат асарлари;

-фотография асарлари ва фотография усулига ўхшаб олинган асарлар;

-жўрофия асарлари ва шунга ўхшаш асарлар;

-электрон ҳисоблаш машиналари (ЭҲМ) дастурлари ва бошқа асарлар.

ЭҲМ учун дастурни қўриқлаш, ЭҲМ дастурларининг барча турига, шунингдек, барча тилларда ва ҳар қандай шаклда ифодаланган ёки моддий шаклда ифодаланганидан қатъий назар, бошловчи, матн ва объектив кодли амалий дастур ва операцияли тизимларга жорий қилинади.

Муаллифлик ҳуқуқи объектларига, шунингдек, қуйидагилар киради:

-ҳосила асарлар, яъни таржима ва қайта ишловлар, такризлар, рефератлар, қисқа хулосалар, шарҳловлар, томоша, мусиқа мослаштирувлари ва бошқа фан, адабиёт ва санъат асарларининг қайта ишловлари;

-асарлар тўплами, яъни қомус, антология, маълумотлар йиғиндиси ва ижодий меҳнат натижасида материалларни танлаш ва жойлаштиришга оид бошқа таркибий асарлар.

Кодекснинг 1043, қонуннинг 7-моддасига кўра, муаллифлик ҳуқуқи билан қўриқланадиган асарлар талабларини қаноатлантирувчи асарларнинг қисмлари, уларнинг номи ва ҳосила асарлар муаллифлик ҳуқуқи объектларидир.

Ҳосила асарлар жумласига қуйидагилар киради:

-бошқа асарларни қайта ишлаш натижасида ҳосил бўлган асарлар (ишланма асарлар, аннотациялар, рефератлар, мухтасар хулосалар, шарҳлар, инсценировкалар, аранжировкалар ҳамда фан, адабиёт ва санъат соҳасидаги шунга ўхшаш бошқа асарлар);

-таржималар;

-материалларнинг танланганлиги ёки жойлаштирилганлигига кўра ижодий меҳнат натижаси бўлган тўпلامлар (энциклопедиялар, антологиялар, маълумот базалари) ва бошқа жамлама асарлар.

Қуйидагилар муаллифлик ҳуқуқи объектлари ҳисобланмайди:

-расмий ҳужжатлар (қонунлар, суд қарорлари, қонунчилик, маъмурий ва суд характеридаги бошқа матнлар) шунингдек, уларнинг расмий таржималари;

-давлат рамзлари ва белгилари (байроқ, герб, гимн, орден, медаллар, пул бирлиги белгилари ва бошқалар);

-халқ оғзаки ижоди асарлари;

-ахборот характерида эга бўлган воқеалар ва фактлар ҳақидаги маълумотлар.

Қонуннинг 16, Кодекснинг 1050-моддаларига кўра, алоҳида муаллифлик ҳуқуқининг эгаси ўзининг ҳуқуқларини кучайтириш мақсадида асарнинг ҳар бир нусхасида кўрсатадиган;

-айланма ичида ёзилган «С» ҳарфи;

-алоҳида муаллифлик ҳуқуқи эгасининг исми (номи);

-асарнинг биринчи марта чоп этилган йили кўрсатилган уч элементдан иборат бўлган муаллифлик ҳуқуқининг қўлланиши белгиларидан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Ўзга далиллар бўлмаган тақдирда асарнинг асли ёки нусхасида кўрсатилган муаллиф шу асарнинг муаллифи ҳисобланади.

Муаллифлик ҳуқуқи амал қилиш соҳасига кўра:

-муаллифларнинг ва уларнинг ҳуқуқий ворисларининг фуқаролигидан қатъий назар, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида эълон қилинган ёки бирон-бир объектив шаклда бўлган асарларга тадбиқ қилинади;

-Ўзбекистон Республикаси сарҳадларидан ташқарида эълон қилинган ёки бирон-бир объектив шаклда бўлган асарларга тадбиқ қилинади ҳамда Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлган муаллифларга (уларнинг ҳуқуқий ворисларига) тегишли деб тан олинади.

-Ўзбекистон Республикаси сарҳадларидан ташқарида эълон қилинган ёки бирон-бир объектив шаклда бўлган асарларга тадбиқ қилинади ҳамда давлатларнинг фуқароси бўлган муаллифларга тегишли деб тан олинади. Бу норма Конвенция ва халқаро шартномаларда «миллий режим» нормаси деб ўрнатилган. Агарда, Ўзбекистон бирон-бир Конвенцияга аъзо бўлиб қўшилса, ўша кундан эътиборан республикада хорижий муаллифлар ҳуқуқлари ва асарлари ҳимоясига киришилади.

Муаллифлик ҳуқуқининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амал қилиши (қонуннинг 36, Кодекснинг 1063-моддалари)деб, биринчи марта Ўзбекистон Республикаси ҳудудида чоп этилган ёки чоп этилмаган бўлса-да, асл нусхаси бирон-бир объектив шаклда унинг ҳудудида турган асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқи муаллифларга ва унинг меросхўрларига, шунингдек фуқаролигидан қатъий назар, муаллифнинг бошқа ҳуқуқий ворисларига тегишли деб эътироф этилади.

Муаллифга халқаро шартномаларга мувофиқ ҳуқуқий ҳимоя берилиши вақтида асарнинг чет давлат ҳудудида чоп этилганлиги тегишли халқаро шартнома қоидаларига биноан ўрганилади.

Шунинг учун ҳам қонуннинг 30-моддасида, башарти Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларидагидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, халқаро шартнома қоидалари қўлланилади, деб мустақкамланган.

Муаллифлик ҳуқуқи амал қилишининг бошланиши деганда, асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқи чоп этилганлиги ёки этилмаганлигидан қатъий назар, учинчи шахслар иштирок эта оладиган объектив шакл берилган вақтдан бошлаб амал қилишга тушунилади. (қонуннинг 37, Кодекснинг 1064-моддалари). Оғзаки асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқи учинчи шахсларга маълум қилинган вақтдан бошлаб амал қилади.

Қонуннинг 38, Кодекснинг 1065-моддаларига кўра, республика миёнда муаллифлик ҳуқуқининг ҳимоя этиш муддати қуйидагича белгиланган:

-муаллифлик ҳуқуқи муаллифнинг бугун ҳаёти давомида ва муаллиф вафотидан кейин у вафот этган йилдан кейинги йилнинг биринчи январидан эътиборан эллик йил давомида амал қилади.

-ҳаммуаллифликда ижод қилинган асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқи ҳаммуаллифларнинг бугун ҳаёти давомида ва ҳаммуаллифлар орасида энг узоқ умр кўрган шахс (муаллиф) вафот этганидан кейин эллик йил давомида амал қилади. Бунда биринчи вафот этган муаллифнинг ҳимоя муддати у вафот этган кундан бошлаб эллик йилдан ортиқ вақт ўтгани аҳамиятга эга эмас. Вафот этган биринчи муаллифнинг меросхўрлари эса охири вафот этган муаллиф учун вафотидан белгиланган эллик йиллик ҳимоя муддати давомида тегишли ворислик ҳуқуқига эга бўладилар.

Муаллифлик, муаллифнинг исм-шарифи ва асарнинг дахлсизлиги, яъни муаллифнинг шахсий номулкий ҳуқуқлари муддатсиз ҳимоя қилинади. Бу ҳуқуқлар бошқа шахсларга ўтказилмайди.

Асарга бўлган муаллифлик ҳуқуқининг амал қилиш муддати тугаганидан кейин асар ижтимоий мулкка айланади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ҳеч қачон ҳимоя билан таъмин этилмаган асарлар ижтимоий мулк ҳисобланмайди.

Муаллифлик ҳуқуқида ҳуқуқбузарликнинг бир нечта тури мавжуд.

Ҳуқуқ эгаси билан шартнома тузмаган ҳолда асардан фойдаланган тақдирда қоидабузар ҳуқуқ эгасига етказилган зарарнинг ўрнини, шу жумладан бой берилган фойдани қоплаш лозим. Ҳуқуқ эгаси қоидабузардан ўзи кўрган зарар ўрнига унинг қоидабузарлик оқибатида олган даромадларини ундириб олишга ҳақли:

-ҳуқуқни тан олиш;

-ҳуқуқ бузилишидан олдинги ҳолатни тиклаш ва ҳуқуқни бузадиган ёки бузилиш хавфини туғдирадиган ҳаракатларнинг олдини олиш;

-олинмай қолган фойда билан бирга келтирилган зарарни қоплаш;

-ҳуқуқий муносабатни бекор қилиш ёки ўзгартириш.

Қонунчиликда назарда тутилган муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар бузилган ҳолларда фуқаролик, маъмурий ва жиноий жавобгарлик келиб чиқиши мумкин.

Қонунчиликка кўра, муаллиф ва турдош ҳуқуқлар бузилганлиги тўғрисида етарли асослар бўлганда суриштирув органи, прокурор ёки суд қонунчиликда белгиланганидек тақдим қилинган ёки келгусида тақдим қилиниши мумкин бўлган фуқаролик даъвосини

таъминлаш, шунингдек, мулкнинг мусодара килинган қисмига оид ҳукми ижро этиш, қонунсиз деб таҳмин килинган асарлар ва ёзув нусхаларини қидириш йўли билан ва уларни тайёрлаш ҳамда фойдаланиш учун мўлжалланган ашё, воситаларни лозим ҳолларда эса олиб қўйиш ва уларни ишончли сақлашга топшириш йўли билан хатлаш чораларини қўришга мажбурдирлар.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят Кодексининг 149-моддасида муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузишга тафаккур мулк объектга нисбатан муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш, ҳаммуаллифликка мажбурлаш, шунингдек, тафаккур мулк объектлари тўғрисидаги маълумотларни улар расман рўйхатдан ўтказилгунча ёки эълон килингунга қадар муаллифнинг розилигисиз ошқор қилиш-энг кам ойлик иш ҳақининг йигирма беш баробаридан етмиш беш баробаригача миқдорда жарима ёки беш йилгача муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш ёки уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёхуд олти ойгача қамоқ билан жазоланади.

ЭРК ВА ИСТИҚБОЛ ТАЯНЧИ

Ўзбекистон халқи ўз Конституциясига асосланиб, улуг аждодлар анъаналари, барқарорлик, миллатлараро аҳиллик, фуқаролар тотувлигини мустақамлаб, авайлаб асраб, янги тарихий шароитда келажакни қурмоқда. Миллий давлатчиликни тикламоқда.

Ўзбекистон Янги Конституцияси ўзига хос хусусиятлари билан диққатга сазовордир.

Биринчидан, шуни таъкидлаш жоизки, ушбу ҳужжат ҳуқуқий ва сиёсий тафаккурнинг энг юксак ютуқларини, ҳозирги замон конституциявийлик илмини ўзида мужассам этган.

Иккинчидан, Ўзбекистон Конституциясининг ўзбек халқи маданияти ва миллий анъаналарининг чуқур илдиэларига суянганлиги ҳам унинг ўзига хос муҳим хусусиятидир.

Учинчидан, Ўзбекистон Республикасидаги аввалги ижтимоий-иқтисодий, давлат-сиёсий тизимидан амалда бошқа тизимга ўтилганлигини, тубдан янгиланиш рўй берганлигини конституциявий расмийлаштириши билан ажралиб туради. Яъники, «социалистик» ўтмишдан, собиқ совет тоталитар тизимидан воз кечган ҳолда, ижтимоий онг давлатлашиб кетган умумхалқ мулкчилигини ижтимоий тараққиётга тўғаноқ сифатида инкор этиб, хусусий мулкни, иқтисодий эркинлик ва якка тартибдаги тадбиркорликни тан олди. Янги Конституция моҳиятининг ўзига хос томонлари ана шу омиллар билан белгиланади. Демокриманки, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси мазмунан янги, принципиал – сиёсий ҳужжатдир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг мазмун ва моҳиятини очиб берувчи асосий тамойиллари ҳам эътиборга лойиқдир!

Давлат суверенитетининг мазмуни Конституцияда ўз ифодасини топган ва жуда аниқ очиб берилган. Чунончи I-бобда «Ўзбекистон суверен демократик республика» эканлиги мустақкамлаб берилган. Конституцияда давлат хокимияти, бир томондан, мамлакат ичида устунлик ва мустақилликка эга бўлса, иккинчи томондан, ташки сиёсат, бошқа давлатлар билан ўзаро муносабатда ўзи эркин, мустақил иш юритиши белгилаб қўйилган. Давлат ўз худуди ва миллий бойликларига нисбатан энг олий ҳуқуққа эгадир. «Ўзбекистоннинг чегараси ва худуди дахлсиз ва бўлинмасдир» (3-модда). Ўзбекистон Республикаси мустақил равишда ўзининг миллий давлат

ва маъмурий-худудий тузилишини, ҳокимиятни ва бошқарув органларининг тизимини белгилайди, ички ва ташқи сиёсатни амалга оширади, республика Конституцияси ўз худудида устунликка эга бўлган қонунлар қабул қилади.

Халқаро доирада Ўзбекистон Республикасининг устунлиги ва мустақамлиги унинг давлатлараро мулоқотларнинг тўлақонли ва тенг ҳуқуқли субъекти сифатидаги мақомига асосланади. Конституция Ўзбекистон давлатининг халқаро муносабатларининг тенг ҳуқуқли субъекти эканлигини таъминлайди.

Янги Конституцияда халқ азалдан орзу қилган, ўз тақдирини ўзи белгилаши қондаси муқаммал тарзда ўрин олган. Шу боис у халқ ҳокимияти тамойилига асосланади ва уни мустақамлайди. Халқ ҳокимияти деган ибора бутун ҳокимият амалда ва юридик жиҳатдан халқники эканлигини аңлатади. Халқ ҳокимияти ўз вазифаларини ҳам бевосита, ҳам ўзи сайлаган давлат органлари орқали амалга оширади. Конституциянинг 7-моддасига мувофиқ, халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаидир. Конституцияда давлат ўз фаолиятини халқ манфаатларини, жамият фаровонлигини кўзлаб амалга оширади, деб белгилаб қўйилган.

Асосий қонунда халқ ҳокимиятининг реал омиллари кўрсатиб берилган. Халқ сайлов йўли билан вакиллик ҳокимияти органларини тузади, мамлакат Президентини сайлайди, умумхалқ муҳокамаси ва референдум орқали жамият ва давлат ишларини бошқаришда, қарорлар қабул қилинишида иштирок этади (9-модда). Шу тарзда халқнинг суверен хоҳиш-иродаси, унинг ўз давлат ҳокимиятини рўёбга чиқариш усуллари конституциявий йўл билан мустақамланади.

[O'QUV ZALI]

Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш жоизки, демократизм янги Конституциянинг асосий тамойили ҳисобланади. Конституцияда инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлат барпо этиш назарда тутилган. Чунки халқнинг турмуш тажрибасига республика аҳолисининг миллий ва маданий анъаналарига, барча ижтимоий гуруҳлар ва қатламларнинг манфаатларига мос келадиган ҳуқуқий демократия принципларини қарор топтириш янги демократик, адолатли жамият қуришда ўта муҳим сиёсий аҳамиятга эга бўлган вазифадир.

Шу сабабдан ҳам Конституциянинг муқаддимасида давлатнинг демократия гоёларига, инсон ҳуқуқлари ва ижтимоий адолатга садоқатли эканлиги расман эълон қилинган. Конституцияда «Ўзбекистон Республикасида демократия умуминсоний принципларига асосланади, уларга кўра инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, кадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади», деб таъкидланган.

Конституцияда Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти олий органларининг тузилиши, ҳокимиятларнинг бўлиниш тамойили ҳам асослаб берилган. Ўзбекистонда давлат ҳокимияти қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятларига бўлиниши қонунлаштирилган. Уч ҳокимиятдан ҳар бири мустақил фаолият юритади. Конституцияда учала ҳокимиятнинг ўзаро ҳамжихатлиги ва мустақил равишда амал қилишининг ўта мақбул механизмлари мустақамлаб берилган. Ҳокимиятнинг учала тармоғи ўртасида мувозанат сақлашнинг оқилона тизими яратилган.

Чунончи, қонун чиқарувчи ҳокимият икки палатали Олий Мажлис томонидан, ижроия ҳокимияти эса Конституцияга киритилган ўзгартиришига кўра Бош вазир томонидан бошқарилади. Суд ҳокимияти Конституциявий

суд, Олий суд ва олий ҳужалик суди томонидан амалга оширилиб, улар биргаликда республиканинг ягона тизимини ташкил этади. Яна бир Конституциявий тамойил-одил судлов, судьяларнинг мустақиллиги ва дахлсизлигидир.

Конституцияда кучли ва лаёқатли ижроия ҳокимияти ҳақидаги фикр ривожлантирилган. Бир тизимдан бошқа тизимга ўтиш даврида кучли ижроия ҳокимияти зарурдир. Уни мустаҳкамлаш қонун чиқарувчи ҳокимият мавқеини пасайтириш ҳисобига юз бериши керак эмас.

Ўзбекистон Республикаси фаол ташқи сиёсат ўтказиш тарафдори эканлигининг баён қилиниши янги Конституциянинг бутунлай муҳим тамойилларидан биридир. Конституцияда жамиятнинг ижтимоий сиёсий хусусияти, уни ривожлантиришнинг асосий ғоялари, Республика ички ва ташқи сиёсатининг энг муҳим йўналишлари белгилаб берилди.

Конституциянинг махсус боби (XXI боб) жойлардаги давлат ҳокимияти органларига бағишланган. Бу бобда ўз-ўзини бошқариш тамойилларини мустаҳкамлаш билан бир каторда маҳаллий ҳокимиятнинг бошлиги бўлган ҳоким тартиботи жорий этилади. Тегишли ҳудудлардаги маҳаллий вакиллик ҳокимиятига-халқ Кенгашларига, шунингдек, ижроия ҳокимиятига вилоят, туман, шаҳар ҳокимлари бошчилик қиладилар.

Хуллас, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилиниши мамлакатимиз ҳаётида катта аҳамиятга эга бўлди. У мамлакатда қонунчилиكنинг ривожланиши учун, ҳуқуқий ислоҳотлар учун асос бўлиб хизмат қилмоқда. Суверен Ўзбекистон Конституцияси инсон ва фуқаро ҳуқуқларининг демократик ҳужжати, инсонпарвар, ҳуқуқий давлатни шакллантиришнинг стратегик

дастуридир. У улкан сиёсий, юридик ва халқаро аҳамиятга эга ҳужжатдир.

Бугунги кунда Конституция жамиятимизда халқ манфаатлари йўлида демократик ислохотларни давом эттириш учун шарт-шароит яратишга ҳуқуқий асослар яратади. У инсон ҳуқуқларини, барқарорликни ва ҳар бир оиланинг муносиб ҳаёт истикболини белгилаб бермоқда.

ҚОНУНЧИЛИК—ДАВЛАТНИНГ КУЧ-ҚУДРАТИДИР

Ўз вақтида Амир Темур ва унинг даври ҳамда темурийлар салтанати катта сиёсий-ижтимоий, ҳуқуқий қарашларни ўзида мужассамлаштирган. XIV-XV асрларда жаҳон тарихи ва сиёсат саҳнасида марказлашган давлатчилик, уни бошқариш, ҳар бир бажариладиган ишнинг адолатли ижро этилиши, ҳуллас инсон ҳуқуқларини ҳимоя қиладиган бутун бир тизим вужудга келди.

«Салтанатим ишларини қонун-қоида ва интизомга солиб, салтанатимнинг мартабасига зеб-зийнат бердим», - дейди Соҳибқирон Темур. Амир Темур номи билан боғлиқ бўлган, унинг сиёсий-ҳуқуқий қарашлари тўплами «Тузуки Темурий» («Темур тузуклари»), «Воқеоти Темурий» («Темурийнинг бошидан кечирганлари») каби номлар билан шарқ ва ғарбда маълуму машҳурдир. Қўлёзмалари айни пайтда мамлакатимизда ҳамда Англия, Франция, АҚШ, Финляндия, Дания, Эрон, Туркия, Миср ва Ҳиндистон каби бир қатор давлатларда сақланаяпти. Бундан ташқари жуда кўп хорижий тилларга таржима қилиниб, нашр этилган. Унинг машҳурлиги, дунёга кенг ёйилишининг боиси, давлатнинг идора қилиш тамойиллари, усуллари, армияни ташкил этиш ва жанг тактикаси каби қатор сиёсий-ҳуқуқий ва ҳарбий маслаҳатларга бойлигидадир. Президентимиз

таъкидлайдиларки, ҳар сафар «Темур тузуклари»ни ўқисам бугунги муаммоларга ҳам ечим топгандай бўламан.

«Темур тузуклари»-Темур кодекси, яъни Темурнинг давлати ва уни идора қилиш қонун-қоидалари, тамойиллари тўпламидир. Ундан биз ўрта асрдаги сиёсий қарашлар, қоидалар, қонунларни ўрганамиз.

Китоб асосан икки қисмдан иборат. Биринчи қисмда Соҳибқирон Темурнинг етти ёшдан то умрининг охиригача бўлган ҳаёти, сиёсий фаолияти тасвирланади. Бошқача қилиб айтганда, унинг Мовароуннаҳрда ҳокимиятни аста-секин қўлга киритилиши баён этилган. Иккинчи қисмда эса Темурнинг шаҳзодаларга айтган панд-насихатлари, ўғитлари ўрин олган. Унда давлатни идора қилиш, жангларнинг нозик санъат ва усуллари, вазир, амир ва бекларни танлаш, уларни жой-жойига қўйиш ва тақдирлаш хусусида сўз боради.

Темур ўз тузукларида аниқ ва равшан қилиб, давлатни идора қилишда ўн икки тамойилга асосланганлигини аниқ баён этади. Соҳибқирон бу хусусда шундай дейди: «Мен ўзимча ўн икки нарсани шиор қилиб олдим ва салтанат мартабасига эришдим...». Муваффақиятлар омили, биринчидан, қонун-қоидаларга риоя қилганлиги, уни қўллаб-қувватлаганлигида эди. Унинг ўзи «Тузуклар»да шундай деБ ёзади: «Биринчи галда Тангри таолонинг дини ва Муҳаммад Мустафонинг шариатига дунёда ривож бердим. Ҳар ерда ва ҳар вақтда ислом динини қўллаб-қувватладим». Темур ўз империясида унинг мафқурасини ҳам яратади. Бу эса Темурнинг нақадар ўткир сиёсатчи эканлигидан далолат беради.

Навбатдаги иккинчи тамойил ҳам Темурнинг улуглиги, донишмандлигидан нишона, яъни оммага, халққа таянган ҳолда, уларнинг фикрини тинглаган ҳолда давлатни бошқариш.

Учинчиси эса - тадбиркорлик, эҳтиёткорлик, кенгаш, зийраклик билан иш кўришдир.

Тўртинчи тамойил-давлат ишларини салтанат қонун-қоидаларига асосланиб, мулозимларига таянган ҳолда иш кўриш.

Бешинчи тамойил-амирлар, тўралар, сарой аъёнлари, сипоҳларга яхши муносабат кўрсатиш, уларга иззат ва ҳурматда бўлиш.

Олтинчи тамойил-адолат ва инсоф билан иш кўриш, гуноҳкорга ҳам, беғуноҳга ҳам раҳм-шафқатли бўлиш, ҳаққоният юзасидан ҳукм чиқариш. Амир Темур айтади: «Менга ёмонликлар қилиб, бошим узра шамшир кўтариб, ишимга қўп зиён етказганларни ҳам, илтижо билан тавба-тазарру қилиб келганларни ҳурмат қилиб, ёмон қилмишларини ёддан чиқардим».

Еттинчи тамойил сайидлар, уламолар, оқилу донолар, муҳандислар, тарихчиларни эътиборли шахслар деб эъзозлаш, уларнинг фикрини билиш ва пайти келганда маслахатлар сўраш.

Саккизинчи тамойил-қатъият билан иш тутган, яъни ишни амалга оширишга қарор қилган бўлса, унга бутун вужуди билан киришган.

Тўққизинчи тамойил-раият (оддий халқ) ҳол аҳволидан доимо огоҳ бўлган. Уларнинг улуғларини оға қаторида, кичикларини эса фарзанд қаторида кўрган. Ҳокимлар, сипоҳлар томонидан раиятга жабр-зулм етказилган бўлса, уларни адолат, инсоф юзасидан жазолаган.

Ўнинчи тамойил-турку тожик, арабу ажтамнинг турли тоифаларидан ўз паноҳига кирган кишиларни мурувват, эҳсон, иззату икром билан қабул қилган ва дўстликни улуғлаган.

Ун биринчи тамойил-фарзандлар, кариндошлар, ошналар, кўни-кўшнилар ва дўстларини давлат мартабасига эришгач ҳам унутмаслик.

Ун иккинчи тамойил-дўст-душманлигига карамай сипоҳийларни хурмат қилган. Чунки улар боқий бўлмаган жонларини фоний дунё моли учун сотадилар. Ўзларини майдонга, ҳалокатга отиб, қурбон қиладилар.

Кўришиб турибдики, тамойилларнинг ҳар бири жамият учун, унинг порлоқ келажаги, юксак мавқеда бўлишида муҳим рол ўйнайди. Амир Темур давлат мутаҳкам қонунга асосланган пойдевор асосида қурилмас экан, ундай салтанатнинг шукуҳи, қудрати йўқолишини, бундай давлат яланғоч одамга ўхшаб қолишини кўп мартаба таъкидлаб ўтади.

Яна бир оқилона тadbирларидан бири Амир Темурнинг «келин танлаш» одатидир. Бу бир оддий кўринишга эга бўлган тadbирнинг замирида бутун бир миллатнинг келажаги ётганлигини ўз вақтида ҳар қандай ҳукмдорлар ҳам англаб етавермаган. Амир Темур келин танлашда жуда зийраклик, донолик ва оқилликни кенг қўллаган. Унинг наздида келин насл-насаби, асли соф, ақл-фаросатли, билимли, вафодор, меҳрибон аёл бўлиши кераклигини айтиб ўтади. Чунки тўққиз ой она вужудида ўсиб-улғаядиган гўдак ўша аёлдан озуқа олади, ўша аёл орқали тинглайди, сезади, маънавияти ва табиати шаклланади. Бу эса бутун бир миллатнинг шакл-шамойилини белгилаб беради. Албатта у ҳақ эди. Тарихдан маълумки, Соҳибқирон эътирозига қарамай, Халил Султон чўрининг қизи Шодимулкбегимга уйланади. Алалоқибат, Темур тузган салтанатнинг парчаланиб кетишига бу аёл каттагина ҳисса қўшади. Амир Темур яна ҳукуматнинг келажаги, тақдирини ўйлаган ҳолда, муҳим бир тadbирни кенг қўллашни тарғиб этади. Бу

тарғиботи, бизнинг таъбиримиз билан айтганда, кадрларни танлаш ва уларни жой-жойига қўйишдан иборат. Амир Темур салоҳиятли ва уddaбурон вазир ва амирларни танлашга катта эътибор беради. Унинг фикрича, вазир бўлишга даъвогар шахс тўрт сифатга эга бўлиш керак. Биринчиси - асиллик, тоза насллик; Иккинчиси - ақл-фаросатлилиқ; Учинчиси - сипоҳий раият аҳволдан огоҳлик; тўртинчиси-хушмуомалалиқ, сабр-чидамлилиқ ва тинчликсеварлиқдир. Кимда-ким ана шу тўрт сифатга эга бўлса, уни вазир ёки маслаҳатчи этиб тайинлаш мумкин, деб ҳисобланган.

Амир Темур муҳим масалалардан бўлган давлатнинг уч белгиси хусусида жуда аниқ ўз фикрини билдиради. «Давлату салтанат мулк, конун-қоида, лашкар билан тирикдир». Бундан аниқ кўришиб турибдики, давлатни хазинасиз, лашкарсиз, конунсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Президентимиз олиб бораётган сиёсат ҳам бунга ҳамоҳангдир.

«Ҳазрати гайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)дан (унга Тангрининг марҳаматлари ва саломлари бўлсин) сўрабдилар: «Агар сиз набий ва расул этиб юборилмаганингизда қайси иш билан шуғулланар эдингиз? Улар шундай деб жавоб берибдилар: «Султонлар хизматида бўлиб, Тангри таолонинг бандаларига фойда ва яхшилиқ етказар эдим».

«БИР ОННИНГ БАҲОСИНИ ЎЛЧАМОҚ УЧУН...»

Вазирлар Маҳкамасининг таниқли академик шоир Фафур Ғулом таваллудининг 100 йиллигини мамлакатимиз миқёсида кенг нишонлаш тўғрисидаги қарорига биноан, бутун мамлакатимизда улуғ шоиримизнинг юбелейи кенг нишонланди.

Шундай инсонлар бўладики, улар эзгуликка, мангуликка дахлдор ишлари билан тириклигидаёқ ўзларига ҳайкал қўядилар. Чин инсонийлик фазилатлари билан доимо эъзозланадилар. Ҳеч шубҳаланмасдан оташнафас шоиримиз Фафур Фуломни шундай инсонлар сирасига қўшган ҳолда, руҳи-поклари олдида таъзим қиламиз.

Адабиётнинг насрию назмида қалам тебратган адибимизнинг бир ўзбек шоири сифатидаги одамийлик хислатларининг ўзиёқ бир олам.

Ғ.Фулом бизга жуда катта адабий мерос қолдирганки, биз уларни ўрганмоғимиз ва келажак авлодларга етказмоғимиз лозим.

Улуғ шоир Фафур Фулом 1903 йил 10 майида Тошкент шаҳрининг Қўрғонтепа маҳалласида деҳқон оиласида туғилган. Отаси Фулом Мирза Ориф ўғли ва онаси Тошбиби Юсуф қизи ўқимишли, зехли, адабиётга иштиёқи баланд кишилар бўлган. Шоир ўзи ёзган таржимаи ҳолдан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, унинг оиласи кичик адабий муҳитни эслатган. Фафур Фуломнинг саводи эрта чиққан, у саккиз-тўққиз ёшлигида Навоий, Саъдий, Фузулий асарларини сув қилиб ичган. Афсуски, шоир ота-онадан эрта ажради ва унинг зиммасига оила боқиш ташвиши тушди. Алалоқибат у олий ўқув юртларида таҳсил ололмади. Фақат саккиз ойлик муаллимлар тайёрлов курсида ўқий олди, холос. Ёшларимизга яна бир ибратли томони, у мустақил ўқиши, изланиши орқали замонасининг илғор, етук зиёлиси даражасига кўтарилди. Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги ва Ўзбекистон халқ шоири бўлди.

Айни вақтда олий таълим муассасаларида ёшларимизга ўқиш учун барча шароитлар яратилган

булса-да, баъзилар таҳсилга панжа орасидан қарашади. Улар учун энг муҳими қандай қилиб булса ҳам баҳоларини олиш, сессияни ёпиш ва дипломга эга бўлишдан иборат. Лекин мутафаккир шоирнинг энг кучли ўқитувчиси ҳаёт ва матбуот бўлди. Отасининг эркатойлари на ҳаётни ўрганишади, на матбуотни ўқишади. Қизиқиб кўрсам, «бойвачча талабаларимиз» ўқишдан кейин ўз уловида кафема-кафе, дискотека кезиб, «суюқоёқ» қизлар билан дон олишиб вақт ўтказишади. Мансабдор отанинг эса бунга парвойи палак. Ахир, шундай давом этаверса ҳалиги шоввознинг келажаги нима бўлади? Амаллаб дипломга ҳам эга бўлди, дейлик. Эртага у қаерда ишлайди. қовоққалла «кадр» кимга керак? Айтмоқчиманки, азиз ҳамкасбларим, бу аянчли ҳолга бефарқ қарамасдан, бугунги кун эркатойларининг танобини тортиб қўяйлик. Агарда шунда ҳам аҳволи ўнганмаса, улардан воз кечайлик. Ахир мақсадимиз саводсиз кадрлар эмас, балки баркамол мутахассислар тайёрлашдир. Сизга айтсам, Фафур Гулом сингари, миллат ифтихорларининг ҳаёт ва фаолиятини ўрганиш ёшларимизни илм чўққилари сари дадил ва собитқадам боришга ундайди ва «Бир оннинг баҳосин ўлчамоқ учун, Олтиндан тарозу, олмосдан тош оз»лигини англашга чорлайди, аъло мамлакатнинг аъло фарзандларини Ватан кутажани билиб қўйишини таъкидлайди.

Фафур Гулом ҳақиқатан ҳам XX аср ўзбек шеърини ва насрининг буюк вакилидир. Унинг ўн жилдлик «Асарлар» (1972-1977) ва ўн икки жилдлик тўла асарлар тўплами (1984-1989) нашр этилган. Юбилей муносабати билан шоирнинг қатор асарлари босилиб чиқди. Азиз талабалар, Фафур Гуломдек буюк ижодкор асарларини ўқинглар ва шоир сингари юксак чўққиларга интилиб яшашга одатланинг.

ДИН ВА АХЛОҚ

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм, Аллоҳга беадад шукрлар бўлсинки, «Дин афюндир» деб эълон қилган мустабид тузумдан халос бўлиб, «Дин ахлоқдир, маънавиятдир, маърифатдир» деган ҳақиқатга амал қилинаётган мустақиллик даврида яшамоқдамиз.

Дарҳақиқат, муқаддас динимиз Ислом-ахлоқ, маънавият, маърифат, руҳий баркамоллик динидир. Ушбу фикримизни пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)нинг «Мен гўзал ахлоқларни мукамал этмоқ учун пайғамбар қилиб юборилдим» деган ҳадиси муборақлари ҳам тасдиқлайди.

Яратган эгамиз томонидан айнан қурайш қабиласи вакили Муҳаммад ибн Абдуллоҳнинг (с.а.в.) пайғамбарлик мақомига қўтарилишига ҳам Расули Акрамнинг ҳалол, тўғрисиўз, самимий ва диёнатли эканликлари сабаб бўлган. Шунинг учун ҳам Қуръони Каримда «Эй Муҳаммад, Сиз буюк ахлоқ соҳибисиз», дея марҳамат қилинади.

Оллоҳ томонидан нозил қилинган барча динлар, хусусан Ислом дини ҳам инсоният ахлоқсизлик ва жаҳолатга юз буриб кетаётган тарихий паллада, ўзи суйган зот - Пайғамбар (с.а.в.) воситасида нозил қилинган ва асосий вазифаси юксак ахлоқ, маърифат ҳамда руҳоният соҳибларини тарбиялашдан иборат бўлган.

Ҳақиқий мусулмоннинг қандай фазилатларга эга бўлиши кераклигини, пайғамбар алайҳиссалом ҳадиси муборақларида батафсил баён қилганлар: «тилдан ва қўлидан бировга зарар етмайдиган киши ҳақиқий мусулмондир», дейдилар. Демокриманки, террор, зулм, тажовузкорлик, қўполлик, дилозорлик мусулмон кишига хос эмас. Яна бир ҳадиси муборақда Расулуллоҳ: «одамларнинг энг яхшиси башариятга кўпроқ манфаат келтирадиганидир», деб марҳамат қилганлар. Яъни ким

жамиятга моддий ва маънавий манфаат етказса, ўша одам комил мусулмондир.

Динимизда илм олиш ва меҳнат қилиш ҳар бир мўмин мусулмон учун бурч қилиб қўйилган: «Илмни Хитойда бўлса ҳам ўрганинглар», деб кўрсатма берганлар сарвари Анбиё (с.а.в.). Яна бир ҳадиси шарифда шундай дейдилар: «Агар киёмат бошланиб қолсаю, бирортангизнинг қўлингизда кучат бўлса, уни имкон қадар экиб қўйиб, кейин ўрнингиздан туринг». Набийи Акрам (с.а.в.) уззукун масжидда ибодат билан бўлиб, егулик-ичимликни бошқалар олиб келади, деб умидвор бўлганларни ёмон кўрганлар, қўл меҳнати билан кун кўрувчиларни мақтаганлар ва Аллоҳ меҳнаткаш бандаларни сийлайди, деганлар. Бинобарин, Аллоҳга эътиқод қилиш-меҳнат қилиш, моддий ва маънавий қадриятлар яратишдан ва улардан баҳраманд бўлишдан воз кечишни англамайди. Аллоҳнинг номини зикр қилган, унинг буйруқларини бажарган ҳолда, зарур нарсаларни муҳайё қилиш ўз зиммамизда эканини унутмаслигимиз керак. Аллоҳ меҳнат қилувчи ҳамда ҳаракат қилувчилар билан биргадир. Ал-Раъд сурасининг 11-оётида «Ҳақиқатдан Аллоҳ кишилар ният мақсадларини ўзгартирмагунларича, уларнинг ҳолатини ўзгартирмас», дейилган. Халифалардан Умар ибн Ҳаттоб (р.а.)нинг «Осмондан на олтин, на кумуш ёмғир бўлиб тушмайди», деган машҳур ибораси ҳам, у зотнинг меҳнат қилиб насиба топишга бўлган чақириқлари ҳам пайғамбаримиз (с.а.в.) ва саҳобаларнинг қўл меҳнатига, ҳалол тер тўкиб тирикчилик ўтказишга бўлган эътиборлари ҳамда даъватларини тасдиқлайди.

Динимиз ота-онага эҳтиромни исломий ахлоқнинг асосларидан бири, деб билади. Саййиди Коинот (с.а.в.)нинг «Жаннат оналарингизнинг оёқлари остидадир», «Аввало онангизга, яна онангизга, такрор

онангизга, сўнгра отангизга яхшилиқ қилинг», «Ота-она тириклигида уларнинг ҳар иккисининг, ҳеч бўлмаса биттасининг розилигини ололмаган фарзанд хор бўлсин, хор бўлсин, хор бўлсин» мазмунидаги муборак кўрсатмалари фикримизга мисол ва далилдир. Қуръони Карим ва ҳадисларда фарзанд тарбияси, аёлларга муносабат, кўни-қўшнилари, қариндош-уруғлари билан муомала мавзуларига ҳам алоҳида аҳамият берилган.

Ёлғон сўзламаслик, ҳалоллик, фитнадан йироқ бўлиш, қон тўкмаслик, зулм қилмаслик, зино, кимор, ичкилик каби фақш ишларни қилмаслик ҳам динимиз кўрсатмаларидир.

Кўриб турибмизки, Исломи динининг асосий мақсади ахлоқий камолотдир. Бу ҳақда кўплаб уламоларимиз мақолалар ёзишган.

Афсуски, баъзи шум ниятли кимсалар, тажовузкорлар, жиноятчилар мана шундай юксак инсоний кадриятларни ўзида жамлаган муқаддас динимизни ниқоб қилиб манфур ва беъмаъни ғояларини илгари суриб, ёшларимизнинг онгу-шуурини захарлашга уринишмоқда. Дини-диёнатдан беҳабар, диний ва дунёвий илмда саводсиз айрим жоҳил кимсалар бундай тоифаларга эргшиб, жиноят кўчасига кириб қолмоқдалар. Улар Аллоҳнинг «Фирқаларга бўлинмаслик», «Аллоҳга, пайғамбарларига ва сайлаб қўйилган бошлиқларга итоат қилинг», «Динда мажбурлашнинг йўқлиги», «Аҳли китобларга ҳурмат билан муомала қилиш» лозимлиги тўғрисида буйруқларига амал қилмай, жоҳил ва бетайин бошлиқларнинг залолат, жаҳолат ҳамда ҳалокатга бошлайдиган кўрсатмаларини кўр-кўрона бажармоқдалар. «Одамлар орасида шундай кимсалар борки, дунё ҳаёти тўғрисидаги гапи сизга қизиқarli бўлади. Дилидаги «иймони»га Аллоҳни гувоҳ қилади, ваҳоланки ўзи (исломга) душманларнинг

ашаддийсидир», дейилади Бундай мунофиқлар ҳақида Бақара сурасининг 204-оятида.

Сўнги вақтларда жаҳонда содир бўлаётган воқеалар улар танлаган йўлнинг биринчи навбатда ўзлари ва яқинларига, қолаверса, муқаддас динимиз учун, инсоният учун нақадар хавфли эканини кўрсатиб турибди.

Биз мухтарам юртдошларимизни, айникса ва биринчи навбатда ёшларимизни бундай кимсаларнинг пуч «ғоя» ва «даъват» ларига учмасликка, Аллохнинг розилиги, энг аввало, ота-она розилиги эл-юрт розилигида эканини унутмасликка ҳамда юксак ахлоқ ва руҳоният соҳиблари бўлишига чақирамиз.

ҲИНДИСТОН МҶИЗАЛАРИ

Ҳиндистон кўҳна ва навкирон, ажойиботларга бой мамлакат. Бир гуруҳ Ўзбекистонлик сайёҳлар 1989 йилнинг кузида Ҳинд диёрига боришга муяссар бўлдик. Кўрганларим гўёки тушга ўхшайди...

10 ноябр эрталаб соат 5 да божхона кўригидан ўтиб Дехлига қараб ИЛ-62 самолётида парвоз қилдик. Фазога кўтарилганимизда, Карачи шаҳрига (Покистон) кўниб, шартномага мувофиқ бир соат тўхтаб ўтишимиз маълум бўлди. Бунақанги кўниб ўтиш, соғ, юраги бақувват инсонлар учун ҳеч нарса эмас, лекин юраги хаста бўлганларнинг эса бурксиган мотор ҳиди нафасини қисади. Энг ёмони шуки, моторлар бир соат давомида ишлаб туриши салонни бадбўй ислар билан анқитади. Карачидан кўкка кўтарилиб, Дехлига учдик. Улуг ватандошимиз Бобур Мирзо ҳақида билганларим ёдимга туша бошлади:

*Толёй йуққи жонимга балолиғ бўлди,
Ҳар ишники айладим халолиғ бўлди.*

*Ў зерни қуйиб Ҳинд сори юзландим,
Ёраб, нетайин, не юз каролиғ бўлди.*

Дехли аэропортида божхона вакиллари сайёҳлар гуруҳларини бир зумда (5-6 та жойда) кўриклан ўтказиб юбордилар. Юқларимизни қулай аравачаларга жойлаб, автобус томон ғилдирашиб кетдик. Автобусга ўтириб шаҳар меҳмонхонасига йўл олдик. Дехлининг қоқ марказидаги 16 қаватли шинам меҳмонхона - «Канишка» га жойлашдик. Меҳмонхонада хизмат кўрсатиш маданияти жуда юқори. Унда 4 та ресторан, ўнлаб магазинлар, бассейн мавжуд, такси истаган пайтингизда муҳайё, хоналарнинг барчасида рангли телевизорлар, холодильник ва зарур жиҳозлар бор.

Тушдан сўнг Дехлидаги энг улкан ибодатxonани зиёрат қилдик. Ушбу ҳашаматли обидани Дехлининг энг бой махараджиси қурдирган. Ибодатxонада рамзий маънода барча урф-одатларни (ритуалларни) бажарган ҳолда ҳинд маъбулларилан дунёда тинчлик бўлишини тиладик. Лакшми, Кришна, Шива илоҳларининг ҳайкаллари ажойиб қимматбаҳо тошлар билан безатилган. Ҳар бир илоҳнинг ўз вазифаси бор: Лакшми - севги тангриси бўлса, Шива - эзгулик маъбудди. Янги Дехли кўчаларини, пою пиёда сайр қилдик, Ҳиндистон дарвозаси ва Президентнинг мухташам саройлари шаҳарга кўрк бағишлаб турибди. Кўриб кўзинг тўймайди. Одамлар майсазорлар устида бемалол ялло қилиб дам олишмоқда. Сизга айтсам, ибодатxонада кизиқ воқеа содир бўлди. Одатда ибодатxонага оёқ кийим ечилиб, пайпоқ билан кирилади. Чиқаётганда эса пайпоқ қолдирилади. Қашқадарёлик йўлдошимиз (Қосим ака) чиқсалар туфлини «илиб кетишибди». У ҳам буш келмай ўлчами оёққа мос бир пайафзал кийиб олибди.

Хумоюн ва унинг яқинларининг макбараларини зиёрат қилиш бирам мароқли! Муҳаммад Хумоюн Мирзо

Бобурнинг тўнғич ўғлидир. Унинг онаси Моҳимбегимдир, Мирзо Бобур эса, васиятига биноан, Қобулга дафн қилинган. Ҳумоюннинг афсонавий мақбарасини Ҳумоюннинг ёри Ҳамидахоним қурдирган. «Ҳумоюннома» муаллифи Гулбаданбегимнинг ёзишича, Ҳамидабону бегим Ҳиндол Мирзонинг пири Мирбобо Дўстнинг кизи бўлган. У Ҳиндол Мирзо учун сингилдек, бўлиб қолган эди. Шунинг учун подшоҳнинг укаси Ҳиндол акаси Ҳумоюн бу қизга кўнги қўйганидан хабар топиб, бўлажак никоҳга унчалик рўйхушлик бермади. Ҳумоюн Мирзо кизни бор йўғи бир марта кўриб, совчи юборди ва ҳузурига чорлади. Ҳамидабону эса подшоҳ ҳузурига боришдан бош тортди. Бўлажак малика қирқ кун совчиларни кетма-кет розилик бермай қайтариб юборди. Охири орага подшоҳнинг ўғай онаси Дилдорбегим орага тушди. Шунда ҳам киз «қўлимни узатсам этагига ҳам етмайдиган кишига қандай тегаман» деди ўжарлик билан.

Ҳамидабону Ҳумоюнга текканида 14 ёшлик қиз эди. Ҳамидабонудан 1542 йилда Акбаршоҳ туғилди. Манбаларда ёзилишича, малика эри вафотидан (1556 йил) қирк саккиз йилдан сўнг, яъни 1604 йилда вафот этган. Мавзолей мраммрдан, қошоналар эса кизил тошдан ясалган. Зиёратга келадиган одамларнинг кети узилмайди. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, ҳинд халқи Мирзо Бобур сулоласини обидаларини кўз қорачиғидек асраб-авайлаб келмоқда ва уларни ўзларининг муқаддас зиёратгоҳларига айлантирган. Ҳинд халқи Бобур Мирзони босқинчи сифатида эмас, балки Ҳиндистондек буюк давлатни барпо этган давлат арбоби деб эътироф қилади. Жавоҳирлаъл Неру таъбири билан айтганда «Бобур дилбар шахс, Уйғонини даврининг типик ҳукмдори, мард ва тадбиркор одам бўлган. У санъатни, адабиётни севарди, ҳаётдан ҳузур қилишни яхши кўрарди».

Мавзолейдан чиқаётганимизда кўққисдан кулги кўтарилди. Бояги акахонимиз ўз оёқ кийимларини бир инглиз сайёҳининг оёғида кўриб қолипчилар ва ҳаш-паш дегунча алмаштириб ҳам олибдилар. Зиёратгоҳ олдида кобра илон ўйнатувчиларга кўзимиз тушди. Тамоша қилдик. Вишиллаган илон одамзод қўлида қўйдек юввош бўлиб қоларкан. Кўз-очиби юмгунча кун ҳам богди.

12 ноябрда эса Индира Ганди уй-музейини томоша қилишга бордик. Жоиз бўлса айтиш керакки, Гандининг уйи хашаматсиз, яъни хоналари оддийгина безалган. Ажабланарлисиз, унинг ичида ҳар биримизнинг уйимизда мавжуд бўлган стенкалар, креслолар, диванлар ҳам йўқ. Фақатгина мўъжаз кутубхона, иш столи бор. Гандига ўқ узилган жойга бориш учун эса махсус ойнадан йўлакча қилинган ва у ерга гулчамбарлар қўйилган. Боғ ҳам шинамгина ва ундаги анвои гулларни кўриб баҳри-дилингиз очилади. Кўм-кўк майсазор, кўзингизни камаштиради. Махатма Ганди ва Индира Ганди куйдирилган мажмуани зиёрат қилар эканман, этларим жимирлаб кетди. Зиёратгоҳ одамлар билан тирбанд, ҳам зиёрат, ҳам тижорат деганларидек, ҳамма ўз иши билан машғул.

Чошгоҳдан сўнг эски шаҳарни томоша қилишга йўл олдик. Ҳумоюн қурдирган «Қизил кўрғон» шохнинг қароргоҳидир. Афсуски, хоналарни безашга нақш ўрнида ишлатилган қимматбаҳо тошлар ўйиб олиб кетилган (ўрни бор, холос). Ўз вақтида, бу иншоотлар жуда ҳам гўзал ва хашаматли бўлган. Мармар тошларга ўйиб ишланган гуллар қимматбаҳо тошлар (ёқут, феруза, марварид) билан безатилган. Қайтаётганда кўрғон ичидаги қатор расталарни, атторлик дўконларини томоша қилдик. Кўрғондан сал нарироқда жойлашган Ҳумоюн қурдирган масжид осмонўпар ва муҳташамдир. Мусулмонлар ва

ҳиндлар ўртасида эскитдан, баъзи-баъзида нифок бўлиб туриши боис уни томоша қилишга юрагимиз бетламади.

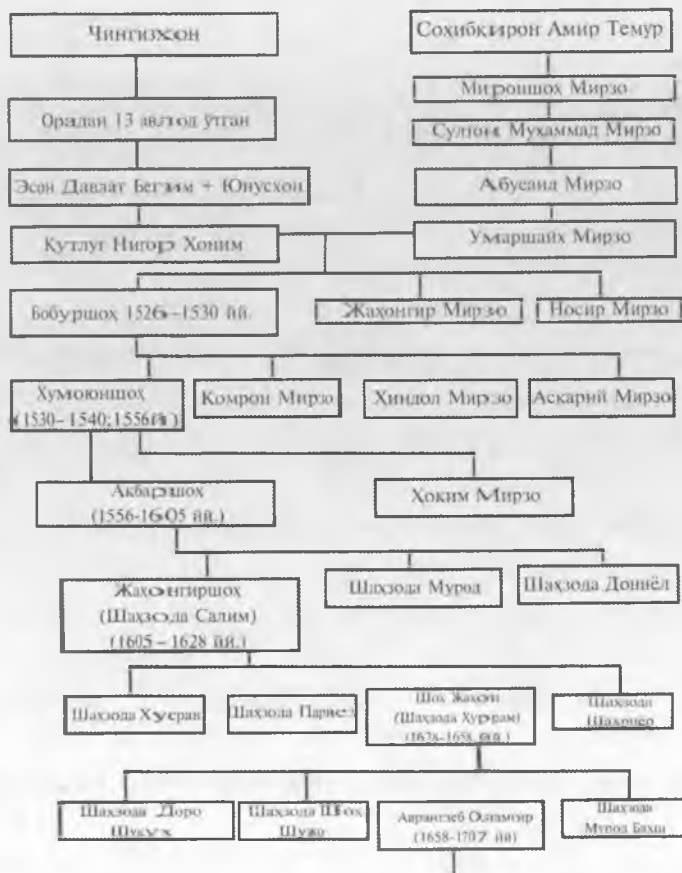
13 ноябрда эса эрта билан Бобурнинг қароргоҳига, Ҳиндистоннинг биринчи пойтахти Аграга қараб автобусда йўлга тушдик. Бобурдан бизга шерий девон билан бирга «Бобурнома», «Хатти Бобурий», «Муфассал», «Мубаййин», ҳарб иши, мусиқа илмига оид асарлар мерос қолган. Агра билан Деҳли оралиғи 205 км экан. Йўлда сув ичиш учун бир кемпинг (вақтинча дам оладиган жой) олдида тўхтадик. Не кўз билан кўрайликки, майсазорда 3 метрли бўғма илон ястаниб ётар эди. Оғирлиги нақ 20–25 кг келади. Сайёҳлар уни буйинларига ўраб расмга тушишди. Маълум бўлишича, илоннинг эгаси шу жонивор туфайли оиласини боқар экан, чунки у билан суратга тушганингиз учун рупия ёки бирор нарса бериш зарур. 5 соат йўл босиб, Сикандра шаҳарчасига етиб келдик. Бу ерда Мирзо Бобурнинг набираси Акбаршоҳнинг қабри бор. Мавзолей ҳашаматли қурилган, атрофи кўркам, лекин маймунлар билан лиқ тўла. Ҳиндлар бу зиёратгоҳни ҳам эъзозлаб, авайлаб-асраб келмоқда. Одам гавжум, нафақат сайёҳлар, балки ҳиндлар, қолаверса мусулмонлар ҳам бор. Акбаршоҳ Ҳиндистонда энг кўп давр яъни 49 йил (1556–1605) шоҳлик қилган. Бобур шоҳ эса атиги 4 йил подшоҳлик қилган. Лекин унинг авлодлари 3 аср (1526–1858) мобайнида Ҳиндистонни идора қилишган. Акбаршоҳнинг уч хотини бўлган, аммо «Айни Акбарий» асарида улар сони еттита, баъзи манбаларда ун уч нафар дейилган. Улардан фақат қизлар дунёга келган. Айтишларича, кунлардан бирида унинг ҳинд хотинидан ўғил, яъни Жаҳонгир туғилган. Ривоятларга кўра бунинг учун Акбаршоҳ Аградан 40 чақирим нарида яшайдиган устози шайх Салимбий (Салим Чештий)га сиғиниб боради. Чунки авлиёнинг дуолари ижобат бўлар экан. Завжаи

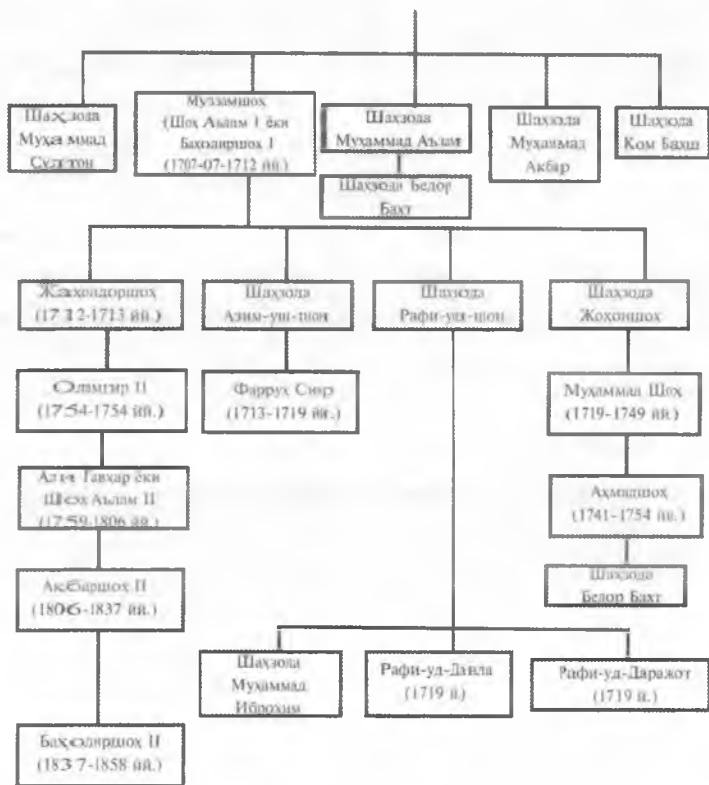
мухтарамаси ҳам яёв шайх ҳузурига қатнаб дуодан баҳраманд бўлади, қарабсизки, бир йилдан сўнг Мухаммад Салим Жаҳонгир дунёга келади. Шайхга бўлган ихлос туфайли, Акбаршоҳ пойтахтни ўша ерга кўчиради ва ҳашаматли қасрлар бунёд этади. Азбаройи ҳамма қасрлар қизил тошдан. Қолаверса, ўша машҳур авлиёнинг дуо ўқийдиган кошонаси ҳам мавжуд. Худди шу жойда шох ўн йилча яшайди. Қурғоқчилик оқибатида бу ер кейинчилик ўлик шаҳарга айланади. Бир замонлар ҳаёт, базми-жамшид қайнаган масканни кўз олдимга келтираман. Ҳа, ҳеч нарса абадий эмас. Шоҳ ҳар бир хотини учун алоҳида қаср қурдирган. Жуфти халолларининг бири христиан бўлган. Суратини музейда кўрдик. Тарихдан маълумки, Акбаршоҳдан сўнг Ҳиндистонни Жаҳонгир бошқарган ва у Лоҳур яқинидаги шохдарада дафн қилинган. Ундан сўнг годшолик Шаҳзода Хуррам Шохжаҳон қўлига ўтган. Албатта, бутун дунёга Мирзо Бобурдан сўнг Шохжаҳон маълум ва машҳур. Негаки, у барпо этган Тож Маҳал оламшумул тарихий обида, жаҳондаги етти мўжизанинг бири ҳисобланади. Хаёлимда Бобурийлар тарихи чархпалтакдек айланади.

Агранинг ҳавоси Деҳли ҳавосидан тубдан фарқ қилади. Ҳавоси майин ва тоза. Тож Маҳал шундай қурилганки, у баландликда жойлашган бўлиб, кечкурун ва тонгда унинг тасвири олдидаги сувда акс этади. У тўртбурчак шаклида бўлиб, мақбаранинг атрофида 4 та минора қад ростлаб турибди. Мақбара ял-ял товланувчи мрамар тошдан ясалган, қимматбаҳо ёқутлар билан безатилган. Мавзолейнинг ичига кириш машаққат. Минг-минглар одам турнакатор тизилиб турибди. Амаллаб, ичкарига кирамиз. Гумбаз остида Шохжаҳон ва Мумтоз Маҳал бегимнинг ясама мақбаралари. Шохжаҳонники биров катгароқ қилиб ишланган, лекин нақшинлари бир

хил. Ажойиб санъат асарлари кишини ҳайратга солади. Асл қабрларнинг тошлари гўзал ва кўркам. Яна тепага кўтариламан ва мавзолей атрофини томоша қилиб бошқа қабрларни ҳам зиёрат қиламан. Афсуски, сайёҳлар ичида араб тилини билладиган тиржимон бўлмаганлиги учун мақбаралар пеш токидаги ёзувларни ўқий олмадик. Келажакда сайёҳлар орасида араб ва инглиз тилини билладиган таржимон бўлса мақсадга мувофиқ бўлар экан. Бу зиёратгоҳнинг атрофида ўнлаб бошқа даргоҳлар бор эди, лекин уларни кўришга имконият бўлмади. Ажратилган вақт жуда қисқа.

Бобурий шаҳзодалар шажараси

14 ноябрда эрта билан «Ўлик-шаҳар»га қараб йўл олдик ва у ерга бир ярим соатда етиб бордик. Бийдек чўлда айиқбозларни учрагдик, ҳинд деҳқонлари экин-тикин билан машғул. Бир талай одамлар бошларидаги саватчаларда майдаланган тошлар ташиб, йўл четига йўлка қилмоқдалар. Ҳеч қандай машина-механизм йўқ, барча ишлар ин соннинг қўл кучи билан удаланмоқда.

Шаҳарни томоша қилиб, яна Аграга қайтамиз ва тушлик ҳам қилмасдан Деҳлига жўнаймиз. Шу куни автобусда миқ этмай 9 соат ўтиришга тўғри келди. Аъзойи-баданларим автобуснинг елим ўриндиғи ва ичининг дикканафаслигидан увишиб, қақшаб кетди.

Ҳинд адибаси Нина Эптоннинг ёзишича, «Аржумандбонуга гўзаллик бахш этадиган нарсаларнинг энг муҳими - ёниб турган қатта-қатта кўзларию юзини майин ифодаси, белигача тушиб турган қоп-қора ялтироқ сочлари, қалин кип-қизил лаблари эди. Унинг бадани майин етилиб пишган ўрик рангида бўлиб, ияги бир оз чўзиқроқ, унинг остидан сезилар сезилмас бақбақаси кўзга ташланиб турарди. Ўнг ёноғида чиройли қулдирғич чуқурчаси бўлиб, бу унинг икки хислатидан биринчи нозик калбида яшириниб ётган кучли иродасидан, иккинчи томондан қулги шинавандалиги ва ҳаёт неъматларидан лаззатлана олиш кайфиятидан гувоҳлик бериб турарди. Қўллари кичикроқ, бармоқлари қалта ва бақувват бўлиб, бу ҳол эгасининг саховатли ва маҳоратли эканидан далолат бериб турар эди. Ҳаракатлари оҳуникедек нозик ва ёқимли, овози майин ва сероҳанг эди». (Ғ.Сотимов «Бобурийзодалар» Т: Маънавият. 2003. 61 бет)

Аржумандбону сарой амалдорларидан Асафхоннинг қизи бўлиб, 1594 йил дунёга келган. Табиатан камтар ва ҳудожўй бу қиз 1611 йилнинг 26 июнида Шаҳзода Хуррамга узатилади. Шоҳжаҳон Аржумандбонудан ўн тўрт нафар фарзанд кўрган.

1628 йилда Шоҳжаҳон тахни эгаллаган доим уни маънан кўллаб қувватлаб турган Аржумандбонуга «Мумтоз маҳал» (Саройда тенги йўқ) деган унвон берди. 1931 йилда маликанинг Гавҳароробегимга кўзи ёрийди. Бирок, туғиш пайтида кўп қон йўқотиши туфайли жони узилади. Мумтоз Маҳалбегим жасади Бурҳонпурдан Аграга келтирилиб, сўлим боғга дафн этилади.

Мумтоз Маҳалбегим ўлимидан аввал эри Шоҳжаҳонга бундан буён бошқа ўйланмасликни илтимос қилган экан.

Шоҳжаҳон ваъдасининг устидан чиқади ва боз устига унга бағишлаб дунёда тенги йўқ, ок мрамрдан ял-ял товланиб турган мақбара қурдирган. Айтишларича, 20 минг ҳунарманд 22 йил давомида ушбу мўжизани барпо этган. Ҳунарманд усталар сафида бағдодлик ва мисрлик усталар ҳам бўлган. Усталарнинг меҳнатига тасанно ўқишдан чарчамайсан, киши. Ривоятларга қараганда, Шоҳжаҳон ўзига ҳам бу обидага қарама-қарши қилиб қора мрамрдан мавзолей қурмоқчи бўлган экан. Афсуски, унинг ношуд ўғли Аврангзеб, тахт талашиб, падарини зиндонбанд қилади ва Тож Маҳал кўриниб турадиган ҳужрага камашади ва ниҳоят, афтодаҳол ота ушбу кулбада вафот этади.

Толиқиб Дехли тайёрагоҳига етиб келдик, чунки бу ердан Бомбейга учишимиз керак. Яна осмону фаллакда, сутдек оппоқ булутлар қўйнида парвоз қиламиз.

Тасодифни қарангки, Дехлида бомбейлик машҳур ҳинд артисти Раджеш Кханнани учратиб колдик ва инглиз тилида бироз бўлса-да гаплаша олганимиз учун ундан дастхат олишга ҳам муяссар бўлдик. Кейин билсак, шу артист туфайли ушбу самолёт рейси 2 соатга кечиктирилган экан. Самолёт 300 кишилик бўлиб, ихчам ва қулай (бизнинг ИЛ-86 каби). Шовқин-сурон деярли йўқ. 3-10 минут ичида у зарур баландликка кўтарила олади. Аэропортга қўнишга ҳам кам вақт сарфланар экан. Бу эса йўловчилар учун жуда қулайдир. Бомбей шаҳрига эрталаб етиб келдик, парвоз давомида миужжа коқмадик. Бизни бир соатдан ортиқроқ вақт ичида автобусда «Хоризон» меҳмонхонасига олиб келдилар. Мезбонлар илиқ кутиб олиб, бўйнимизга гулчамбарлар тақишди. Қайфиятларимиз кўтарилиб кетди. 10 минут ичида хоналарга жойлашиб ҳам олдик. Меҳмонхона ҳам ўта ши нам, барча қулайликларга эга. Меҳмонхонадан

тўғридан-тўғри Араб денгизига чиқилади. Меҳмонхона бассейнида мазза қилиб чўмилиб олдик. Дам олиш вақтида Ҳиндистон технология институтига кўнғироқ қилиб боғландим. Афсуски, декан дўстимиз Сингапурга бир йилга шартнома асосида ишга кетган экан, бахтимизга кафедрадаги бошқа бир фан доктори (у билан камроқ танишмиз) бор экан. Бу киши бундан бир неча йил муқаддам Боку шаҳрида кандидатлик диссертациясини химоя қилган эди. Камина ва жаноб Даривал бир-бирларимизни танир эдик. Илм бизни бир-биримизга яқинлаштирганди. Телефонда гаплашдик ва у билан учрашишга келишиб олдик. Доктор Даривал ярим соат утар-ўтмас хонамизга кириб келди. Қучоқлашиб, куюқ сўрашдик. Сухбат мобайнида илмий-уқув ишларимиз ҳақида қисқача ахборот алмашдик. Ҳиндистон технологик ҳамда Тошкент автомобил ва йўллар институтлари ўртасида илмий битим тузиш ҳамда, имконияти бўлса, инглиз тилида биргаликда дарслик ёзишга келишиб олдик, Бунинг учун эса институт раҳбарлари билан маслаҳатлашиш лозимлиги таъкидланди. Камина саёҳат ўрнига доктор Даривал билан бирга Технология институтига равона бўлди. Кафедра мудирини профессор Шарма билан 3 соатлар чамаси дўстона суҳбат курдик. Суҳбат самараси ўлароқ, Ҳиндистон иқлим шароитидан келиб чиққан ҳолда, талабалар учун инглиз тилида «Автомобил ва трактор двигателлари» дарслиги яратишга келишиб олинди. Учрашувда илмий ҳамкорлик битимининг протоколи кўриб чиқилди. Тошкентга қайтгач бу протокол вазирликка тақдим қилинади. Мазкур битим институт раҳбарияти томонидан маъқулланган. Бомбеидаги институт биноси хушманзара жойда, яъни кичкинагина кўлнинг бўйига қурилган бўлиб, майдони 400 гектардан иборат, ҳамма ёқ боғ, тарвақайлаган дарахтлар

билан ўралган. Институт алоҳида шаҳарча ҳам ҳисобланади. Домлалар ушбу шаҳарчада яшашади. Талабалар эса қатнаб ўқийди. Домлалар дарс беришда МДХ давлатлари олимларининг китобларидан кўпроқ фойдаланадилар (албатта, инглиз тилига ўтирилган). Агарда Ўрта Осиёлик олимлар Ҳиндистонлик ҳамкасблари билан ҳамкорликда ишласалар натижа ёмон бўлмайди. Чунки мамлакатларимизнинг иқлими ва автомобил-йўллар соҳасидаги муаммолари ҳам ўхшаш.

16 ноябр куни эрта билан автобусда Араб денгизи томон йўл олдик. Бир ярим соат чамасида портга етиб келгач, пароходга ўтириб Элефанта (филлар) ороли томон йўл олдик. Оролда тоғ ёнбағридан ўйиб ишланган ибодатхона бор. У VI асрда бунёд этилган. Ибодатхонада Шива худоси 9 хил шаклда тасвирланган. Мазкур тош асар ҳинд усталарининг юксак маҳорати маҳсулидир. Бу ерда ҳам сайёҳлар илонизи зинапоялардан юқорига кўтарилади. Ибодатхона ёнгинасида ҳинд атторлари турли-туман маҳсулотларни сизга таклиф қилишади. Феруза тошлардан ясалган тақинчоқлардан беихтиёр харид қиласан киши. Қизларим кўз олдимга келади. Ҳаётим мазмуни бўлмиш фарзандларим учун чиройли совғалар излайман.

Бомбейга қайтиб, тушлик қилдик, сўнгра совға-салом харид қилиш учун дўконларни айландик. Дўконларда ҳамма нарса бор. Таассуфки, кўпчилик ҳамроҳларимиз кўзи оч одамдек ўзларини тўғри келган дўконга урадилар. Қўлларига илашган, кўзлари тушган кийим-кечакларни арзон гаровга сотиб ола бошладилар. Автобус олдида соат 18.00 гача йиғилишга келишилганди. Аммо самарқандлик бир акахонимиз белгиланган вақтга етиб келмади, 15 минут, ярим соат кутдик, вақт зувуллаб ўтмоқда, у эса ҳануз йўқ. Ҳамманинг тоқати тоқ бўлди. Гуруҳ раҳбари

жиғибийрон. 32 киши 1 кишини кутаяпти. 40 минут ўтгандан сўнг у кишим бемалол ялтоқланиб келаяптилар. Дунёни сув босса ўрдакка не гам, деб шунга айтсалар керак-да. Акахонимизнинг танобини тортиб қўйишса, у киши дийдиёга тушди ва жаҳл билан қўлларидаги «босоножкани» боққа қараб иргитиб юбордилар... Сизга айтсам, воқеа мана бундай бўлган. У сувтекин деб сотиб олиб, босоножкани кийибди ва сувли жойдан кечиб ўтибди. Ўн минут ўтар-ўтмас унинг чакаги очилиб кетибди. Разм солиб қараса, у сабил қоғоз ипдан тикилган экан.

Бир амаллаб аразгүйнинг ўпкалашига қарамасдан автобуга чиқардик ва автобус қўзғалиб. Транспорт оқими кечкурун шундай зич эканки, тошбақа юриш килиб кеч соат 20.00 ларга меҳмонхонага кириб бордик.

17 ноябрда сахарлаб Мадрас шаҳрига учиш учун ҳозирлик кўра бошладик. Аксига олиб бомбейлик учувчилар шу кун иш ташлаган экан. Шу сабабли бизларни вақтидан 3-4 соат илгари учуриб юбордилар. Бомбей жуда ҳам серҳашамат ва гўзал шаҳар бўлиб у ерда 10 миллион аҳоли истикомат қилади. Лекин хавоси иссиқ-дим.

Мадрасга ҳам соғ-саломат етиб олдик ва у меҳмонларни жала қўйиб кутиб олди. Ерлар шалоббо бўлиб кетган, юқларимизни автобуга ортгунча биз ҳам ивидик. Одатдагидек ҳашаматли меҳмонхонага жойлашдик. Унда барча шароитлар муҳайё.

Мадрас ҳудуди бир замонлар Франция ва Португалиянинг мустамлакаси бўлган. Шу сабабли кўчалар, иморатларнинг ташки кўриниши кўпроқ европача. Кўчалар нисбатан озода, қашшоқлар кам. Тонг отгандан сўнг шаҳар буйлаб сайр қилдик ва гўзал ибодатхонани бориб кўрдик. Унинг баландлиги 40 метр.

Энг хайратли жойи шуки, бу ибодатхонани мусулмонлар дўстлик рамзи сифатида хиндуларга қуриб берган экан. Ибодатхона 3000 га ҳайкалчатлар (санъат асарлари) билан безатилган. Октябрда шундай ярақлар эдики, кўзни олади. Ибодатхона олдида жуда катта сунъий ховуз ясалган бўлиб, у ерда диний маросимлар ўтказилади. Тарихдан яна шу нарса маълумки, Бобурийлар Мадрасни ҳеч қандай қурбонсиз забт этишган. Сунгра португалияликлар томонидан қурилган ибодатхонани томоша қилдик. Махатма Гандига ўрнатилган (Бенгал кўрфазида) хайкал олдида суратга тушдик.

19 ноябрда эса Серпентарий (илонлар, тимсоҳлар, қалтакесаклар сақланадиган жой) га бордик. Бу ерда гаройиб, аммо ўта заҳарли илонлар, ҳамелеонлар ва 100 кг оғирликдаги тошбакаларни томоша қилдик. Чошгоҳдан сўнг шаҳар бўйлаб айлантириб бозорга олиб боришди. Бозор ўта гавжум, ҳамма нарса бор. Бозорга кираверишда, гид бизга тайинлашича, савдолашиб, харид қилинса, сотувчи айтган нархдан 4-5 баробар арзонга ул-бул олиш мумкин экан. Шундай бўлиб чиқди ҳам.

20 ноябрда яна кадрдон автобусда Пондичерри шаҳри томон йўл олдик, Мадрас ва Пондичерри оралиги 160 км, бу йўлни тўрт ярим соатда босиб ўтдик. Йўл жуда ҳам тор, лекин шофёрлар ўзаро мулозаматли. Шунинг учун ноҳуш ҳодисалар ва автохалокатлар йўқ. Йўл бўйлаб гўзал боғларни, кўркам далаларни кўрдик. Деҳқонлар экин-тикин билан машғул. Ҳинду деҳқонларининг паст-баланд уйлари кўзга ташланади. Кулбалар Аградагидан фарқли ўларок, Европа услубида қурилган. Гоҳ автобус ойнасидан ҳаёт қайнаётган далаларга, гоҳ йўловчилар кўзи қалган салон телевизоридаги видеофильмларга қараб, зерикмайсан киши.

Пондичеррига келиб, икки қаватли меҳмонхонага жойлашдик. Деразадан шундоққина Ҳинд уммони (Бенгал кўрфази) кўришиб турибди. Боши-адоғи йўқ пўртаналар, сув мавжлари узоқдан киши кўнглини тўлқинлантириб юборади. Ҳамма ёқда анвойи гуллар экилган, майсазорлар кўм-кўк. Меҳмонхона янгитдан қурилгани билиниб турибди. 4 кун мазза қилиб, океан бўйида, тўлқинлар бағрида ва қумда ётиб, қуёш нурларига тобландик. Чарчокларимиз чиқиб кетди. Пондичерри шаҳрини томоша қилиб келдик. Шаҳар озода ва гўзал. Шаҳар ошхонасида самарқандлик окахонимиз ўзбекча паловхонтўра тайёрладилар, эртасига яна нўхот шўрва тортилди. Ҳар ҳолда ўзбек таомлари бошқача-да!

Ҳинд таомлари тўғрисида икки оғиз сўз. Бизга «шведский стол» тайёрлашди. Унда турли хил (15-20 хил) таомлар қатор қилиб чиройли териб қўйилган. Иссиқ таомлар совиб қолмаслиги учун идишлар тагида спирт ёниб турибди. Сиз эса қўлингизга каттароқ тарелка олиб истаган таомингиздан хоҳлагангизча солиб олиб, столга ўтириб тановул қиласиз. Аммо қўлингиздаги тарелкада овқат қолмаслиги керак, акс ҳолда таомил бузилади. Афсуски, бошида бу ўринда ҳам бизлар «юкори» маданиятимизни кўрсатдик. Кейинчалик ҳаммаси жойига тушиб кетди. Таъкидлаш лозимки, овқатларнинг тури кўп: гўшти овқатлар (қўй, товуқ гўштидан ва балиқ), ҳар хил салатлар, гарнирлар ва ҳ.к. Лекин гўшти таомлар жуда ҳам аччиқ қилиб тайёрланар экан.

Пондичерридаги Ботаника боғи экзотикага бой экан. Дарахтлар, палмалар бетон-трубаларга ўрнатилганга ўхшайди, бир хил дарахтнинг мингта тупи бор, шохи пастга ўсиб ерга кириб кетаверар экан. Яна бир гўзал, шар шаклидаги одамлар яшаши учун мўлжалланган қурилиш объектини кўрдик. Бу комплексда инсон учун барча

шароитлар мавжуд бўлади. Бу ер - озов шахар деб аталар экан.

23 ноябр эрта билан Мадрасга йул олдик. Парвоз давомида Ҳайдарободда куниб, Дехлига караб учдик. 24 ноябр куни эрта билан Дехлини томоша килдик, ер ости бозорини кўрдик. Қолган кутган рупияларимизни ҳам сарф қилиб, ҳам чўнтакни қуритиб, ҳам ёмғирда шилта бўлиб меҳмонхонага қайтиб келдик.

Кечкурун Саёҳатни уюштирган фирманинг раҳбари ўзининг боғи-«фазенда»сида бизни қабул қилди. Бундай юқори даражадаги қабул ҳаммамизни беҳад қувонтирди. Бўйнимизга ялтироқ иплар билан безатилган туморлар тақишди. Майсазорда теннис, бадминтон ўйнадик. Бошимизга сингларнинг салласини кийиб, дўстлик рамзи сифатида суратга тушдик. Рангли суратлар 3 соатда тайёрланиб, бизларга тақдим этилди. Фазендани минг марта эшитгандан бир марта кўрган маъқул. Чунки, уни сўз билан тасвирлаш мушкул. Ҳамма ёқда анвойи гуллар ва дарахтлар, чиройли қилиб ўрилган, духобадек майсазорлар. Шарафимизга мушакбозлик уюштирилди. Хайр-хўшлашиб жўнадик ва йўлда, ясатилган филларда кетаётган келин-куёвларга кўзим тушди. Ҳиндистонда тўйлар дабдабали ва чиройли ўтар экан. Тўйлар кўплигидан, Ҳиндистонни тўйхоналар мамлакати дегим келди. Ҳа, кунимиз ўйин-кулгу, шодлигу қувонч бўлсин! Меҳмонхонага келиб юқларимизни олиб Халқаро аэропортга отландик. Йул-йўлакай Дехлининг кафтдек равон ва озода кучаларига тикиламан. Транспорт ходимларининг хушмуомалалигига ҳам ҳавасинг келади. «Мерседес» ҳайдовчиси ҳам, рикша ҳайдовчиси ҳам бир хил имқониятга, бир хил эътиборга лойиқ. Йўлларда барча белгилар мужжасам. Чорраҳанинг ўртасидаги «безопасная зона», яъни хавфсиз жой баланд килиб ишланган, бу эса

ЙПХ ходими учун жуда қўл келади. Сигирлар ва маймунлар йўлларда бемалол юрганлиги учун шофёрлар эҳтиётлик билан улов бошқарадилар (чунки Ҳиндистонда сигирлар ва маймунлар улугланади). Автомобиллардан биздаги каби кўк тутун ёки қора тутун чиқмайди. Сабаб, техник талабнинг кучлилиги ҳамда тоза бензин ишлатилишидир.

Аэропортда боғхона кўригидан ўтиб ўзимизнинг ўша ИЛ-62 самолётимизга чиқиб олдик. Самолёт бортида яна тартибсизлик бошланди. Ҳар ким қаерга ҳохласа шу ерга ўтирди. Тартиб-интизом анқонинг уруги. Ақалли чиптада ўриндиқлар номери кўрсатилгандаку, олам гулистон бўларди. Бир амаллаб жойлашдик. Бир ярим соат учганимиздан сўнг, яна бизни Карачи қарши олди. Салонни яна ўша эски «қадрдон» қўланса ис ҳид қоплади. Бурқсиб кетдик. Наилож, лом-мим демай чидадик. Ҳайрият, самолёт яна фалакка кўтарилди ва эсон-омон она шаҳримиз - Тошкентга қўндик.

Тошкент кучоқ очиб кутиб олди. Соғинчларимни яшира олмай, мени кутиб олишга чиққанларни тўйиб-тўйиб бағримга босдим.

Ўйлаймизки, биз жуда катта маънавий бойлик орттириб келдик. Ҳинд ва ўзбек халқининг дўстлиги беш асрдан бери давом этаётганлигининг гувоҳи бўлдик. Дўстлигимиз абадийди р.

МИСҚОЛЛАБ ЙИҒИЛГАН ТАЖРИБА (ЖАНУБИЙ ҚУРИЯНИНГ ХУСУСИЙ ХОСЕО УНИВЕРСИТЕТИДА МАЛАКА ОШИРИБ...)

Корея ярим оролида 70 миллион нафар аҳоли яшайди. Шундан 46 миллиони Жанубий Кореяда, 24 миллион киши эса КХДРда истиқомат қилади.

Ярим орол майдони 220 миллион кв. километрدير.

Миллий валюта вон деб аталади. Бир доллар 1100 вондир. Мамлакат алифбоси 10 та унли ва 14 та ундош харфдан иборат.

1948 йилдан Корея Япония мустамлакачилигини бартараф этиб, мустақилликка эришган. Жанубий Кореянинг биринчи Президенти Ви Син Синдир. Иккинчи Президент Пак Чанг Хи номи кашшокликни тугатилиши ва иқтисодий ривожланишга эришилиши билан боғланади. Президент Ченг Ду Хан эса халқ ибораси билан айтганда, «тула қозондаги гуручни тарқатди». Содда қилиб изоҳлаганда, иқтисодий танаазулга учратди.

«Нобел» мукофоти соҳиби Президент Ким Де Жунг эса «йўқотилган қозонни қайтарган», яъни ўлкани оёкка турғизган арбоб саналади.

Аҳоли жон бошига тўғри келадиган миллий даромад 1967 йилда 87 доллар бўлган бўлса, 1999 йилга келиб 8581 долларга етган.

Корея қандай қилиб тез ривожланди? – деган савол туғилади. Эмишки, Президент тушида Худого халқимга Эйнштейн, Эдисон, Ньютон, Галилей ва Кюридек 5 нафар салоҳиятли олим ато эт дейди: Парвардигор эса «излаб топ, сенга юборганман» деб жавоб қайтаради. Ва у топиб келади. Ҳаттоки энг узоқ жойдаги мактабдан ҳисобчинни топди.

Таълим тизими яратилди. Иш билимга қараб берилди. Демократия тартиби ўрнатилди. Аёллар юксак лавозимларга кўтарилди. Тенгҳуқуқлилиқка эришилди.

1977 йилда юз берган инқирозга ким сабабчи бўлди деб ўйлайсиз? Кореяликлар бу саволга 44% - сиёсатчилар, 37% - коррупция, 15% - йирик компаниялар, 2-3% ишчилар ва директорлар орасидаги нифоқ айбдор деб жавоб беришади.

Бизнингча, бунга оқсоқ таълим тизими сабабчи. Турган одамга қўл узатиш лозим. Утирган одамга эмас, акс ҳолда пастга энгашиш керак бўлади.

8-ноябрда Чанон шаҳарчасидаги университетнинг Ижтимоий фанлар ўқитиладиган факультетига бордик. У ерда 2000 талаба таълим олмоқда.

Ҳар бир ўқув хонасида: проекцион аппарат мавжуд! ЭҲМ ишлаб турибди. Қанийди бизда ҳам тезроқ шундай бўлса?

Фақат аълочи талабаларгагина стипендия берилади. Бизда ҳам шундай қилиш керак. Назаримда стипендия контракт пули ичида бўлмаса, ўқиш ва изланишни кучайтиради. Грант ҳам аълочиларга тақсимланиши, мақсадга мувофиқ.

Давлат университети ҳам талабалардан контракт пули олади. Лекин у хусусий университетга нисбатан арзонроқ. Бюджетнинг 42,5% ини - талаба тўлови ташкил қилади. Хусусий университетларда қоида хийла мураккаброқ.

Талаба тўлови - 61,8%. Давлатники - 3,5%. Талабаларга харажати - 10,5%. Ҳомийлар тўлови - 7,7%дир.

10,5% маблағ талабаларга семинарлар уюштириш ва чет элга юбориш учун (дарсдан ташқари) сарф қилинади.

57,5% ДУ	3,5% ХУ	Давлат таъминоти
42,5% ДУ	61,8% ХУ	Талабалар тўлови
50,5% ДУ	34,4% ХУ	Маош
25,6% ДУ	8,5% ХУ	Бошқарувга сарф
ХУ-хусусий университет		
ДУ-давлат университети		

Хусусий университетларда рақобат ниҳоятда кучли. Талабалардан ҳар бири ҳомийларни жалб қила билиши керак. Акс ҳолда, бошқалар «илиб кетади». Раҳбарият

профессор-ўқитувчиларга танлов талаби пасайтирилиши, керак деган фикрга келаяпти. Чунки, профессор ҳам яхши жиҳозланган университетларга боради.

Илмий ишлар аниқ ишлаб чиқариш муаммоларига йўналтирилган. Профессорларга хусусий корхоналар очишлари учун рисоладагидек шароит ҳам яратилган. Университетнинг олдинги ректори кичик бизнес учун 8 млн. долларлик фонд ташкил қилган. Профессорлар доим бизнес план тузиб, ўзининг янги юясини таклиф қилади. Айтмоқчи, 300 минг доллар битта режага берилади. Берилган маблағни қайтариш қандай амалга оширилади демокчисиз, азиз ўқувчи. Тўғри, олмокнинг ҳам бермоғи бўлади. Ғоя янгитдан очилган корхонанинг 5% акцияси Университетга берилади. Бозор иктисодиётининг стратегияси ана шундай. Ривожланган сари газнага мўмай пул тушади.

Сизга айтсам, фанлар бирлаштирилиб, қисқартирилади. Потокда маъруза ўқилмоқда, аммо бутун куч илмий ишлар ривожига имконият яратишга қаратилган.

Университетда аъло баҳога ўқиган талабага Магистратурада ўқишга руҳсат берилади: харажагнинг 70 фоизини давлат қоплайди. Қолаверса, бунда ҳам талабалар илмий ишга кўпроқ жалб қилинади. Бунинг учун махсус бино ҳам қуриб берилган. Ҳар бир гуруҳга бир профессор раҳбарлик қилади. Профессор шогирдларига илм орқали пул тоғиш йўлини ўргатади. Фонд орқали илмий изланиш учун - 5 минг АҚШ доллари берилади. II босқичда бу маблағ 100 мингга етади. Янги маҳсулотнинг дастлабки нусхаси ишлаб чиқарилиб ҳайъатга тақдим қилинади. Агарда маҳсулот ишлаб чиқаришга лойиқ деб топилса - яна 300 минг доллар берилади. Ана шу соҳада 20 та гуруҳ ишламоқда. Уларга бунинг учун 2 млн. доллар берилган.

Қизиғи шуки, институтни битирган 20 нафар талабалар бун ишларда иштирок этмоқда. Маошдан бор йўғи 5 фоиз солиқ олинади.

Профессор 1 йиллик шартнома асосида университетга ишга қабул қилинади. Шарт шуки, у фақат шу университетда ишлайди. Фан доктори 3 йилдан сўнг профессор-ассистент, 4 йилдан кейин профессор бўлади. 1 ҳафтада 9 соат, 1 йилда 300 соат дарс беради. Ҳукуматчиларнинг умумий сони 233 нафар. Демак, Бир йилда 70 000 соат дарс берилади.

Талаба 1 ҳафтада - 18 соат дарс ўтади. Дарс қолдиришлар ва кечикишлар йўқ. Улар билан 4 йилга шартнома тузилади.

Университетга қабулда 30 фоиз - аттестат баҳолари, 40 фоиз имтиҳон, 30 фоиз - музика, тил, компютерни билиш ҳисобга олинади. Бир ўринга ўн даъвогар тўғри келади.

Университет бюджети 2000 йилда - 60 млн долларни ташкил қилган.

Олий ўқув юрти ҳомийларига солиқ тўлашда имтиёз йўқ.

Хусусий университет ректорининг ойлиги Давлат университети ректорининг ойлигидан 2 баробар кўп. У 1 йилда 100 минг доллар олади. ДУ ректориники эса 40 минг доллардир.

Профессорларнинг 60 фоизи хусусий университетларда ишлайди.

Энг зўр Университет асосан тадқиқот билан шуғулланмоқда. Шунинг учун университет олимлари 1 йилда 1-2 та диссертация ёзади. Шунга қараб унинг меҳнати баҳоланади. Талабаларни илмий янгиликлар, тадқиқот орқали тарбиялаш, - иқтидорлилар назоратини кучайтириш самаралидир. Ҳар хил ташкилотлар тадқиқотларга буюртма бериб, маблағ билан таъминлаши

ҳам айти мурдао. Дарс соатларини қисқартириш, профессорларнинг ўқув соатларини аниқлигини таъминлаш университет таърибасида ўзини оқлаган. Биз ҳам буни татбиқ қилсак фойдадан ҳоли бўлмас эди.

Домлалар дарсларга тайёргарликни галдаги семестрдан 3 ой олдин бошлайди. Маъруза номи 1 ҳафта илгари эълон қилинади. Қизиғи, талаба ўз ихтиёри бўйича домлани танлайди. Маъруза кимларга мўлжалланганлиги ҳам эълон қилинади. Зарур китоблар кутубхонада бўлмаса Буюртма берилади. Маъруза режаси ҳам интернет орқали эълон қилинади. 1 ой муқаддам ушбу фанни тинглайдиган талабалар рўйхати тузилади (15-80 киши). Энг муҳими, 1 ҳафта олдин ўқитувчи ўқув аудиториясини кириб текширади ва керакли жиҳозлар сўрайди. Ҳаммаси кўнгилдагидек бўлса, аудиторияда дарс беради. Биринчи дарсда 10 та принципга амал қилинади. Аввало унга ҳаяжон билан кириш, талабанинг дунёқараши, билимини эътиборга олиш, «маърузага умид боғлаб эшитинглар», бу фан керак деб айтиш лозим. Бундан ташқари, дарсга вақтида келиш шарт. Кеч қолиш мумкин эмас. Вазифани бажармаган жазоланади.

Дастлаб ўргатилади ва талаба амалиётда тобланади. олган билимларни тақрорлайди. Ёшларга доимо изланишдан тўхтаб қолмаслик шарт эканлиги ўқтирилади. Доскада муҳим ва керакли фикрларни киска ёзиш керак. Аудиторияда ҳамма тенг ҳуқуқли.

Уларнинг фикрича дарс ҳаётнинг бир қисми бўлгани учун қизикарли бўлиши керак.

Зерикарли маърузалардан воз кечилади. Энг олий мақсад-талабаларнинг дарсга муносабатини яхшилаш ва унга сеҳрлаб қўйишдан иборат.

I-семестр охирида қўйидаги принциплар асосида ҳисобот тайёрланади.

1) баҳолаш мезонлари (баҳо олиш мезони). Қандай қилса яхши баҳо олади? 2 ёки 1 оладиган талабалар бўлади.

2) Талабалар профессорнинг маҳоратини баҳолаши шарт.

3) Баҳолар компьютерга киритилади ва ректоратга узатилади. Талабалар уйига унинг баҳоси юборилади. Агар талаба баҳодан норози бўлса, эътироз билдиради.

4) Маъруза ўқиш –бу санъатдир.

Сифатли дарс бўлиши учун ректоратнинг эътибори керак!

Хонанинг ахволи, профессор вақтида келаяптими, йўқми, дарсни таъминлайдиган жиҳозлар борми, барча-барчасидан у хабардор бўлиши лозим. Яхши спектакл учун парда ортидагиларнинг хизмати муҳим аҳамиятга эга. Маъруза ҳам шундай.

20 Балл	20 балл	60 балл
дарсга қатн ашиш учун;	уй иши учун	имтихонда йиғилади
5 баҳо=90-95 балл;	4 баҳо=80-84 балл;	3 баҳо=70-79балл;
2 баҳо=60-69 балл;		
59 баллдан кичиги=1баҳо		

Кореяда 300 та техник бизнес-инкубагор ТВІ мавжуд. Бу борада Германия III ўринда, Хитой IV ўринда, Россия V ўринда, АҚШ эса I ўринда - Чунки унда бундайлардан 800 та ТВІ бор. Нонг Ким янги технологиялар мактаби ректори. Университет ректори НАСанинг директор ўринбосарини чакириб, ТВІ га директор этиб тайинлади ва бунинг самараси ўлароқ бизнес ривожланди. 20 йил ичида 100 та бизнес корхонаси ташкил қилинди. 10 таси йирик компанияга айланди. Бир магистр - 1 компания ташкил қилди ва ҳозир 15 тасини бирлаштириб, катта компанияга айлантирди.

Университет ректори бир йилда 6 марта энг зур университетларга бориб зур технологияларни олиб келиб, ўзида қўллар экан. Университет тажрибасини кузатиб ўзимга ўзим, дейман: қани биўда ҳам шундай бўлса.

Ҳозир саноат давридан ахборот даврига ўтмоқдамиз. Спутник орқали информация олиб ҳосил оширилади. Янги кашфиётлар ахборотсиз инқирозга юз тутди. Ахборот ҳал қилувчи омил. ДЭУ шунинг учун инқирозга учради. Форд - эса интернет орқали янгиликларни бошқариб, улоқни олиб кетди. Маълумотлар орқали бошқарув 30 йил ичида бутун дунёга ёйилади. Буни бизнинг олий ўқув юрларимиздаги мутасаддилар тушунишлари керак.

HOSEO Университетида энг катта эътибор тил ўрганиш ва сонли технологияларни йўлга қўйиш ва маҳаллий саноатга ривожланиш учун ёрдам беришга қаратилади.

Олий таълим вазирлиги бунинг учун катта маблағ ажратиб салоҳиятли университетларни танлайди. Мақсад - Нобел мукофоти олиш. Ҳозир бу ишлар Пилгейч деган одам бошқараяпти (Нобелдан ҳам кучли). 5 йил мобайнида ҳар йили бунинг учун 2 млн. доллар ажратилаяпти. Мақсад Пилгейчдек олимларни қўпайтириш. Бу тизимда 40 та профессор ишлаяпти. Энг яхши бизнес-планлар танлаб олинади.

Ғоя	Feasibility study	Technology development	Commerca alizio	Business Start-up
-----	-------------------	------------------------	-----------------	-------------------

Босқичлар!

Талабаларнинг илмий даражаси юқори эмас. Уларга баҳо битириш даврида берилади. Маънавий дунёкараш эътиборга олинади. Компьютер ва инглиз тили ўргатиш асосий йўналиш этиб белгиланган. Университетда 20 та

чет эллик профессорлар маъруза ўқимоқда. 1 та факультетда барча фанлар инглиз тилида олиб бориш мўлжалланмоқда. Венчо бизнес билан шуғулланадиган факультет тузилган. Бу бинога фақат Венчо гуруҳи талабалари киради. Бир неча йилдан бери таълим соҳасида ислохот бўлмоқда. Жамият ривожини учун юқори савияли мутахассислар тайёрлаш керак. Аввал мутахассислик олиш учун 70-80 кредит балл тўплаш керак эди. Ҳозир 32-35 балл етади. Ҳаракатчан талабалар 2-3 та мутахассисликка эга бўлиши мумкин. Фалсафа 35 балл иқтисод 35 балл, компьютер 35 баллдан иборат. Блокли схемада ўқиш олиб борилади. Ҳар семестрда 21 балл. Ўқиш бир йилда 34 ҳафтадир. Давомат 95 фоизни ташкил этади. Таътил вақтидан самарали фойдаланиб, 4 йилни ўрнига ўқишни 3 йилда тугатиш мумкин.

Ўқишга қабул вақтида олимпиада ғолиблиги билан бирга мактаб директори тавсияси ҳам ҳисобга олинади.

Бир ҳафтада 1 соат маъруза бўлса, семестрда - 1 балл тўплаш мумкин. Амалиёт курси: компьютер ва инглиз тилидир. Умумий фанлар: асосий фан - маънавият, фалсафа, адабиётдан иборат. Талаба мутахассислик фанлари бўйича 32-38 кредит балл олиши керак. 2-3 та мутахассислик бор. Агарда у фақат 1 та мутахассисликка эга бўлмоқчи бўлса 55-59 кр. балл кифоя. «Жамият учун хизмат» курси бор, уни ҳам ўқиш шарт. Бўлмаса куруқдан куруққа диплом берилмайди.

100 талабадан - атиги 30 нафари аъло баҳо олиши мумкин, 40 фоизигача - яхши, 40 фоизи кониқарли, 30 фоизи кониқарсиз баҳоланади.

Ҳозирда университетларда кечки ва кундузги курслар бор. Унга ҳам қатнаб ўқиб кредит баллар тўплаш мумкин. Талабаларга эркинлик берилган. Бошқа университетларга

бориб ўқиб келса ҳам у кредитлар тан олинади. Интернет орқали бу фанлари ўзлаштириб, эпласа бўлади.

Талаба бакалавриатура билан бирваракайига магистратура курсларида ўқиб, кредит балларга эга бўла олади. Бу кейин ҳисобга олинади.

Профессорлар - 1 ҳафтада 9 соат дарс ўтади. Олдин ҳам айтганимдек, илмий иш билан шуғулланиш мажбурийдир.

Таълим - саноат профессори - 6 соат дарс беради. Қолган пайт Венчо бизнеси билан шуғулланади ва шу йўл билан институтга маблағ олиб келади. Самарасига қараб ойлик белгиланади. Соатбайлар ҳам профессорлар билан бирга ҳар йили аттестациядан ўтади. Агар илмий иш қилмаётган бўлса - ишдан бўшатилади.

Фул профессор - бир йилда 60 минг доллар ойлик олади ва у институт учун 2 барабар кўп маблағ олиб келади. Шундан 10 фоизи институтга, 90 фоизи ўзига тегади.

Хусусий университет тизимида Шахс қобилияти ривожланади. Рақобатбардошлилиги ортади. Шу билан бирга, ахлокий-маънавий ишларга катта аҳамият берилмоқда. Университетда диний эътиқодга ҳам кенг йўл очилган. ХУни ташкил қиладиган шахс ёки жамоа, ташкилот бўлиши мумкин. Бунинг учун энг кераклиси маблағ. Яна орзу-ният. Мақсадни амалга ошириш учун савдо ёки бизнес билан шуғулланади. Бунинг учун ақл-заковат ва маблағ етарли бўлиши лозим. Бу ғояни давлатга билдиради. Ер сотиб олади, мажмуани қуради, жиҳозлайди, ойлик беради. ХУ да барча профессорлар масъулият билан ишлайди.

Азиз ўқувчи, кўриб турибсизки, мисқоллаб йиғилган тажриба мамлакатни гуркирагмоқда. Бу тажрибани ўрганиш, керак бўлса ўзлаштириш фойдадан ҳоли эмас.

САФАР ВА СОҒИНЧ

2000 йил 10-17 июн Чехия Республикасининг «ДЭУ-Авиа» фирмаси раҳбариятининг таклифи билан Прагада бўлиб, «Авиа» заводи билан танишиб чиқдим. Бу завод қурилганига 100 йилдан ошган, аввал кичик авиация двигателлари, кейинчалик эса тепловозларга ва 70-йиллардан бошлаб автомобиллар учун дизеллар ишлаб чиқарилган. Завод асосан йиғув заводи бўлиб, ихчам ҳолда қурилган. Автомобилнинг кўпчилик агрегатлари бошқа заводларда тайёрланади. Хизмат сафари баҳонаси билан кичик Париж – сулув Прагани томоша қила олдим. Ҳақиқатдан ҳам гузал ва қадимий шаҳар. 1000 йиллик тарихга эга у. Прага аэропортига бориб тушганда қизик ҳол рўй берди. Мени шаҳарга чиқармай паспорт назорати хизмати тўхтатиб қолди, чунки Чехияга визасиз борган эканман. Тошкентда паспортимни тўғрилаб бериб, 2000 йил охиригача ҳоҳлаган давлатга бориш мумкин деган муҳр босиб беришган эди. Афсуски, бу муҳр махсус визасиз ўтмас экан. Зудлик билан радио орқали Авиа заводи вакили чақирилди ва у менга ҳолатни тушунтирди. Шу ернинг ўзида расмий ҳужжатлар тўлдирилиб, виза очилди. Муаммо ҳал бўлди. Прагада дам олиш куни Политехника музейини ва Кремлни бориб кўрдим. Азбаройи ажойиб, нақ мўжизанинг ўзи. Осмонўпар қасрлар ва шинам ва мўжаз, кўркем иморатлар кўзларингни сеҳрлаб, Бир пасда ўзига мафгун этади. 17 июн эрта билан самолётга ўгириб, Москвага учиб келдим, Тошкентга ҳам эсон-омон етиб келдим. Бир ҳафтада она Ватанимни соғинганимни хис этдим.

АЁЛ ЗОТИ

Бугун барчамизда баҳорий кайфият ҳуқумрон. Чунки бугун - Халқаро хотин-қизлар байрами!

Юртбошимиз таъкидлаганларидек: «Ҳар бир инсонга ҳаёт ато қилувчи, ҳар бир инсон кўнглини мунаввар этувчи, наинки оилага, балки бутун жамиятга ҳам аҳиллик, тотувлик, меҳр-окибат бағишлагувчи ҳам аёл зотидир. Аёл табиатнинг буюк мўъжизаси. Бу мўъжиза олдида таъзим бажо этиш ва бу улғу мўъжизани яратган Оллоҳ таолога чексиз ҳамду санолар айтиш ҳар биримизнинг бурчимиздир».

Маълумки, кўҳна Шарқимизда аёл хамиша юксак мартабада кўрилган. Энг қадимги аждодларимиз эътиқоди бўлган оташпарастлик маъбудалари – қуёш худоси Митра, ҳосилдорлик худоси Анахигалар ҳам аёл киёфасида тасаввур қилинган. Тарихий манбаларда кўҳна Турон маликалари Спаретра, Зарина, Тумарис номлари садоқат, жасорат тимсоли сифатида тилга олинган. Қуръони Каримда авват 3 бор онани улуғлаб, сўнг ота тилга олинади. Бекорга «Жаннат оналар оёғи остидадир» - деб айтилмайди. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳам барча ишларни жуфти ҳалоқлари Хадича разиоллоҳу анҳу билан маслаҳатлашиб қилганлар. Соҳибқирон Амир Темурнинг оналари Такинахоним, аёллари Бибиҳоним маслаҳатгўйлари бўлган. Мирзо Улуғбекнинг онаси Гавхаршодбегим, Мирзо Бобурнинг онаси Кутлуғнигорхонимлар ҳам ўқимишли, зукко аёллар бўлишган. Нодирабетим, Зебунисо, Увайсий, Зулфияхонимлар номи элда маълум ва машҳурдир. Ўзбек аёлларининг бу улғу намояндалари, албатта, бизнинг кўнглимизда, калбимизда гурур, ифтихор туйғуларини уйғотади ва ниҳоят, биз шунга амин бўламизки, сиз азиз олималар, мураббиялар гарбия қилаётган хонадонлардан, олий ўқув юрғларидан янада маърифатли авлодлар етишиб чиқаверадилар.

Замон бизнинг зиммамизга янги, демократик жамият қуриш билан бирга, юксак маънавиятли, баркамол инсонни вояга етказиш масъулиятини юклар экан, бунда сиз

муҳтарама аёлларнинг алоҳида ўрнингиз бор.

Биргина институтимиз мисолида оладиган бўлсак, ўқув-услубий, илмий-тадқиқот, маънавий-тарбиявий соҳаларга аёлларимиз қўшаётган ҳисса ҳам ўзига хос салмоққа эга. Ҳозирда ўқув юрти мизда аёлларимиздан 3 нафар профессор, 20 нафар фан номзоди-доцент, 50 нафар катта ўқитувчи, 30 нафар ассистент ёшларга таълим сирларини ўргатмоқда. Биз улар билан ҳақли равишда фахрлансак арзийди. Улар орасида профессор Аълоҳон Қодирова МАДИ фахрий профессори, 2 томлик дарслик таржимонидир. Доцентлар Аида Барханаджан, Гулчехра Тулеметова, профессор Гулбаҳор Шахобовналар ҳам янги дарслик яратдилар. Доцент Мая Муратова «Ўзбек ва рус тиллари», Раъно Бобоҳўжаева «Янги демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти», Раиса Раджабова «Инглиз тили» кафедраларига мудирлик, Гулчехра Турсунова «Халқаро алоқалар», Ирина Анатољевна «Режа иқтисод» бўлимига, Шойиста Ақромовна «Ҳогин-қизлар» кенгашига раҳбарлик қилмоқдалар. Олима аёлларимиздан Наталья Сарвинова «Автомобил бошқаруви ва иқтисодиёти» факультети декани, Зебо Хамидуллаевна «Автотранспорт», Хушнида Шарифхўжаева ФТФ факультети деканлари ўринбосари лавозимларида самарали меҳнат қилиб келмоқдалар. Шунингдек, биз кафедра ва бўлимларда сидқидилдан меҳнат қилаётган профессор-ўқитувчилардан Раъно Холикулова, хизматчи ходималардан В.Терентьева, Т.Недоступова, Нина Ким, Подтуркина, Роза Ақоповна, қизларимиз Нилуфар, Муборак. Шахло номини фахр билан тилга оламиз. Бир сўз билан айтганда, институтимизнинг кўп сонли хотин-қизлар жамоаси «Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастури»нинг II-босқичини амалга оширишга ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшиб келмоқдалар.

Сизга маълум, Президентимиз ёшларга катта ишонч назари

билан қарамоқда, уларнинг эртанги камолида юртимизнинг буюк келажagini тасаввур этмоқда.

Ҳозирги кунда институтимизда 347 талаба-қизларимиз ўқимоқда, улардан 35 нафари аълочилардир.

Магистрантлар ва икгидорли талабалар орасида ҳам кўпгина аълочи талаба-қизларимиз бор. Бу йилги «Мисс-экология» кўрик танловида 150 гуруҳ талабаси Дилафруз Якубова ғолиба бўлди. «Экология» фестивали ғолиблари орасида 8 нафар кизимиз бор. Экосан стипендиялари билан 6 кизимиз тақдирланди. Реферат конкурси ғолибларининг ичида 2 талаба-қизимиз бор. Шунини аниқ айта оламани, йигитларимиз хафа бўлмасин, кизларимиз ўқиши ва изланиши билан уларни йўлда қолдириб кетмоқда.

Ўйлайманки, қизларимиз орасидан ҳам қанчадан-қанча истеъодлар етишиб чиқади.

Азиз аёллар! Мен Сизларни чин дилдан байрамингиз билан табриқлайман, чеҳрангиздан табассум аримасин, хонадонингизга тинчлик-хотиржамлик, барчангизга сihat-саломатлик, бошлаган кутлуғ ишларингизга ривож, илмий-педагогик фаолиятингизда улкан муваффақиятлар тилайман.

II БОБ ҲАЁТ МАКТАБИ

ХУЖАПАРХОНДАН ТАРАЛГАН ЗИЁ НУРЛАРИ

Хужапархон номи собиқ советлар даврида «Ингичка кўрик» тор кўчасига айланган эди. Бу кўча Тошкент шахрининг Аллон маҳалласига қарашли бўлиб, бир боши Чигатой кўчасига, охири эса «Ўзбекистон» колхозига туташар эди. Бу кўчада иккинчи жаҳон уруши йилларида йигирмага яқин хонадон истиқомат қилар, аксарият уй ва боғларнинг сатҳи каттагина, яъни 18 сотих бўлар эди. Айрим кўшнилари бу ерга фақат ёзда кўчиб келишар, биз эса қишин-ёзин шу ерда истиқомат қилар эдик. Бу ердаги хонадонлар 1971 йилда Бузилиб кетди. Ўрнига мактаб ва «дом»лар қад ростлади.

Хўш, Аллон маҳалласи дунёга кимлар билан машҳур деган савол туғилади? Унда эшитинг: Нуриддин Акрамович Муҳитдинов, машҳур файласуф олим Абдулла Аюпов. «Ўзгазппарат» заводининг кўп йиллар давомида директори бўлиб ишлаган Саидмурод Султонов, Тошкент автомобил йўллар институтининг ректори Сарвар Қодиров, Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирининг муовини, академик Шавкат Аюпов, Республика Фан ва технология маркази бошқарма бошлиғи Марвар Тошпўлатов, «Давстандарт» илмий текшириш институтининг илмий бўлим мудири Мирсобир Мирагзамов, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетининг собиқ кафедра мудири Мирортиқ Мўминов, Кибернетика институтининг собиқ директор ўринбосари Ниғматилла Мўминов, Ипакчилик институтида кўп йиллар директор ўринбосари бўлган Одил акалар айнан шу маҳаллада туғилиб, ўсиб ўлғайиб вояга етганлар.

Яна рўйхатга Ўзбекистон Республикаси Тарих институти масъул ходими Аҳмат Аюпов ва шу маҳаллалик олимлар, ака-ука Мусаевларни ҳам киритиш мумкин. Маҳалладош Баҳодир ака Абдуллаев эса радио-телевидение соҳасининг отахонларидан. Ўз навбатида таникли маҳалладошларим хақида қисқача тўхталиб ўтишни лозим топдим.

Н.Муҳитдинов - собиқ иттифоқ даврида, ўзбеклардан мансаб шохсупаларидан энг баланд чўккига кўтарилган, яъни Марказқўм котиби, сиёсий бюро аъзоси даражасига кўтарилган ҳамюртимиз. Миллати ғурурланса арзийдиган инсонлардан.

А.Т.Аюпов - иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси, Республикада таникли файласуф, профессор, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, 30 йилдан ортиқ ТошДУ (ҳозирги ЎЗМУ)да кафедра мудири бўлиб ишлаган. Ҳозирда ҳам фидокорона меҳнат қилиб, ёшларга билим бермоқда.

С.С.Султонов - маҳалладан етишиб чиққан биринчи муҳандис. Секин-аста заводнинг бош муҳандиси ва директори лавозимларига кўтарилган. Бу инсон каби салоҳиятли муҳандис бўламан деб кўплаб ёшлар муҳандислик касбини танлаган.

Аҳмад Аюпов - тарихчи олим, кўп йиллар давомида тарих институтида кичик ва катта илмий ходим, бўлим мудири лавозимларида ишлаган. Айни пайтда нафақада.

Одил ака - ипакчилик соҳасидаги етук олим, улар уч ака-ука эдилар (Ориф, Обид). Уларнинг оиласи маҳаллага ўртак хонадон бўлганлиги эсимда.

М.Мирагзамов - у ҳам муҳандис. Кибернетика соҳасида етук олим, профессор.

Мўминовлар сулоласи хақида икки оғиз сўз. Мирортиқ ака кўп йиллар Низомий номидаги педагогика

давлат университетида ёшларга география фанидан сабоқ берган. Бир неча дарсликлар, китобларнинг муаллифи: профессор Неъматилла ҳам машинасозлик соҳасида етук олим, профессор, қатор рисолатлар муаллифи.

Шавкат Аюпов - математика соҳасида дунёга таниқли олим, энг ёш академиклардан. Масъулиятли лавозимларда ишлаган. Бир неча йиллар давомида республика олий аттестация комиссиясининг раиси вазифасида ишлади. Республикага етук олимларни етиштиришда катта хизматлар килган.

Қодировлар оиласидаги ўғил болалар мактабни олгин ва кумуш медаллар билан тугатишган. Техника соҳасида институтларни битиришган. Тўнғинчимиз Анвар Алоқа вазирлиги, Марказий телеграфда масъул лавозимларда ишлаган, афсуски, 1995 йилда вафот этган. Кичик ўғил Марвар профессор, бир неча монографиялар муаллифи, ЎзФТМда бошқарма бошлиғи вазифасида ишлайди ва ТДТУда дарс беради. Унинг ўғли Даврон тиббиёт фанлари номзоди. Ўртанча ўғил, яъни камина hozирда Тошкент автомобил ва йўллар институтининг ректори. Ватан мустақиллигини мустаҳкамлаш, ёшларни миллий гуруру руҳида гарбийлаш, билимдон килиш йўлида меҳнат килмоқда. Москва Техника университетларининг фахрий профессори, Нью-Йорк Фанлар Академиясининг ҳақиқий аъзоси, бир неча бор «Йил кишиси» унвонига сазовор бўлган. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, қизи Ойдин - фан номзоди.

Мусаевлар оиласидан Мирфаёз ака географ олим. Мирсоат ака кўп йиллар «Тошкент ҳақиқати» газетасида бош муҳаррир Уринбосари, пенсияга чиққандан сўнг эса Ўзбекистон Энциклопедияси нашриётида бўлим бошлиғи бўлиб фаолият кўрсатмоқда.

Эркин ака Комилов - йигирма йилдан ортиқ Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида бошқарма бошлиғи лавозимида ишлаб келдилар. Ҳозир нафақада.

Баходир ака Абдуллаев - ТошДУ (ҳозирги ЎЗМУ)ни битиргандан сунг ҳаётини Ўзбекистон радиосига бағишлаб, 25 йилдан ортиқ меҳнат қилди ва «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими» унвонига сазовор бўлди. 90 йиллардан бошлаб телевидениеда масъул лавозимда фидокорона меҳнат қилмоқда. Дубляж қилинган кўпгина хорижий фильмларда уларнинг номларини ўқиймиз.

Оллоҳнинг ишларини кўрингки, биргина тор кўчада Ўзбекистон учун шунча олимлар дунёга келипти.

ҲАҚИҚАТНИНГ СИНМАС БИЛАКЛАРИ

Ректор олий ўқув юртининг бошқарувчиси ҳисобланади. Университет ёки институт педагогик ўқитувчилар жамоаси ва олимларининг ишончини оқлайдиган, бошини бириктирадиган инсон, яъни ғамхўр ректор бўлиш бахти ҳаммага ҳам насиб этавермайди. Инсон бунинг учун ниҳоятда салоҳиятли ва Яратганнинг назарига тушган бўлиши керак.

1994 йил 14 ноябрда Тошкент автомобил-йўллар институтининг ректори Салим Пулатов мажлис ўткази туриб, тўсатдан юрак хуружидан вафот этди. Бир ҳафта ўтар-ўтмас ушбу даргоҳда проректор ва деканлар ўртасида бўлган ректорлик лавозими учун зимдан кураш бошланди. Институтда дув-дув гап, бугун бир проректор ректор бўлади дейилади, эртасига бошқаси. Вақт эса физилаб ўтиб бормоқда. Кафедра мудирлари ўртасида ректор бўлишга талабгор йук ҳисобида.

1995 йил ҳам кириб келди. Камина бу пайтда ТАЙИда «Автомобилларни ишлаб чиқариш ва таъмирлаш»

кафедраси мудири. Кўнгилда ректор бўлиш орзуси йўқ эмасди ростини айтсам. Айтадиларку, генерал бўлишни орзу қилмаган солдат солдат эмас деб. Сизга айтсам, ушбу институтга 1985 йилда ректор бўлиб тайинланишимга бир баҳя қолган. Бу лавозимга ўша пайтдаги Олий ва ўрта махсус таълим вазири С.П.Пўлатов тавсия қилган. 15 номзоддан фақат камина номзоди Ўзбекистон МК Фан бўлиmidан ўтиб, Марказий Комитет бюросига 20 июл куни тақдим этилган. Ҳужжатларимни Ўзбекистон компартияси Марказий Комитети котиби кўриб чиққан. Лекин нимаям бўлиб вазир С.П.Пўлатов ишдан олиниб, 18 августда Тошкент автомобил-йўллар институтига ректор қилиб юборилди. Замонанинг гардишини қарангки, қишлоқ хўжалиги соҳасининг мутахассиси бу гал ўзи учун бутунлай ёт бўлган соҳа, автомобил ва йўллар институтига раҳбар этиб тайинланди. Ҳужжатларим эса собиқ компартия Марказий Комитетининг столида қолиб кетди. 10 йилдан сўнг иккинчи марта ректор бўлишга имконият пайдо бўлди. «Нима қилмоқ керак?» - деган саволни ўз-ўзимга Бердим. Ахир менинг ҳам мақсадим ушбу даргоҳни ривожлантириш ва унда замонавий таълимни жорий этишдан иборат эмасми?! Ана шу вақтда ҳаётимда катта бир воқеа рўй берди. Феврал ойининг бошларида Эроннинг Ўзбекистондаги элчихонасидан бир мактуб олдим. Бу хатда менга Халқаро ал-Хоразмий мукофоти берилганлиги ва уни олиш учун 8 феврал соат 12 да Техронда бўлишим ва бу мукофотни менга шахсан Эрон Президенти топшириши ёзилган эди. Лекин, мутассадди идоралар сансалорликлари сабабли у ерга боролмадим. Шуниси мамнуният бахш этадики, Эрондан келган хушхабарни Президентимиз эшитиб «Ўзбекистонда ҳам дунё тан олган олимларимиз бор экан», - деб хурсанд бўлибдилар. Албатта, бу менинг камтарона меҳнатларимга

берилган юқори баҳодир. У киши миллат обрўси учун тер тўкаётган олимлар хизматини юксак қадрлайдилар ва бундай фидойи инсонларни бошга қўтардилар.

Менга берилиши лозим бўлган мукофотни Ўзбекистоннинг Эрондаги фавқулодда ва мухтор элчиси Эрон Президентининг қўлидан қабул қилиб олди ва ўша куни кўнғироқ қилиб табриклади. Диплом ва мукофотни Эроннинг Ўзбекистондаги элчихонасига диппочта орқали юборажagini айтди. Эроннинг Ўзбекистондаги элчиси 26 феврал куни эса «Наврўз» ресторанида менинг шарафимга зиёфат уюштириб, мукофотни топширди. Мукофот топшириш маросимида Ўзбекистоннинг ўша вақтдаги ташқи ишлари вазири Абдулазиз Комилов (ҳозир Ўзбекистоннинг АҚШдаги фавқулодда ва мухтор элчиси), Ўзбекистон Фанлар Академиясининг ўша пайтдаги Президенти Абдуллаев ва бошқа расмий кишилар ҳозир бўдилар. Халқаро техника фестивали раҳбариятига, Эрон президенти ва мени шу даражага етишимга сабабчи Устозларга ўз миннатдорчилигимни билдирдим. Талбирда иштирок этган Эрон элчиси эртага Эрон ташқи ишлар вазири Тошкентга келиши ва у билан бирга Ўзбекистон Президенти қабулида бўлиши ҳамда Ислом Абдуғаниевичга мукофот топширилганлиги тўғрисида ахборот беражagini айтди. Ҳақиқатдан ҳам эртанги куни бу учрашув бўлиб ўтди. Маргнинг бошида Президентнинг давлат маслаҳатчиси А.Азизхўжаев (ҳозир Ўзбекистон Бош вазири ўринбосари) институтга келиб, навбагдан ташқари Илмий Кенгаш чақирди. Бу кенгашда ўртага бир савол қўйилди: «Сизнинг фикрингизча, ким ректор бўлиши мумкин? Ҳар ким ўз номзодини - фақат 1 кишини ёзсин» деди у. Проректор Ғ.Саматов - 28, декан Ш.Бўтаев - 14, кафедра мудири С.Қодиров - 8, кафедра мудири Т.Асқархўжаев эса 6 та овоз олишга муваффақ бўлишибди.

Бундай Илмий Кенгаш бўлиб ўтганини эртанги кун
эшитдим. 2-3 кундан сўнг А.Азизхўжаев собиқ проректор
А.Багдасаровнинг хонасида юқоридаги номзодлар билан
яккама-якка суҳбатлашди. Мен чақирилганимда бу
хонадан Т.Асқархўжаев чиқиб келаётган эди. Ичкаридан
кимдир мени «киринг» деб таклиф этди. Савол-жавоб
асосан ўқиш жараёни ва ундаги қатор камчиликлар,
уларнинг келиб чиқиш сабаблари ва бартараф этиш
усуллари ҳақида бўлди. Назаримда, жавобларим давлат
маслаҳатчисини қаноатлантирди.

Номзодимни кўлчилик ҳамкасбларим қўллаб-
қувватлай бошлади. Ўзбекистон Олий ва ўрта маъсус
таълим вазирлигига декан Ғ.Маҳмудов, академик
О.Лебедев ва кафедра мудири Л.Ҳакимов холис
тавсиянома ёзиб юборишди. Апрельнинг бошларида
А.Азизхўжаев яна ўз хузурига чорлади ва суҳбат ярим соат
давом этди. Мулоқот институтда авж олган порахўрлик ва
унга қарши кураш чора-тадбирлари ҳақида бўлди. У менга:
«Уларни биласизми?» - деб саволомуз қаради. «Биламан» -
деб бош силкидим. «Сиз улар билан кураша оласизми?» -
деди яна у. «Албатта, агар қўллаб-қувватлаб турсангизлар»,
дедим. Суҳбат асносида институтдаги барча қинғир ишлар
уларга маълумлигига ишонч ҳосил қилдим. Яна у киши
менга шунини таъкидладики, Президент хузурига 3 та
хужжат олиб кирилган ва у киши менинг номзодимни
муносиб кўриб тўхталган.

Худди шу даврда Анвар акам оғир хаста эдилар. Март
ойида улар Воҳидов номидаги жарроҳлик илмий-тадқиқот
марказига ётдилар ва аниқ ташхис қўйилгач, у ердан
шаҳар онкология касалхонасига кўчирдим. Муолажалар
қор қилмади, 3 апрелда яна уйга олиб келдик. Афсус,
умри қисқа экан, 9 апрелда жон таслим этдилар. Қайғуга
ботдим, акангдан айрилиб қолсанг қийин экан. Кўнглимга

чирок ёкса ҳам ёришмайди. Ҳамма ҳамдардлик билдиради. Кошкийди, айрилиқ тасалли билан даво топса?! Такдир экан, кўникмай наилож.

Апрел ойининг охирида яна Президент девонига чақирилдим. Ўша вақтдаги давлат маслаҳатчиси Т.Алимов (ҳозир Ўзбекистон Байналминал маданият маркази раҳбари) қабулида бўлдим. 40-45 дақиқалик ўта жиддий суҳбат давомида автомобил транспортининг ҳозирги аҳволидан тортиб, илмий-тадқиқот жараёнигача, поражурлик ва институтдаги иллатларидан тортиб, унга қарши кўриладиган чора-тадбирларгача, ҳамма-ҳаммаси атрофида фикрлашилди. Ўз фикрларим ва дастуриمنى ифодалаб бердим. Маъқул бўлди шекилли, «бўпти, ўзимиз хабар берамиз» - деб самимий хайрлашди.

10 июн куни жияним билан «Мерседес» автобусларининг тақдироти маросимига қатнашиш учун кетдим. У ердан тушда қайтиб келсак, институтимизда яна Илмий Кенгаш бўлаяпти. Маълум бўлдики, проректор Ғ.Саматов ректор хонасига кўчиб ўтди. Бу «кўтарилиш» расмана Байрамга айланиб кетди. Эртасига менга проректор хонаси бўшатиб берилди. Ажабланарлиси, узиб қўйилган телефон, эски стол-стул, даққионуслан қолган шкафли хонада енг шимариб ишга тушиб кетдим. Такдирга тан бериш, азалий одатим. «Ҳақиқат ўз ўрнини топди. Сиз бунга лойиқсиз» дейишди яқин кишиларим шунда. Энг кизиги шуки, на ишхонам, на уйимда телефонлар ишлайди. Ҳайронман?... Кимга керак бўлиб қолди бундай майнавозчилик?! Жума куни тонгда Ғ.Саматов отамнинг йигирмасини ўтказиб келаман (2 ҳафта олдин отаси қазо қилган эди) деб, Сурхондарёга жўнаб кетди. Шанба куни эрта билан проректор Ж.Рўзиев ички номердан кўнғироқ қилиб табриклади. Мен буни проректорлик лавозими билан қутлаяпти деб уйлапман.

Аслида, у... Бироз вақт ўтгач собиқ проректор Д.Багдасаров хонамга тиржайиб кириб келди ва ректорлик билан муборакбод эта кетди. Ҳайрон бўлдим, ҳазиллашяпти, деб ҳам ўйладим. Унинг гапида жон борга ўхшарди. Чунки у ё ҳасад қилиб, ё кек сақлаб беш кун давомида мен билан лоақал гаплашмаган ҳам эди. Энди эса биринчилардан бўлиб... Гапига қараганда, унга вазир кўнғироқ қилган ва жума кеч соат 5 да Президент каминани ректор этиб тайинлаш ҳақидаги фармонга имзо чекканлигини айтган. Менинг эса ҳеч нарсадан ҳабарим йўқ. Вахоланки бошқалар бу янгиликдан ўша кунийёқ воқиф бўлишган.

Соат 10 ларда Вазир мени бошқа телефондан йўқлади ва соат 15⁰⁰ да кичик залда ҳаммани йиғишни буюрди. Соат 12⁰⁰ да мени яна А.Азизхўжаев қабул қилди ва яна бир бор институтдаги камчиликлар, уларни бартараф этиш чора-тадбирлари тўғрисида гаплашиб олдик. Маслаҳатчига «ишончни албатта оқлайман» - деб сўз бердим ва институтга равона бўлдим. Соат 13⁰⁰ ларга яқин институтга ўша пайтдаги Ўзбекистон Олий ва ўрта махсус таълим вазири О.У.Салимов (ҳозир вазир малсалаҳатчиси) келди. У қулоғимга шивирлаб, «Мажлисда сизга тош отадиганлар ҳам бўлар эмиш», - деб айтди. Мийиғимда кулиб, «Бу даргоҳда ҳеч кимга ёмонлик қилган эмасман, бировдан тилим қисик жойи ҳам йўқ», - дедим дадил туриб. Фикримдан бироз кўнғиллари жойига тушди. Соат 15.00 га институт фаоллари кичик залда тўпланди. Ўша даврдаги бош вазир муовини С.Саидкосимов Президентнинг фармонини ўқиб эшиттирди: «Президент тайинлаган ректорга қулоқ солиб, бир тану бир жон бўлиб ишланглар. Юмалоқ иғво хатларни ёзишни тўхтатинглар» - деди сўзини давом этиб. Сўз менга тегди. Кўнглимдан, «Югурганники эмас, Буюрганники эканда», - деган фикр

ўтди. Кувонганимни сездирмасликка ҳаракат қиламан. Бир томондан, елкамни масъудият босади. Юргбошимизга ўз миннатдорчилигимни билдирдим ва бор кучимни жамоани бирлаштириб, институт обрў-эътиборини кўтаришга ваъда бердим. Қўштинोक ичидаги дўстларим лаганбардорлик тўнини кийиб, бирпасда мен томонга ўтишди.

Шундай қилиб, бир ҳафта ўтар ўтмас проректорликдан ректорликка кўтарилдим. Оллоҳга беадад шукрки, орзуларим амалга ошди. Сизга айтсам, 1965 йилда Москвадаги кулбамизда аспирантлар билан йиғилганимизда (яъни Омон, Сураг, Мараг, Ҳаёт ва бош қалар) келажакда Тошкент автомобил-йўллар институти очилиши ҳақида сўз борганда, каравотда китоб ўқиб ётиб, мен ректор бўламан, деб айтган эканман. Фарияталар ўшанда омин деган экан. Аммо, бунинг учун 30 йил тинмай тер тўкиб меҳнат қилинди, доктор, профессор, фан арбоби, муҳбир-аъзо унвонларига эришиш насиб этди. Дунё илм йўлидаги хизматларимни эътироф этди. Энг муҳими, Президент ва халқ назарига тушдим. Илм аҳли ихтиро-ю кашфиётларимни муносиб баҳолади. Нимагаки эришган бўлсам, барчаси илм ва меҳнат туфайли.

Ректор хонасига киришга шошилмадим. Чунки бу даргоҳда бир инсон вафот этганди. Унинг руҳини шод қилмасдан туриб, хонага кириш удумларимизга зид келади. Жума кuni олдинги ректорларнинг қариндош-уруғларини, институт оқсоқолларини йиғиб Қуръон тиловат қилдик. Оқ фотиҳа беришди ва шундан сўнг ректорлик курсисига ўтирдим. Шу кунларга етказгани учун Оллоҳга шукр.

1 АВГУСТ – СИНОВ....

1-август олий ўқув юртларида синов палласи. Тест-талабалikka ўтиш кўприги. Ким агар кўприкни мустаҳкам қурган бўлса-бахтлидир ва у талабалик чўққисини эгаллади. Устозига раҳмат!

Кимки, кўприкни қилдан, нобоп ёғочдан қурган бўлса паст баллар билан у дарёга қулайди. Демак устозлар ўз бурчларини яхши бажармаганлар. Назаримда, бу йил 2003 йилдаги шпаргалкаларга бир оз чек қўйилди. Абитуриентнинг қўлидагилар эса эски, бултургилари иш бермади. Ўйлайманки, тест синовларидан юқори билимли абитуриентлар ўтди ва институтларда уларни тарбиялаш ва ўқитишда муаммолар туғилмайди.

Фақат шартнома (контракт) пулини тўлаш муаммоси туғилиши мумкин. Бу соҳада ҳам маълум ишларни амалга оширдик. Бизнинг соҳаларимиз раҳбарлари билан махсус битим имзоланган. Унга мувофиқ биз уларнинг ёзма илтимослари асосида бўшаб қолган ўринларга абитуриентлар, яъни студентлар қабул қиламиз. Улар эса талабаларга контракт пулларини ўтказиб берадилар ва келажакда ўзларининг ташкилотларини етук кадрлар-мутахассислар билан таъминлайдилар. Автомобилчилар, автомобилсозлар, йўлчилар ва метросозлар сулоласи давом этади.

Бу йил 4 мингтага яқин ҳужжат қабул қилинган бўлса авто-йўлчилар сулоласига мансуб абитуриентлар ҳам жуда кўп. Улар ўз оталарининг, боболарининг ишини давом эттириш иштиёқида. Бу жуда яхши: «қуш уйида қўрганини қилади» - дейишади ку. Институт олимларининг фарзандлари ва набиралари ҳужжат топширишган ва ўйлайманки, яхши тайёргарлик ҳам кўришган. Афсуски барча фарзандлар грантга кира олмайди. Маълум бир қисми контрактга тушади. Уларни ҳам моддий жиҳатдан

қўллаш савобли иш бўлади. Президентимиз Ислон Қаримов айтганларидек, савобли ишни ҳар ким қилиши керак. Мен ҳам бир раҳбар сифатида шу институтда меҳнат қилаётган устозларнинг фарзандларига ёрдам беришга ҳаракат қиламан, чунки улар нажот излаб мени ёнимга киришади. Бунинг учун соҳа раҳбарларини шу савоб ишга кўндиришим керак. Бу албатта осон иш эмас. Катта дипломатия керак! Оллоҳга шукр, Ҳомий ташкилотларимиз етарли: Улар «Ўзавтойўл», «Ўзавтосаноат», Тошшаҳарйўловчитранс, Тошметроқурилиш, Тошвилоят-транс, Тошюктранс ва ҳ.к. концерн ва уюшмалар. Ва ниҳоят, абитуриентлар тест саволларига жавобларни белгилаб чиқишди, ким нимага қодир бўлса шуни белгилади. Натижа 10-12 кунда чиқса керак, бу кунни 3980 абитуриент ва унинг ота-оналари орзиқиб кутади. Афсуски, кимгадир бахт кулиб боқади, кимгадир-акси.

Хафа бўлишнинг, менимча, ҳожати йўқ, чунки ким нима эккан бўлса, шуни ўради. Ўзбекларда мақол бор «Агар бурнинг қийшиқ бўлса, ойнадан ўпкалама!». Айбингни ўзингдан кидирсанг фойдадан холи бўлмайди. Келажакда хатога йўл қўймайсан.

Айрим абитуриентларнинг ота-оналари фирибгарларнинг қўлига тушган бўлишлари мумкин. Бу ҳолат ҳар йили қайтарилмоқда. Содда, хом сут эмган банда ё кўчадаги қаллобларнинг ёки институтдаги фирибгарнинг қўлига тушади. Институтдаги муттаҳамларнинг исми-фамилияси бўлса ва бу иш тасдиғини топса унинг думи тугилади, талабамий-ўқитувчимиз барибир. Бундай воқеалар бўлган. Афсуски, фирибгарлик давом этаяпти. Барча жойларга ота-оналар учун махсус эълонлар осиб қўйганмиз. Лекин... шунга қарамай қармоққа илинишмоқда, сўнг йиғлаб юришади.

Эх, содда ўзбегим! Бунинг ўрнига репетитор ёллаб эркатойга кўшимча билим берса бўладику. Шпаргалка ёрдамида омади чошиб кириб кетди, дейлик. Хўп, у энди қандай ўқийди? Бундан буён бизнинг институтда билими йўқлар - ўқишни хохламайдиганлар ўқий олмайди. Шундай муҳит яратилди. Билими бўлса адолатли баҳосини олади, бўлмаса-йўқ. Бу йил юздан ортиқ талаба ҳайдалди. Мезон бигта - билим, билим ва яна фақат билим.

Афсуски кўпчилик ота-оналар ва қорақўз ўзбек ёшларимиз бу аксиомани тушуниб етишмаяпти. Бозор иқтисоди шароитида билимсиз инсон яёв одам каби, билимли инсон учқур от каби ҳаракат қилишини наҳотки англамайдилар. Ўзбекистон келажагини ўрта миёна билимли кадрлар белгиламайдику? Наҳотки, миллий гуруҳ йўқ?

Бор! Лекин 10% ёшларда. Бу етарлими? Менимча, етарли. Чунки тарихдан маълум - миллат равнақини, давлат тараққиётини фақат 2-3% талантили инсонларгина белгилар экан. Тарихга назар ташланг. Демак истеъодларни излаб топиб тарбиялаш лозим. Улар эса миллатимиз шаъни-шавкати, келажагидир. Ўзбекистонни дунёга танитувчидир. Бу жабҳада тинмай меҳнат қилиш устозларнинг миллат олдидаги вазифаларидир.

ТУЗОҚ

Замонанинг зайли билан, Президентимизнинг назарига тушиб, Оллоҳ иродаси ила менга ректорлик лавозими насиб этди. Мана 9 йилдирки, бу мушкулот вазифани баҳоли қудрат, лекин сидкидилдан бажариб келмоқдаман. Салоҳиятли, ташкилотчи, журъатли ва адолатли, тадбиркор ва айтган сўзида турадиган инсонга бу ишнинг оғирлиги йўқ. Фақат барчани (ҳам ўқитувчиларни, ҳам ходимларни ва талабаларни) бир

мақсад сари, яъни ватан равнаки ва манфаати йўлида жипелаштириш даркор. Бу иш осонми? Афсуски, йўқ. Бунинг учун кунни тунга улаб, астойдил меҳнат қилмоқ зарур. Тушунимизча, ректорнинг шиори шундай бўлмоғи зарур: «Менинг кабулимдан бирор бир киши норизо бўлиб чиқиб кетмаслиги керак». Демокриманки, инсонларга қўлдан келганча яхшилик, меҳрибонлик қилиш ва, қолаверса, керакли маслаҳатни бериш аини муддао. Умр давомида ўзинга дўстлар (хайрихоҳлар) орттириб боришинг даркор. Ўтиш даврида олий даргоҳни барқарор ҳолда тутиб туришнинг ўзи бўлмайди. Бунинг учун ҳамиша дўстларнинг ёрдами қўл келади. Ректор бўлганингдан сўнг кўп кишиларнинг иши сенга тушади. Баъзилари юқори ташкилотлардаги раҳбарлар қўнғироғи орқали ҳам келишади. Қонун даражасида ёрдам ҳам берилади. Секин-аста илиқ муносабат пайдо бўлади ва ўзингиз уни дўст деб ўйлай бошлайсиз. Институтга кириш имтиҳонлари яқинлашиб қолганда у сенга жиянимнинг ўқишга киришига ёрдам беринг, деб сўрайди. Сиз унга бу иш қўлингиздан келмаслиги, унинг ягона йўли тайёрлов курслари эканлигини тушунтирасиз ва ўшаларга олиб боринг, деб чиқариб юборасиз. У эса сенинг ишончингни суистемол қилиб, «жияни»нинг отасидан мўмайгина пул ундиради. «Менга ректор ундай деди, бунча деди» - ёлғон гапириб, содда кишиларни чув туширади. Ректор унга «Бола тайёргарлик кўрсин. Худо хоҳласа кириб кетади», деб тасалли берган бўлади, халос. Чунки ректор ҳар кимни ноумид қилиб чиқариб юбориши мумкин эмас. Бу Оллоҳга ҳам хуш келмайди. Ҳар бир инсон ректор ёнига бир умид билан киради. Биров ректорнинг қўлидан ҳеч нарса келмаслигини тушунади, биров асло тушунмайди.

Бола ўқишга киролмагандан сўнг товламачи сувга тушган мушукдек бўлиб қолди ва гумшуғидан илинади ва

сўроқ қилинганда, бир қисм даромадни ректорга бермоқчи эдим, деб бўхтон кўрсатма бера бошлайди. Чунки у қопқонга илинган сичқондек нима қилиб бўлса ҳам қутулиб чиқиб кетиши керак-да. Лекин юзлаштирилганда «мен бу номаъқул ишни ёлғиз қилганман» деб дейдиё қилишга ўтади. Қиссадан ҳисса шуки, ректорлар, огоҳ бўлинглар, тулки қиёфасидаги «дўст»лардан нарироқ юринглар. Ҳаёт бу синов, яратган ҳалол бандаларига ҳаром лўқма юбориб ҳам уларни синаб кўради. Ён-теварагингда замонавий шайтонларнинг пайдо бўлиши ҳам тақдир имтиҳони. Шунинг учун ўз мақсадингда қатъий туриб ҳаракат қилишинг, фирибгарлар тузоғига илинмаслигинг лозим. Ўзини асрагани тангри ҳам асрайди. Парвардигор ва қонундан кўркинг.

СИНФОШ УЛФАТЛАР

1947 йилнинг 1 сентябрида илк марта мактабга яъни биринчи синфга қабул қилиндим. Бу Октябр (ҳозирги Шайхонтоҳур) тумандаги М.В.Будённий номидаги 111-мактаб эди. Хўжапархондан мактабгача 1,5 чақирим йўл, устига устак, яёв Бораман. Тор кўчалар, йўллар тупроққум бўлганлиги учун иссиқ кунлари чангдан кўз очолмайсан. Асфалът, равон йўллар ўшанда қаёқда дейсиз. Маҳалладошлардан акам, камина, Собир, Соат; Аллондан Борий, Музроб, Тўлаган, Ҳабиб, Олим ва Озодлар синфларга бўлиниб ўқий бошладик. Мен, Собир, Соат, Тўлаган, Ҳабиб, Олим - 1[^]да устозимиз эса Гиёсқори ака Мусаев. Унинг кўлида «Алифбо»ни ўргандик. Биринчи муаллимимга умрбод таъзимдаман. Жойлари жаннатда бўлсин раҳматлининг. Ўшанда фамилиям Муқадиров бўлган, кейинчалик бобомнинг номига ўтганман. Сабабини ҳали ҳануз билмайман. Қирқинчи йилларни

эсласам, юрагим орқага тортиб кетади, электр чироклари йўқ, жинчироқ ёқиб дарс тайёрлаймиз. Бир-биримизни ғира-шгира кўрамиз, холос.

Кўчамизнинг бошидан катта анҳор ўтарди. Сузишни биринчи бор шу ерда ўрганганман. Сувдан чикиб мазза қилиб, қоринни тупроққа (иссиқ) белаб ётардик ва баданимиз «қурбақа» пўсти бўлиб кетарди. Кечқурунлари беркин мачоқ ўйнар, кечалари эса онам ёки опам эртак айтиб беришар эди. Иккинчи синфда устоз Қўчқор ака дарс бердилар. Учинчи синфда Юсуф ака, секин-аста дарслар сони кўпая борди ва ўқитувчиларнинг сони ҳам. Ўқув жадвалига рус тили, кейинчалик инглиз тили дарслари киритилди. Чет тилларни берилиб ўргана бошладик. Рус тили ўқитувчимиз Вера опа, инглиз тили ўқитувчимиз - Бэлла Семёновналар хушмуомала ва меҳрибон мураббийлар эди. Устозлардан умрбод миннатдорман, чунки мактабда олган билимларим ҳаётим давомида кўп асқотди. Ҳар бир зиёли инсон бир неча тилни билиши шарт. Акс ҳолда у ўз қобиғида ўралашиб қолади. Афсуски, бу ҳақиқатни кўпчилик ёшларимиз тан олишни ҳоҳламайдилар. Ўзбек тилига 1989 йилда давлат тили мақоми берилиши катта ютуқ ва ғалаба бўлди. Лекин, сарҳисоб қилиб кўрсак, иш ҳужжатлари, мажлислар, институтларда дарслар фақат ўзбек тилида бўлишига қарамасдан, ўз она тилини етарли даражада билмайдиган, қолаверса, ўз гапини тушунтириб бера олмайдиган ёшларимиз бор. Ўзбекчада ариза ёздириб кўринг, камида 5-6 та имло хато қилади бояқиш. Бунга биров эътибор қилади, биров - йўқ.

Ёшларимиз баланддимоғ чала-ярим рус тили ҳам, афсуски, унутилиб бўлинди. Аммо, чет тилларни билиш кони фойдали. Аксарият дарсликлар рус ва инглиз тилида. Уни қимлар ўқийди? Албатта, фақат тил биладиганлар.

99% талаба келажакда қандай иш юритади? Чет элдан келадиган барча йуриқномалар рус, инглиз ёки немис тилида-ку?! Ёшларимизнинг (айниқса, мухандисларнинг) тақдири узок уйлантириб кўяди мени. Содда қилиб айтганда хато қилмаяпмизми? Жанубий Курия, Таиланд, Исроил, Чехия, Франция, Германия, Россияда бўлганимда кўрдимки, институт талабаларининг юқори курслардаги дарслари инглиз тилида ўқитишга ўтилган. Нега? Дунёни жаҳон тили билан «забт этиш» мумкин. Биз бу институтлар билан ҳамкорлик қилишга келишганмиз. Фақат битта шарт бор. Аспирант ёки ўқитувчи инглиз тилини билиши шарт. Нега улар ўз тилларини биринчи ўринга қўймапти? Чунки уларнинг ақли етади. Интернет орқали барча маълумотлар инглиз тилида ёки рус тилида бериледи. Тил билган инсоннинг ошиги олчи. Тараққиётнинг калити тил билишдадир. Чет тилларни мактабда анча пухта ўрганганлигим боис бу борада ҳаётда қийналмадим. Секин-аста инглиз ва рус тилларида ёзишни ўргана бошладим. Албатта, бунинг учун ўқитувчиларим менга катта ёрдам беришди. Хорижий лисонларни ўрганишимда Любовь Степановна, Фарида Ахатовна (рус тили муалимимиз) ва москвалик ингилиз тили ўқитувчисининг хизматлари беқиёсдир. Шунини айтиш жоизки, ўша замонда ўртоқларимиз билан ингилизча оғзаки гаплашишнинг имконияти бўлмагани учун нутқим ривожланмай қолди, аммо ёзма нутқимга кўпчиликнинг ҳаваси келарди. Ўқувчилигимда секин-аста алгебра, геометрия, география, тарих, зоология, биология «дунёси»га кира бошладим. Физика, химияни ҳам яхши ўрганиб олдим. Ўқитувчиларимиз бизнинг муваффақиятларимиздан мамнун. Эсимда, уруш йилларига бағишланган спектакл қўйганмиз. Физикадан конференция ўтказганмиз. Математикадан мактаб бўйича

бизнинг синф энг кучли эди. Сабаби ТошДУ (ҳозирги ЎЗМУ)нинг 5-курс талабалари бизга дарс беришар, яъни амалиёт ўтишарди. Уқитувчиларимиз: Фатхулла ака, Мажид Қодирий (математиклар); Зокир ака (физика); Ҳамидулла ака (тарих); Зиёвутдин ака (химия); Ахат ака (зоология); домла Рафиқов (георгафия)лар ўз фанининг чуқур билимдонлари бўлганликлари учун барча билимларни бизга бериш учун вақтларини аямаганлар. Шунинг учун бу мактабдан Ўзбекистонда таниқли инсонлар етишиб чиққан. Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Президенти бўлиб ишлаган марҳум Обид Содиков, Тошшаҳарнур бошлиғи - Содикжон Толипов, генерал Ўткир Комилов, Тошкент вилояти ҳокими - Козим Тулаганов шулар жумласидандир. Уқувчиларнинг асосий қисми ҳеч қандай қийинчиликсиз институтларга кирар эдилар. Сизга айтсам, синфдошларимиз аксарияти олий маълумотлидир: Ниғмат Ғойипов - ТошПИни 1962 йилда битирган. Кўп йиллар ТошДУ (ҳозирги ЎЗМУ) ва ТАЙИда бош механик лавозимида ишлаган. Афсуски, 2000 йилда вафот этган. Синфдошларимнинг «ёшуллуси» эди. Ақром Зияходжаев - Самарқанд савдо институтини тугатган, Тошкент шаҳар касаба уюшмаси кўмитасида инспектор, кейинчалик «Универсам» магазинининг мудир лавозимларида ишлаган. Ажойиб, ширинсухан ва олижаноб инсон эди. 1992 йили қазо қилди. Мирсобир Мирағзамов - ТошПИни 1962 йилда тугатган. Умр бўйи илмий иш билан шуғулланди. Техника фанлари доктори, профессор. Ўздавстандартнинг илмий институтида бўлим мудир бўлиб ишлайди. Уни кори деб атаймиз. Абдуборий Юсупов - 1963 йили Андижон тиббиёт институтини тугатган. Юқумли касалликлар бўйича қўли енгил дўхтир. Ошқозон бўшлиғидаги яраларни даволаш ҳам қўлидан келади. Ҳозир нафақада. Анвар Ҳайдаров - 1962 йили

Тошкент алоқа институтини тугатган. Кўп йиллар давомида Тошкент телевидениесига ва Тошкент темир йўлида самарали меҳнат қилган. Ҳозирда - фахрий. Тўлаган Одилов - 1962 йилда Самарқанд савдо институтини тамомлаган. Кўп йиллар давомида савдо соҳасида ишлаган. Фахрий бўлишига қарамай тадбиркор. Қўли гул инсон. Убайдулла Абдуллаев - 1962 йили Тошкент темир йўли институтини тугатган. Қурувчи-инженер. Ўзбекистон Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигида катта лавозимларда меҳнат қилди. Ҳозирда ТАЙИда бош қурувчи лавозимида меҳнат қилмоқда. Олим Орифжонов - Тошкент педиатрия институтини 1963 йили тугатган. Аптекачи. Хусусий аптеканинг бошлиғи бўлиб ишлаб, афсуски 2003 йили казо қилди. Маҳмуда Зияходжаева - бизларга 8-синфда келиб қўшилган ва Ақромга турмушга чиққан. Юқорида келтирилган синфдошлар 10 синфдан бошлаб гап-гаштакда улфатчилик килиб келадилар, хащ-паш дегунча бунга ҳам 44 йил бўлибди. 1970 йилдан бери оиламиз билан бирга йиғилиб турамыз ва ҳар ойда бир марта учрашамиз. «Гап»да мактаб давридаги ҳазиллар, эсдаликлар тилга олинади. Беғубор ёшлик оламига тушиб қолгандек бўламиз, ҳамма тенг, бир-бирини сенлаб гаплашади. Бир-бирига «зависимый» ҳам эмас. Баралла гаплашилади, танқид ҳам, аския ҳам, барчага баробар. Ҳақиқий дўстлар, назаримда, ана шундай бўлади. Улар доим бир-бирини йўқлаб туради. Тўйингда ҳам, оғир кунингда ҳам Бирга. Садокатли дўстлар. Илоё, улар ҳамиша омон бўлсин!

ҲАЁТДАГИ УСТОЗИМ

Баланд бўйли, бақувват, қотмадан келган бу инсон бағрикенг, софдил, меҳрибон ўзбек тимсоли ва букилмас ирода сохибидир.

Оқил ака бутун умрини мамлакат олий таълими ва илму фанини ривожлангиришга сарфлади. Қаерда ишламасин, одамийлигини йўқотмайди, камтарлигини қўлдан бермайди. Мени бу олижаноб инсонга илм яқинлаштирди. Бора-бора бу ришта устоз-шоғирдлик муносабатига айланди. Устоз ҳақида ёзар эканман, Оқил ака билан бўлган учрашувларим, суҳбатларим тафсилотлари миямда чарх айланади.

Оқил Умурзоқович 1953 йили МАДИда номзодлик диссертациясини ҳимоя қилгач, 1961 йилгача Ўрта Осиё политехника институти (САЗПИ)нинг механика факультети декани муовини бўлиб ишлади. Айни вақтда «Ички ёнув двигателлари» ва «Эксплуатацион материаллар» фанларидан дарс берди. Ушбу даргоҳдаги талабалик даврим, хусусан 1957 йилги пахта терими мавсуми ёдимда. Октябрнинг тўртинчи кuni, биз, биринчи курс талабалари, Тошкент вилоятидаги Бўка гуманининг далаларига етиб бордик. Автомобилчилар бригадасига Оқил Умурзоқович раҳбар бўлдилар. Биз у киши билан пахта далаларида ва хирмонларида яқиндан танишдик. Оғир-босиқ ва меҳрибон раҳбар ҳар бир талабанинг кўнглига йўл топа оларди.

Иккинчи курсда ўқиб юрган кезларим «Материаллар қаршилиги» фанидан илмий маъруза қилганимдан сўнг Оқил Умурзоқович менга «Автомобиллар» дарслигини шахсан ўз дастхатлари билан совға қилган. Бу мени илмга қизи кишимга туртки бўлди. Мен уни ҳозиргача қимматбаҳо мулкдек сақлайман.

Мен, одатда имтиҳонларга биринчи бўлиб кирар ва жавоб беришда ҳам биринчи эдим. Уйдан нонушта қилмай чиқар эдим, шунда мия яхши ишлайди, дейишарди. Лекин, бир марта «Металлар технологияси» фанидан имтиҳонга кечикиб қолдим, ўқитувчи ҳузурига соат 12 да

кирдим. Билетни олиб, гартага ўтирганча саволларни ўқийман, қани энди фикрларни тўплай олсам! Бошим айланиб, кўнглим кўтарила бошлади. Туриб, ўқитувчим доцент Якунин олдига бориб, жавоб бера олмайман деб, билетни қайтардим. У ҳам ҳайрон бўлди. Чунки у менинг яхши ўқишимни биларди-да. Ноиложликдан шекилли, «ведомост»га икки баҳо қўйди. Хонадан чиқдим, Оқил Умурзоқович хузурларига кириб, рухсатнома сўрадим: аълочи талаба шундай мурожаат билан келганига у киши ҳам ажабланди ва шу заҳоти рухсатнома ёзиб бердилар. Эртасига тушдан кейин имтиҳонга кириб билет олдим, тайёрланмасдан ҳамма саволларга шартта-шартта жавоб бердим. Якунин менга "5" Баҳога жавоб бердинг - у, лекин кеча 2 олганлгинг сабабли ҳозир "4" дан ортиқ баҳо қўя олмайман» – деди. Баҳони қўйиб бўлди-ю, «Нега бундай бўлди?» деб сўради. Мен унга имтиҳонларга нонуштасиз бориш одатимни, лекин бу сафар кечикиб, жуда очикқанимдан ўзимни нохуш ҳис қилганимни айтдим.

«Ички ёнув двигатели» фанидан курс лойиҳаси бўйича Оқил Умурзоқович менга раҳбарлик қилган эди. Бу даврда дарсликлар мутлақо йўқ, шу сабабли раҳбарим Алишер Навоий ном идаги кутубхонага аъзо бўлишим кераклигини, у ерда Каргополовнинг китобини топиш мумкинлигини айтдилар. Унда менга зарур двигателнинг 5x5 см ўлчамдаги кўндаланг кесими бор экан. Шу чизмадан фойдаланган ҳолда курс лойиҳасини бажаришим мумкин эди. Шундай қилдим ҳам. Курс лойиҳаси яхши чиқди, баҳо ҳам яхши бўлди. Энг қизиғи, 60-йилларда ҳам талабалар кўпинча лойиҳаларни бир-бирларидан кўчираб эдилар. Мендан арман дўстим кўчириб олиб, у ҳам яхши баҳо олди. Мен тер тўкиб 3 ой меҳнат қилдим. У бўлса 1 кун ишлади. Натижа эса бир хил. Югурганники эмас, буюрганники деганлари шудир-да?

Тўртинчи курсдан сўнг Оқил Умурзоқович Москва автокорхоналаридан биридаги ишлаб чиқариш амалиётида бизга раҳбарлик қилди. Бу ерда раҳбаримиз АТК фаолиятининг бутун технологиясини яхши эгаллаганликларига гувоҳ бўлдик. Бешинчи курсда ўқиётганимда Оқил Умурзоқович факультет декани бўлди ва менинг тақдиримда ҳал қилувчи роль ўйнади. Чунки онам Оқил Умурзоқовичдан маслаҳатлар олиб, у киши айтганидек иш тутишимни тайинлаб турар эдилар. Онам у кишини яхши билар ва жуда ҳурмат қиларди. Мен ҳам Оқил Умурзоқовичнинг оналарини яхши танирдим, сингиллари Лола опа ва куёвлари курсдош дўстим Мухсин ака хонодонларига келганларида кўриб турардим.

Битирувчиларга Тошкентдан ха деганда иш топилмасди. Шунинг учун республика вилоятлари ташкилотларидаги бўш иш ўринларига тақсимоғ ўтказилар ва бу билан битирувчилар вилоятлар бўйлаб «сочилиб» кетарди. Янгиер шаҳридаги АТКни танладим. Чунки корхона узок бўлсада, маоши чакки эмас экан. Кўп ўтмай «Автомобиллар» кафедраси мудирини Н.Абрамов чақириб, ассистентликка таклиф этди. Бирданига рўйхушлик бермадим. Уйга шошилиб, волидамга маслаҳат солдим. Онам олимлик истиқболи билан қизикдилар ва деканимиз Оқил Умурзоқович билан маслаҳатлашишга юбордилар. Оқил ака: «Қолавер, мен сени МАДИга максадли аспирантурага юбораман» - дедилар. Шу тарика, ассистентлик вазифасига розилик бердим ва тақдиримда бурилиш ясалди. Шунинг учун Оқил Умурзоқовични ўз мураббийим ва устозим деб биламан. Ҳаётда нимагаки эришган бўлсам, у кишининг маслаҳатлари ва мададлари туфайли, шунинг учун улар олдида қарздорман. Ҳагто аспирантурада ўқиган йилларимда қаерда ишламасинлар, проректорми ёки КПМК бўлими бошлиғи лавозимидами,

мени қўллаб-қувватлаб ёрдам бердилар. Мана 41 йил ўтибдики, мен Оқил аканинг доно маслаҳатларидан бахраманд бўлиб келаман.

Кунларнинг бирида донишманддан сўрабдилар: «Айтишларича, сиз онангиздан ҳам кўра устозингизни кўпроқ ҳурмат қилармишсиз?» У жавоб берди: «Тўғри, онамдан мени дунёга келтиргани учун қарздорман, яъни у отам билан бирга мени осмондан ерга туширди. Устозим эса мени осмонга кўтарди».

1962 йилнинг октябрида Оқил Умурзоқович мени МАДИнинг мақсадли аспирантурасига, яъни «Автотрактор двигателлари» кафедрасига, ўз устозлари профессор М.С.Ховах хузурига юбордилар. Бироқ иш мен ўйлаганчалик бўлмади. Олган билимларим аспирантурага киришимга етмади. Афсуски, айрим педагогларимиз бизга бўш билим берган, замонавий қурилма ва асбоблар мавжудлиги ҳақида лом-мим демаган эканлар. Эҳтимол, уларда ҳам айб бўлмаган. Чунки ТошПИда техника фанлари бўйича зарур адабиётлар йўқ эди. Биз фақат конспектлардан ўқиб, имтиҳон топширардик. Кейинчалик бизга техникум дарсликлари бўйича маърузалар ўқиганларини билиб, жуда ажабландим.

М.С.Ховах кафедра мудири эди, менга бир йил стажировка ўтишни таклиф қилди. Москвадан туриб, Тошкентга, Оқил Умурзоқовичга телефон қилиб нима қилишим кераклигини сўрадим. «Бу йил стажировканинг иложи йўқ, ҳамма ўринлар банд. Кейинги йилга қолдирамиз, қайтавер» - дедилар. Мен кадрдон ТошПИга шаштим тушиб, лекин ўз устимда қаттиқ ишлаш нияти билан қайтдим. Москвада олий ўқув юртлари учун И ЁД бўйича чиқарилган бир неча дарслик сотиб олгандим, уларни синчиклаб ўргандим. Дарс бера бошладим, тинмай

ўқидим, устозларим ўтадиган дарсларга кириб, педагогика сирларини ўргандим.

1963 йилнинг октябрида Оқил Умурзоқовичнинг ёрдами билан МАДИга, бир йил муддатга стажировка ўтиш учун кетдим. Ўша кафедрага бордим, менга раҳбар қилиб доцент С.Е.Никитинни тайинлашди. Бўлажак тажриба двигателини лойиҳалашга киришдим, бир вақтнинг ўзида «Иссиқлик двигателлари» мутахассислиги бўйича китоблар ўқий бошладим. Бошқа талабалар сингари дарсларга қағнадим, дарслик муаллифлари: А.Н.Воинов, В.М.Архангельский, М.М.Вихерт, М.С.Ховах, К.А.Морозов каби педагог-олимлардан сабоқ олдим, ИЁД фанидан ҳамма лаборатория ишларини бажардим, «Материаллар қаршилиги», «Материалшунослик», «Машина деталлари» кафедраларига қатнаб унутган билимларимни тикладим, мустаҳкамладим. Кейинроқ К.А.Морозов назорати остида «Иссиқлик техникаси» фанидан маърузалар ўқий бошладим. Шу тарзда бир вақтнинг ўзида ҳам талаба, ҳам педагог ва конструкторлик қилдим.

Саксонинчи йилларга келиб МАДИ ректори В.Н.Луканин талабаларга ўқиган маърузаларида менинг конспектларимдан ҳам фойдаланганидан хурсанд бўлиб юраман.

Оқил Умурзоқович Москвага тез-тез келиб, Ўзбекистонлик аспирантларнинг турмушидан, юриш-туришидан хабар олиб турарди, бир пиёла чой устида суҳбатлар қуради, юртимиз ва халқимизнинг бизлардан умиди катта эканини бот-бот таъкидларди. Биз, ўша ерда ўқиган аспирантларнинг ҳаммаси, гарчи Москвада яхшигина ишларни таклиф қилишган бўлса-да, ўз юртимизга қайтиб келдик ва унинг равнақи учун ишладик, ишляпмиз.

Шундай қилиб, 60–70 йилларда Ўзбекистон зиёлиларининг шаклланишида, Республика раҳбари Шароф Рашидов, ЎзФА Президенти Ҳабиб Абдуллаев билан бир қаторда Оқил Умурзоқович Салимовнинг ҳам хизматлари бор. Ўзкомпартия МК котиби бўлиб ишлаган кезлари собиқ Иттифокнинг барча республикаларида, халқлар ва миллатлар орасида Ўзбекистон кунларини ўтказиб дўстлик ришталарини боғлашда ғайрат қилиб жанбозлик кўрсатиб катта обрўга эга бўлганлар. Шу боис Оқил Умурзоқович ўзбек халқининг муносиб фарзандларидан.

Оқил ака қайси лавозимда ишламасин, одамларга эътиборли, хушмуомала, камтарона муносабатда бўлган. 1973 йилги бир воқеа ёдимда. Мен москвалик устозлар М.С.Ховах ва Г.С.Маслов Ёзган «Автомобильные двигатели» дарслигини ўзбекчага ўгиришни тугатдим ва «Ўқитувчи» нашриёти билан уни нашр этишни 1970 йилда келишиб қўйган эдим. Орадан ўтган уч йилда нашриёт раҳбарлари ўзгариб кетган экан, янги раҳбар мен таржима қилган китобни рад этди, ҳатто қўлига олиб қарамай, «ўзбек тилига таржима қилиш керак бўлса, ўзимиз ҳам қилаверамиз» - деди. Илгариги келишувни эслатсам-да, гапга кўндира олмадим. Ҳафсалам пир бўлди.

Шу кезлари хўжалик шартномаси асосида илмий иш устида ишлардим. Москвага сафарим чоғида китоб таржимаси ҳақидаги гапни М.С.Ховахга сўзлаб бердим. У «Ҳозир Тошкентга телефон қилиб, мени Оқил (улар жуда яқин эдилар) билан улагин» - деди. Ўша заҳоти кўнғироқ қилдим. Икки устоз бир оз кўнғил сўрашиб бўлгач, Ховах: «Ўзбек талабаларига ўзбек тилида дарслик керак эмасми? - деди, - Сарвар менинг дарслигимни таржима қилган экан, нашриётда у билан гаплашишни истамабдилар ҳам». Шундан сўнг Ховах телефон гўшагини менга берди. Оқил

ака: – «Тошкентга қайтгач, менга учрашгин,» - дедилар. Китоб чоп этиладиган бўлди.

Тошкентга келгач, МК қабулхонасидан ичкарига кўнғироқ қилдим, гўшакни Оқил аканинг ёрдамчиси М.Подлипский кўгарди. Ўзимни таништирганим заҳоти: «Сизнинг масалангиз ҳал бўлган. Олий таълим вазири Абдурахмоновга учрашинг» - деди.

Вазир ҳузурига «учиб» бордим. Очиқ чеҳра билан қабул қилди ва тегишли жойларга зарур топшириқлар берди. Масала ҳал бўлди. Оқил Умурзоқовичнинг узоқни кўра билиш қобилияти, тезкорлиги ва меҳрибонлиги бўлмаганида, мен техника адабиётларини ўзбекчага таржима қилишдан ёки ўзбекча дарслик ёзишдан совиб кетган бўлармидим?

70-йилларда собиқ Иттифокнинг давлат матбуот кўмитаси руҳсатисиз ўзбек олимлари на ўзбек тилида, на рус тилида техник адабиётни чоп этиши мумкин эди. Ўзбекистонлик олимлар фақат пахтачилик, ипакчилик, қорақўлчилик соҳаларида дарслик ёзишлари мумкин эдию, лекин техника соҳасида ёзишга ҳақсиз эдилар. «Марказ»нинг назарида ўзбеклар бундай китобларни ёзиш даражасига етиб бормаган эмиш.

Шундай қилиб, Оқил Умурзоқович гуфайли, 1977 йили биринчи дарслик ўзбек талабалари қўлига тегди.

Яна бир воқеа эсимдан чиқмайди. Бу 1969 йили ТошПИ таркибидаги «Автотранспорт факультети»да бўлган эди. МК котиби Оқил Умурзоқович олий таълим вазирининг муовини К.И.Афанасьев билан биргаликда факультетда порахўрликка қарши мажлис ўтказиб, мени (янгигина фан номзоди ва бюро аъзоси бўлганим гуфайли) «Автотрактор двигателлари» фани бўйича масъул этиб таъинлашди.

Мажлисдан кейин порахўрлик йўқолгандек туюлди, лекин мен талабалар ва ўқитувчилар орасида бўлганим учун бунга ишонмадим, чунки 74 нафар сиртқи талаба менга бирон марта кўринмай туриб, «ИЁД» фанидан аъло ва яхши баҳо олиб улгурибди. Мен бу ҳақда Оқил Умурзоқовичга хабар бердим. Партбюро масалани ўрганиб чиқиб, айбдорларни жазолаш ҳақида қарор қабул қилди. Лекин «хурматли, эътиборли» ўқитувчилар бор-йўғи хайфсан билан кутулишди. «Уларни ишдан ҳайдаш керак» деган фикрим танглайимда қотиб қолди, тилимни тишлаганча қолавердим.

Оқил Умурзоқович 70-йиллардаёқ порахўрлик деган иллатга қарши фаол кураш бошлаган раҳбарлардандир.

Ўша кезлари Институт омборида уч йилдан бери двигателларни синашга мўлжалланган замонавий чет эл жиҳозлари чанг босиб, занглаб ётарди. Мен бир-икки ҳамкасабам ва талабалар билан биргаликда (Оқил аканинг рухсати билан) ИЁДни синайдиган лабораторияни жиҳозлашга киришдим. Иш асосан тугаб, электрни улаш ва ишга тушириш қолганда жиҳозларни факультетга келтиришда бироз хизмати сингганлар менга қарши баъзи бир даъволар билан чиқишди. Оқил Умурзоқович ҳамон МК да банд бўлсалар-да, муҳокама мажлисига келдилар. Рақибларим 5 киши, мен эса, бир ўзим! Ҳамманинг гапини эшитиб, охирида Оқил ака, «Сарвар нима ишлар қилган экан, бориб кўрайлик-чи» - деди. Учта хонага илмий ускуна ва жиҳозларни ўрнатиб қўйганман, қайси бирида қанақа иш бажарилиши мумкинлигини сўзлаб бердим. Оқил ака «Давом этавер!» дедилар-у, бошқа ҳеч бир сўз айтмай, ҳеч ким билан хайрлашмай, чиқиб кетдилар.

Қисқа, лўнда ва эътирозга ҳеч қанақа ўрин колдирмайдиган қарор қилинди, ҳақиқат ўрнини топди.

Шу лабораторияда бир неча аспирант, докторант ўз ишини бажарди, минглаб талабалар сабоқ олди. У ҳанузгача ишлаб турибди, илм-фан ривожига хисса қўшмоқда.

Оқил Умурзоқович атрофида доимо турфа: яхши, ёмон, ишончли одамлар гирдикапалак бўлгани ҳаммага маълум. Кимнинг кимлиги 80-йилларда «Ўзбеклар иши» номи остида Ўзбекистон раҳбарлари бошига тушган савдоларда маълум бўлди. Баъзи «дўстлар» терговлар пайтида устозига тўхмаг тошларини отиб қўйишди. Бирок, биз-ТошПИ механика факультетининг 1962 йилги битирувчилари, институт олимлари ва кўпчилик академиклар устозга содик қолдик, қўлдан келганча уларни собиқ иттифоқ қонунлари олдида ҳимоя қилдик. Оқил аканинг ўзлари ҳам мардонавор туриб ва асосан, Республика Президенти Ислон Каримов ёрдамида юзлари ёруғ бўлиб ноҳақ ҳибсдан чиқдилар. У даврнинг оғир юки фақат Оллоҳга ва ўзларига аён, биз эса, Оқил Умурзоқовичнинг устозлик фаолиятлари учун шароит яратиб берган Президентимиз Ислон Абдуғаниевич Каримовдан миннатдормиз.

Машъум «Ўзбеклар иши»дан кейин Оқил Умурзоқович ТИҚХМИни яна бошқардилар, 1991 йилда Ўзбекистон кишлок хўжалик академиясига академик бўлиб сайландилар.

Оқил Умурзоқович бир вақтлардаги талабалари ҳозир ёши улғайиб қолган, турли-туман илмий даражалар-у, унвонлар олган шогирдларига ҳамон ёрдам қиладилар, мадад берадилар. Бундай меҳрибонликлардан мен кўп мартаба баҳраманд бўлиб келаяпман ва бунинг учун Устозимга таъзим қиламан.

ЯХШИЛИК ҚИЛИШГА ШОШИЛИНГ!

ТИББИЁТ-ТАБОБАТ-ТАБИБ

Менинг қўлим эмас, Лукмони Хакимнинг қўллари ёки Ибн Синонинг қўллари деб даволагувчи табиблар бор. Дунёда врачлар кўп. Айримлари ўта билимдон, ўз ишининг устаси, қўлидан минглаб беморлар шифо топади. Бундай инсонлар ҳар бир касалхонада бир неча нафар, холос. Уларни худо берган инсонлар дейишади.

Баъзилар бор, «имтиёз»ли дипломга эга-ю, лекин, консультантларнинг айтганини қилиб, врачлик қилаяпман деб кўкрак керади. Афсуски, кейинги йилларда қўли енгил врачларимиз, айниқса, бошқа миллат вакиллари кетиб қолишди. Бу, албатта, кагта йўқотиш, буни тан олиш керак. Уларнинг ўрнини босадиган юқори салоҳиятли врачларни тайёрлаш заруратдир. Ўз навбатида, ёшларимиз дунёнинг энг ривожланган, замонавий ускуналарга эга бўлган клиникаларида, илмий-текшириш институтларида малака ошириб келиши лозим. Шундагина аниқ ташхис қўйилади ва беморлар тезда шифо топа бошлайди. Аниқ биламанки, Франциянинг энг зўр клиникаларидан бирида ҳар кун 150 беморнинг юрагида операция ўтказилади ва 7 кунда бемор оёққа туради. Албатта, бундай операция арзон эмас. Лекин асосий маблағни сугурта компанияси тўлайди, ҳар бир инсон ўзини сугурта қилдиради. Худо кўрсатмасин, биронта корхона, нохуш ҳодиса юз берса, уни дарров компания ўз ҳимоясига олади ва зарур маблағ билан таъминлайди. Кейинги пайтда бизларда ҳам барча операциялар (оддийдан то мураккабигача) пуллик. Пул олдиндан берилмаса (ҳамма жойда эмас), бемор операция столига олинмайди ва бу билан касалванд инсоннинг шўри қуриydi. Ишонмасангиз, қизиқиб кўринг... Агарда бизда сугурта компаниялари кун ўтарга ишламаганда бундай муаммо туғилмасди?! Чет элга чиқётган ҳар бир

фуқаро ўзини тиббий суғурта қилдиради-ку? Бу ҳақда халққа тушунтириш даври келди, назаримда. Юртбошимиз ҳам ҳар бир фуқаро ўзини суғурта қилдириши айти муддао эканлигини мисоллар билан шарҳлаб бердилар. Шунда бемор хавотирга (пули йўқлигидан) тушмасдан шифохонага боради. Клиникага бу пуллар ўз вақтида ўтказиб берилиши ва бундан жарроҳ моддий манфаатдор (ҳар бир операцияси учун) бўлиши мақсадга мувофиқ. Нима учун ҳар матчда кагнашган теннисчи ёки шахматчи ўз чекига тушган пулларни қуртдек санаб олади?! Чунки, бу маблағ пешона тери маҳсули. Врачнинг улардан қаери кам?

Статистикадан ҳабарим йўғу, лекин ҳайит кунлари кўчаларда қазо бўлганларнинг фотиҳалари жуда кўп учрайди. Демокчиманки, касаллик туфайли ўлим кўп. Баъзи бир кўчалардан ўтиб бўлмайди. Ҳар бир хонадоннинг олдида дўппи кийиб белбоғ боғлаганлар тизилиб туради. Дори-дармоннинг нарҳи осмонга чиқиб кетди. Касал бўлмайдиган давр келди. Пулинг бўлмаса дардингга даво йўқ. Арзимаган касалликдан ҳам ўлиб кетиш мумкин. Касал бўлмаслик учун жисмонан чиниқиш керак.

Халқ табобатида ҳам элнинг дардига малҳам бўлаётган табиблар борми? Ҳа, бор! Булардан бирини аниқ биламан. Шунинг учун бу инсон ҳақида икки оғиз сўз юритишни лозим топдим. Ёзмасам ўзимни гуноҳкор сезаман, чунки газеталарда кўпгина шифокорларга миннатдорчилик тарзида мактублар чоп этилади. Лекин негадир табиблар ҳақида очерклар кам. Озодлик-хурлик замони келдику?! Тибет табибларининг донғи дунёга таралган. Ўзбек табиблариники-чи? «Кўролмаслик ботқоғи» бадном этган десам, муболаға бўлмайди. Уларга йўл йўқ. Нима учун уларга ҳам ишониб, даволаш учун имконият яратиш

мумкин эмас? Нима эмиш, дипломи йўқ, сертификати йўқ. Балким унга Оллоҳ юқтиргандир. Мен билган табиб минг йиллик халқ табобати тажрибаси ва Ибн Синонинг китоби ёрдамида даволайди. Тайёрлаган дориларининг таркиби Ибн Синонинг тавсиялари асосида. Улардан ўнлаб беморларни, даволаганларига қарамасдан шубҳаланишади. Билъакс юзлаб беморлар операциядан чиқмасдан ўлиб кетаверса майлими? Бу ҳақда «тажрибали» врачлар яхши билишса ҳам табиб даволайман деса кўнишмайди. Чунки табиб даволаб тузатиб юборса уларнинг обрўларига путур етади-да?!

Шундай табиблардан бири профессор Н.Мўминовнинг кўшниси Анормат ака экан. Бургут кўзли, юзларидан нур ёғилиб турган, содда бу инсон ўз касбининг устасидир. У бир қарашда сизга аниқ ташхис кўя олади. Ута мулоҳазакор. Дардингизни хис қилади. Шифобахш гиёҳлардан ташқари ширин забон билан даволайди. Вақтни қўлдан бой бермасликка интилади. Ўткир нигоҳлари худо берган зехн соҳиби эканлигини билдиради. Қатъиятлилиқ раҳмдиллик билан қўшилиб кетган. Шифобахш гиёҳларни номма ном санашда адашмайди. Хотирасининг кучлилигига қойил қоласан киши. Ибн Сино, Розий ва яна кўплаб табиб - аждодларимизнинг гиёҳ билан даволаш усулларини қиёслаб, таҳлил қила олади.

Ҳар битта сўзи бирам ёқимлики, жон озиғи дейсиз. Ташқи кўриниши, юриш туриши, тийнати гўзаллигидан тақдирингизни унинг инон-ихтиёрига топширасиз. Кўрсатмаларига бўйсунасиз ва албатта, шифо топасиз. Фақат унинг йўл-йўриқлари, гиёҳиёт тили билан айтганда, «рецепт»ларига рисоладагидек амал қилсангиз олам гулистон. Лекин унда диплом йўқ. Тез-тез юрганида ҳам, беморни даволатганда ҳам лаби одатдагидек

пичирлайди. «Ҳар биримизни асрайлик, яхшилик қилишга шошилайллик».

Барчага маълумки, талабалар одатда гастрит касаллигига мубтало бўладилар, чунки вақтида овқатланмайдилар, гоҳида овқат учун пуллари йўқ, ойнахор юрадилар. Секин-аста бу гастрит ошқозон ёки 12 бармоқли ичак яраси касаллигига айланади ва беморга қаттиқ азоб бера бошлайди. Бу азобдан қутулишнинг бирдан-бир йўли жаррохнинг тифидан даво топиш. Ҳархил дори дармонлар ва уколлар мавжуд бўлса-да, улар вақтинчалик даво ҳисобланади. Яна уч-тўрт ойдан сунг касаллик яна хуруж қила бошлайди. Чора тополмасангиз, алалоқибат операция столига ётасиз.

1990 йил биринчи стационарда даволанаман. Ўн икки бармоқли ичагимда яра бор экан, Япон аппаратида текшириб шундай ташхис қўйишган. Аввал Ҳудо, қолаверса, шу табиб ёрдамида, турли хил шифобахш гиёҳлар асосида, дардимга даво топдим. Узоқ йили бир киши билан суҳбатлашганимда, у ўттиз йил давомида ўн икки бармоқли ичак яраси хасталиги билан оғриганини айтди, врачлар бу дардни операциясиз даволаб бўлмаслигини такрор-такрор таъкидлаганлар. Муолажалар эса кор қилмаган. Кунлардан бирида бир табиб арпабодиёндан ичимлик тайёрлаб, унга тавсия қилган. Шу-шу, бу инсон ҳам ўттиз йиллик касалликдан қутилган. Айтмоқчиманки, ихлос халосдир. Қўли енгил табиблар ҳам беморларга малҳам бўлишни исташади. Бундайларни фақат қўллаб қувватлаш ва шароит яратиб бериш керак. Ана шунда касаллик билан оғриганлар камаяди.

ОНАИЗОР...

Онадек улуғ зот бўлмайди. Ҳар бир фарзанд ўз онаси олдида бир умрга қарздордир. Унинг сен учун чеккан

дардининг бир кунига онангни кўтариб, Маккаи Муккарамага олиб бориб зиёрат қилдириб келсанг ҳам қарзингни уза ололмайсан. Шунинг учун Ҳадиси шарифда аввал онангни ҳурмат қил, яна онангни ва яна онангни деб уч бора таъкидланган. Оналарни эъзозлаганлар азиз бўлгайлар. Айтишларича, онамнинг киндик сочлари Маккага бувалари билан бирга кўмилган экан. Онамнинг исмлари Ҳожия бонудир, улар Хопискўйки маҳалласи (Чигатой ва Сағбон кўчаларининг ўртаси)да 1910 йили дунёга келган. Ёшлик даврлари қандай ўтганлигини билмайман. Ҳар холда ўзига тўқ хонадоннинг тўнғич қизи бўлган. Балоғатга етгач амакиларининг ўғилларига узатилган ва 1931 йилда кўзи ёриб Бахтия исмли қиз дунёга келган. Тахминан 29-30 йилларда турмушга чиққан бўлсалар керак. Айтишларича, турмуш ўртоғига унчалик кўнгли бўлмаган ва, шунинг учун бўлса керак, тез орада ажралиб кетишган. Кўп ўтмай чакчимонлик Алимжонбойнинг (Аслида Олимжон) набираси Қодир бойваччанинг ўғли отам Муқаддир (1907 йили туғилган) онамни кўриб қолиб, ошиқу-беқарор бўлиб қолади. Онам ҳақиқатан гўзал ва нозик табиатли, саронжом-сарошта, ибо-хаёли фаришта аёл эди. Хушбўй гул ҳидини яхши кўрар, шунинг учун йиллар давомида ҳовлимизда турлитуман анвойи гуллар экилган бўларди. Ҳаттоки, «ўлсам ҳамма ёғимга атир сепинглар ва гул билан кўминглар» дердилар. Қизиқ одатлари бор эди, ухласалар қаттиқ пинакка кетар ва шу боис «Отам тирилиб келса ҳам мени уйғотманглар» деб тайинлардилар. Ошиқи беқарор бўлган Муқаддирбойвачча уйидаги хотиннинг жавобини бериб, 1932 йилда ойим билан аҳду паймон қилган. Отам ва онам оила куриб бахтиёр яшашган. Ширин турмушлари давомида кетма-кет 5 фарзанд дунёга келган. Қийинчиликларга қарамасдан, чайлада яшаб туриб, уй

куришган. Мол-ҳоллик бўлишган. Эшитишимча, падари бузрукворим 4-5 йил давомида бошқа вилоятларда онамнинг тоғалари билан бирга (Боғдод туманида) ишлаб ҳам келган. Болалик хотираларимни жамлашга ҳаракат киламан. Чайлада бешикда ётганимни кўз олдимга келтираман. Онамнинг аллалари кулоғимга чалинади. Чайланинг ҳиди эса димоғимга урилади, яхши ашула айтар эдилар. Отам ҳам келишган, кўркем инсон бўлган. Кечкурун ишдан қайтаётганларида кўчанинг бошидан ашулани батанг кўйиб келар экан. Хуштори ҳам йўқ эмасди. У кишини бир хўжанинг қизи Муҳаббат яхши кўриб қолганини эшитганман. Онам ҳам анойилардан эмас эди. Ўша боёқушнинг болаб таъзирини берган бўлсалар, ажаб эмас. 1943 йилнинг қишида отамни онам, тоғам, опам ва мен фронтга кузатганмиз. Аскарлар вагонларга чиқиб ўтирганларида, отам тиззасига кўйиб, мени майин эркалагани ва рўмолча олиб кўз ёшини артгани кечагидек кўз ўнгимда. Кучоғидан олиб, мени онамга узатдилар. Поезд тебраниб, ўрнидан кўзғалди. Отам дийдорига тўймай қолдим. Бутун умр у кишини соғиниб яшадим, кутиб яшадим. Қора хат келганда унинг ҳалок бўлганига ишонмадим. Болалигимда ўқсирдим, унсиз йиғлардим. Ҳали хануз у нима ва ким учун қўлига курол олиб машъум урушга кетди ва нега мавҳум бир Ватан - Молдавиянинг чекка қишлоғида жон берди, деб савол бераман. Бу жумбоқ бир умр қалбимни ўртаб яшайди. Эвоҳ, неча миллионлаб норасида болалар етим қолди. Жумладан биз 5 бола етим ва онам 34 ёшида бева қолди. Эсимда, уруш охирлаган замонларда маҳалламызга дўли-фолбинлар келар ва улар отам туғрисида фол очар эди. Бечора онам фолбинларга ишониб, то охирги нафасигача отамни тирик ва у ҳали замон келиб қолади деб кутиб яшадилар. Қора хатни ўқиганимда этларим

жимирлаб кетганди. Кўзларимда эса ёш қотиб қолди. Ўлганлар қайтмайди, лекин уларнинг руҳлари доим биз билан.

Онам бадавлат одамнинг кизи, қўлини совуқ сувга урмаган, ҳеч бир ҳунари йўқ аёл эди. Эсимда, қийинчиликларни яшира билганди. Бир бошидан уйлаги қимматбаҳо буюмларни сотдилар. Ахир, жўжабирдай жонни боқиш осон эмасди. У пайтда тиллатақинчоклар, зар-парларнинг нархи ҳам тушиб кетган, дурмарваридларга бор-йўғи 5-10 кило ун ёки гуруч бериларди. Тилла-бриллиант зирак, билакузуклардан кейин, гал кўрпа-кўрпачаларга келди. Деворга осилган гулпардалар ҳам пулланди. Боз устига кимсан бойвачча бўлмиш Тошпўлат заргар бувам ҳам камбағаллашиб қолган. Онам боёқуш маҳалладаги хотинларга кўшилиб фронт учун кўрпалар қавий бошладилар. Мен 4-5 яшар гўдак кўрпанинг у ёқ, бу ёғини ушлаб туриб, онажонимга тикув-бичув ишларига кўмаклашардим. Вақт ўтиб онам кўшнимиз Ҳақима опа билан фуфайка тикишни ўрганишди. Бир амаллаб битта Зингер машинаси (эски) сотиб олдик. Ана энди она-бола фуфайка тикиб, Хастимом бозорига олиб бориб, пуллаб кун кўра бошладик. Онамнинг ўнг кўлларига-дастёрларига айландим. Улар машинанинг қулоғини айлантирадилар, мен эсам фуфайканинг ҳар хил бўлақларини тикаётганда чок тўғри чиқиши учун тортиб тураман. Чунки машина эски бўлганлиги учун ўзи чиқармайди. Бахтия опам айни пайтда колхўзда ишлайди ва уни 1950 йили битта чит кўйлак билан турмушга узатдик. Фуфайка тикиб сотиш 1954 йилгача давом этди. Сўнгра оқ каламинкадан, жужундан костюм-шим қилиб, сотишга ўтдик. Бу ҳам кўп фойда келтирмади. Онам кўшнимиз, яъни бир кенной ёрдамида аёллар учун чиройли либослар тикишни

ўргандилар. Уйимизга ёш кизлар, келинлар ул-бул юмуш билан окиб келадиган бўлиб колди. Ён қўшниларимиз Обид ака, Маҳсуд ака ва маҳалладаги бошқа аёллар Қозоғистоннинг Абай бозорига катнаб говуқ-хўроз, қўлда тайёрланган сариеғ, творог, тухум олиб келиб сота бошлашди. Онам ҳам акам билан бирга шу ишга қўл урдилар. Сергей деган шофёрнинг юк автомобили бўлар, уни кира қилишиб, маҳалла «бизнесментари» Абай бозорига бориб кўтарага нарса сотиб олиб келишар, эртасига Чорсу бозорига олиб бориб қимматроққа сотишар эди. Савдо-сотик биз ака-ука институтга киришимизга қадар, яъни 1957 йилнинг кузигача чўзилди. Талабалик насиб этгач, онамизнинг савдогарлик қилиши эриш туюла бошлади. «Бошқа бозорга тушмайсиз» деб шарт қўйдик бирваракайига. Шундай бўлди ҳам. Сабртоқат билан стипендияга яшадик. Биз ака-укалар бир вақтда яъни 1962 йили институтни тугатдик. Акам Қарағандага ишга кетди. Мен эса Тошкент политехника институтининг «Автомобиллар» кафедрасига ассистент бўлиб ишга қабул қилиндим. Акамнинг ёши улғайиб боргани сари уни уйлантириш тўғрисида бош қотира бошладик. Этак-этак муаммоларнинг поёни йўқ. Дастлаб бир амаллаб укам (ошна-оғайнилар, кўни-қўшнилар билан биргаллашиб, хашар қилиб) бир хонали иморат даҳлизи билан солдик. Уй битгандан сўнг қўшнилар (аёллар) чикиб «уйни осмондан тушириб қўйдингларми?» деб савол берганлари эсимда. Чунки уни тезда қуриб битказган эдик. 1963 йил кузда акамга, севган кизини олиб бердик. Лекин дидларига қойил бўлганимиз йўқ. чунки онамга нисбатан кеннойим кўп одобсизликлар қилган.

2-октябрда эса Москва автомобил-йўллар институтига педагогик стажировкага йўл олдим. Уйда онам, акам, кеннойим ва синглим қолишди. Укам институтга ўқишга

кирган, уни 2-курсдан сўнг ҳарбий хизматга юборишди. Таъкидлаш лозимки, бизлар камбағалликда яшаган бўлсак-да, онам фарзандларини мард, ҳалол, тўғри сўз ва мағрур қилиб ўстирди. оқ ювиб, оқ тараб, ҳар дам кўллаб-қувватлаб турди. Этимиз меҳнатда қотди. Доимо илм чўққиларига интилдик. Онам фарзандлари билан фахрланарди, чунки биз ўқиган олий даргоҳларнинг раҳбарияти билимга чанқоқ фарзандлар тарбиялагани учун у кишига доимо раҳмат айтарди. Ҳар доим сессия пайтида бизларни имтиҳон топшириб келишимизни интиклик билан кутиб, ҳатто чой ичмай ўтирар, эшикдан очиқ чехра билан «беш» деб келсак, юзларидан куёш нурлари таралар, хурсандлиги терисига сиғмай кетар эди. Раҳматли бизга эътиборли ва меҳрибон эди. Сизга айтсам, мени 1-синфдан 10-синфгача бўлган барча дафтарларимни тартиб билан даста-даста қилиб кутига солиб қўйган. Бундан ташқари, фанларни ўзлаштиришимизни ҳам кузатиб борарди. Дафтарларим солинган қутилар 1971 йили уйни рухсатсиз бузишганида, тупроқ остида қолиб кетди. Аспирантурада ўқиб юрган давримда (1963 й. октябр-1969 й. январ) онам бир неча марта кўргани Москвага борди. Онам Москвага мошнни тозалаб «посилка» қиларди?! (Чунки, мошкичирни яхши кўраман). Каминани еру-қўкка ишонмас ва барча ишларини мен билан маслаҳатлашиб қилгувчи эди. Тўй бўладими, бошқа муҳим ишларми - ҳамма-ҳаммасини фикрлашиб, амалга оширардик. Эсимда, синглимни қўлини сўраб, совчи келганда олдимдан ўтиш учун боёқишларни Москвагача юборганлар. Совчилар ҳам бегона эмас, ўзимнинг амаким ва поччам. Демокчиман ки, волидам оқила ва зукко, доно, етти ўлчаб бир кесувчи эди.

Москвадан туриб фикри-зикрим онамга ёрдам беришда. Пешона тери ва стипендиям ҳисобига онамга

чиройли гилам ёки болония плашлари юборардим. У эса қариндош-уруғ, қўни-қўшниларга сотиб, синглимга сарпо тайёрлар эди. Қисман, мен ҳам «тадбқиркор»лик билан шуғулланганман. 1964 йили синглимни узатдик. Узоққа эмас, аммамга келин бўлиб тушди. Отамнинг руҳлари шод бўлсин. Қариндош билан куда-анда тутиндик. Укам ҳам хизматдан келди.

1969 йили февралда Москвадан аспирантурани битириб, Тошкентга кайтдим ва кадрдон кафедрала ўз ишимни давом эттирдим. 1969 йили ёзда Москвага бориб, номзодлик диссертациямни ҳимоя қилиб келдим. Бўлғуси ёрим эса мендан бир ҳафта кейин диссертациясини ҳимоя қилди. Онам мени уйлантириш учун тўй тараддудига тушиб колди. Келин танлаш бошланди. Бир неча дугоналарининг бўйи етган қизи бор. Бош ирғитсам-эртасига тўй. Лекин мен навқирон йигит, фақат севган қизимга уйланишга аҳд қилганман. Онам эса қаршилар, аммамга эса севгим ёқиб тушди. Қаттиқ қаршиликлар билан никоҳ тўйим 1969 йилнинг 25 октябрида бўлиб ўтди. Янги келин-куёвга ўйни бўшатиб, онам укам билан айвонда қолишди. Жуда ноқулай аҳвол. Лекин аввалига ҳаммаси яхши кечди. Онам татабчан аёллар, келин ҳам шунга яраша: озода, лекин секинроқ иш қилади. 1970 йилнинг баҳорига келиб келиннинг тили чиқди, бу ерда тураолмаймиз - тор, шаҳарнинг ўртасидаги 2 хоналик квартирамиз бўш ётипти, ўшанга кўчиб ўтайлик деб туриб олди. Ҳақиқатда ҳам, шундай. Лекин онамнинг ғурури бунга изн бермади. «Ич куёв, кучук куёв» - бўлиб борасанми? Ўз бошинга ҳам уй битиб колар. Парвардигор атаган яхши кунлар бордир, - деб насиҳат бердилар. Йўқ жойдан баҳона топиб, келин лаш-лўш, кўч-кўронини кўтариб, онасиникига кетиб қолди. Келиннинг бу қилмишидан қайнона бирам эзилди-ки?! Ахир ким ўз

севиқли, меҳрибон, маслаҳатгўй ўғлини бағридан чиқаришни хоҳлайди?! Ўртага совуқчилик тушди. Камина ҳам ич куёвлиқдан ор қилади. Икки ўт орасида ёнаман. Бу ҳақда ўйлаб, ўйимнинг тагига етолмайман. Жазирама ёзда қиз кўрдик. Қиз бир ёшга тўлса ҳам квартира олишнинг иложи бўлмади. Шаҳар ижроқуми бермоқчи бўлган квартира (Сергели, Чилонзор) келинга ёқмади, чунки масофа узоқ бўлгани учун буйраги дош бермас эмиш. Ва, ниҳоят, 1971 йили Қора-Қамиш 2/4 дан ТошПИ ректори (академик Ўразбоев М.Т.) бизга 3 хоналик квартира берди. Қувонишнинг ўрнига фиғони фаллақка етди. Яна баҳона. Бу квартира ҳам узоқ эмиш. Она ва мен шу квартирага кўчиб ўтдик. Чунки 1971 йилнинг кузида Хўжапархондаги ҳовлимиз бузилгандан сўнг айрим-айрим 3 та квартира ажратиб беришди. Уларнинг бирида акам болалари билан, синглим оиласи билан, укам онам билан яшарди. 1971 йилда укамни уйлантирдик. Онам кўпинча укамнинг оиласи билан турар эди. Онам ўз набираларини жуда яхши кўрар ва тарбиялашга катта ҳисса қўшганлар: булар Бахтия опамнинг ўғиллари Ҳабибулла ва Шукрулло. Булар бизнинг ўйимизда яшаб, тарбия топган. Синглим Муҳаббатнинг қизи Гули ҳам бизникида улгайган.

Яна бир хислатлари: онам семурғ қуш каби, барча болаларини палопонлардек қанотлари остида олиб юришни яхши кўрар эдилар. Агар улар айрим-айрим турса, гуёки бирон кор-хол бўлиб қоладигандай. Бу хислат 5 болани ёлғиз ўзлари, отасиз тарбиялаганлари туфайли пайдо бўлган бўлса, ажаб эмас. Бу фазилат ҳамма оналарда ҳам бўлмайди. Лекин бу хусусият ўжар келинларга ёқмайди. Аксарият, келинпошшолар куёв тураларни олсалар-да, қанот чиқариб учиб кетсалар. Уларга бошқа ҳеч ким керак эмас.

Тошкентнинг қоқ марказидан кваргира гаплашиб олиб беришга таниш-билишларнинг қурби етмади. Гоҳида қизимни олиб келиб, янги квартирада тураман. Онам келиб болага қарайдилар. Келин эса ўз сўзида туриб олган, инсофга кирмайди. Ёзда 3 ёшли қизалогимни Қора денгизга олиб бориб даволатаман, у ерга турмуш ўртоғим ҳам боради. Уша ерда яна унинг висолига етаман. 1974 йилнинг баҳорида Москвада иккинчи қизим тугилди. Хотиним буйраги оғриганлиги учун уни врачлар билан келишиб, Москвадаги клиникага ётқиздим. Қизим Ойдин дунёга келишидан 2 кун олдин Москвага бордим. Афсуски, чақолоқни «кесарево» қилиб олишди. Оллоҳга шукурки, она-бола соғ омон. Аммо онаси роса кийналгани учун бир ойдан ортиқ яхшилаб даволанишга тўғри келди. Тошкентга келгандан сўнг маълум муддат Қора Қамишда турдик. Онамнинг кайфиятлари кўтарилди. Оғир хасталикка учраган бўлишларига қарамасдан полапонлари учун елиб югурардилар. Лекин келиннинг мақсади битта - марказга кўчиб ўтиш. Бу мақсадга 1977 йил март ойида етдик. Қайнонам турадиган квартира ёнида 2 хоналик квартира бўшади. Вазир муовини, дўстим Мухсим ака Ғозиев шаҳар ижроқўмининг раисига илтимос қилиб, 3 хоналик квартирани 2 хоналик квартирага зўрға алмаштиришга кўндирдилар. Шу йил феврал ойида мен Ессентукига дам олишга кетдим. Афсуски, онам янги келиндан аразлаб, қишда укалариникига (Комил тоғам) чиқиб кетадилар. Қайтиб келсам тоблари йўқ. Врачга дарҳол ҳабар бердим ва у беморни кўриб бошини чайқади. Юрагим орқага тортиб кетди. Бош қимирлатиб, ахволлари оғир деди, томоғимга нимадир тиқилиб қолди. Онам менинг қувончим ва борлиғим эди. Усиз бу ёруғ оламини тасаввур қилолмасдим. Уларни синглимникига олиб бориб қўйдим. 2-3 ой уникида турдилар. Меникига олиб кела

олмайман, чунки Қора-камишдаги квартира ҳам қўлдан кетган. Янгисини эса тамомила таъмирлаш лозим. Унинг хужжатлари ҳам канча баҳслардан сўнг май ойида қўлга тегди. Онаизорим 1977 йилнинг 22 июнида дунёдан кўз юмдилар. Мен уларнинг кундан-кун сўниб бораётганларини кўриб ич-ичимни еб бўлдим. Улар жон беришдан олдин менга термулиб сўзлаган гаплари ҳамон кўз ўнгимда ва кулоғимда жаранглайди. Пешонага ёзилгани бўларкан, онамни бериб қўйдик. Афсуски, суюкли ўғли ва келини билан роҳат қилиб яшай олмади.

Бизларни ҳам она, ҳам ота бўлиб боқдилар, тарбия бердилар, ҳақиқатгўй ва тўғри сўз қилиб ўстирдилар. Илмли бўлишимизда уларнинг хизматлари беқиёсдир. Менга қийин бўлган даврларда тушимга кириб чиқадилар. Ҳамма нарсадан огоҳлар. Жойингиз жаннатда бўлсин, Онажон!

ШАЖАРА ДАРАХТИ

Аслик наслдандир дейишади. Амир Темур хазратлари насл-насабини билиб, авлодига баҳо берганлар. Ҳар бир инсон ўзбекчиликда ўз шажараси, етти-пуштини билиши лозим бўлган. Мен ҳам аجدодларим ҳақида оз-моз ёзишни лозим топдим.

Катта бобом Алимжонбой Тошкентнинг энг катта бойларидан бўлган дейишади ва Чақчмонда 2 қаватли уйда яшаган. Бобомнинг 500 гектарлаб ерлари бўлган. Тарихий маълумотларга қараганда, XIX асрда бу ерларда асосан ғалла ва пахта экилган. Эшитишимча, Алимжонбобом ўғиллари Раҳимбой, Тўхтабой, Қодирбой, Абдуллабойларга топган тутган тилла-зарларини санаб эмас, қор курайдиган куракда тақсимлаб берган экан. У киши нафақат йирик давлатманд, шу билан бирга донишманд ҳам бўлган.

Чақмон Шайхонтоҳур даҳасига қарашли бўлган. Тарихчи Муҳаммад Солиҳнинг «Тарихи Жадидаий Тошкент» асарида ёзилишича, Шайхонтоҳур даҳасида 48 маҳалла, 6 масжид ва 3 та мадраса бўлган. Аҳолиси деҳқончилик ва ҳунармандчилик билан шуғулланган. Албатта, Алимжонбой XIX асрда даҳанинг обрӯ-эътиборли кишиларидан бири бўлган бўлсалар ажаб эмас.

Бувамнинг боғ-роғлари боғи Эрамни эслатарди. Поёнсиз олмазор, нокзор, ўрикзор, беҳизор, шафтолизор, анжирзор, узумзорлар бир чиройли гуллардики, гўзалликни кўриб баҳри дилингиз очиларди. Гулзор билан қуршалган фирдавсмонанд бу гўшада мевали дарахтларнинг хилма хил туридан бор эди. Зарғалдок шафтолиллар нақ тилни ёрарди. Боғга гўзал ҳовузлар ҳам кўрк бағишларди. Иккинчи жаҳон уруши даврида боғ кўпчиликнинг жонига аро кирди. Исми шарифини аниқ айта олмайманку, аммо кўп маҳалладошларимни унинг меваси очарчиликдан, сақлаб қолганини эшитганман. Ўша замонлар боғимизга шўро одамлари келиб, хил-хил пишган меваларни дарахтлардан узиб, яшиқларга жойлаган ҳолда олиб кетарди.

Бизнинг оилага ерга тушганлари ҳам етиб ортарди. Бир воқеани эсласам қулгим келади, ишонасизми, ўзимизнинг бокка ўзимиз ўғирликка тушардик.

Тарихнинг гувоҳлик беришича, шаҳар бойлари вақти-вақти билан йиғилиб туриб, ёшларни Германияга ўқишга юборишни маслаҳат қилишган ва бу хайрли ишга хомийлик ҳам қилишган. Йиғилишлардан бири жадидлар раҳномаси Мунавварқори Абдурашидхоновникида бўлиб ўтган Қодирбойвачча ҳам ушбу савобли ишга ҳисса қўшган бўлиши мумкин.

Октябр тўнтаришидан сўнг бойлар сиқувга олина бошлади. Уларнинг мол-мулки тортиб олиниб, ишчи

деҳқонларга берила бошланди. «Йўқсиллар дохийси» ташаббуси билан обрў-эътиборли бойлар бадном қилиниб, «кулоқ» сифатида Сибирга сургун этилди. Мол-дунёку кетар, жонни асраш ҳам катта гап бўлиб қолди. Бувам кулоқ бўлмаслик учун топган-тутган дунёсини ўз ихтиёри билан Москвага бориб НКВД шотирларига топшириб юборди.

Тўхтабойвачча ҳам ўз даврининг ўқимишли, зиёли инсонларидан бўлган. Эски жувада масжид, собиқ Свердлов номли концерт зали ва «Шарқ» меҳмонхонасини ушбу инсон барпо этган. Тўхтабойвачча бадавлат бўлиши билан бирга раҳмдил ва инсофли ҳам бўлган. XIX асрнинг охирларида бойлар ичида «мода» тусига кирган қўшотли конкада юрган. Қодирбобом ҳам Шайхонтохур даҳасида, қолаверса, Тошкент шаҳрининг нуфузли бойларидан саналган. XX асрнинг 30 йилларида унинг беш юз гектар ер мулки бўлган. Маълумотларга қараганда, ўтган асрнинг бошида Тошкентлик бойлар асосан пахта хом-ашёси етиштиришган.

Узун қиш кечалари ўз боғимиздан ўғирлаб чиққан меваларни ва ёнгоғу-туршакларни патнисга қўйиб мазза қилиб ер эдик. Бу ўғирликка кирмаса керак, назаримда, чунки бувам бизлар учун экканлар, лекин эгалари бошқалар бўлиб чиқди. Мана, кўкларга кўтариб мақталган чиркин совет тузумининг зўровонлигига оддий мисол: куппа-кундуз куни одамларни Бир умр йиккан мол-дунёларидан жудо қилиб кафангадо қилганлигига нима дейсиз? Бундай тузумга минг лаънат! Одам атодан бошлаб, меҳнат қилган, тадбиркор бўлган инсонлар яхши яшаган, кўнглида Оллоҳ, қўли меҳнатда бўлган инсонлар ҳеч қачон ҳор бўлмаган. Демокчиманки, ота - боболарим тадбиркор ва меҳнатсеварлиги учун анча-мунча бойликка эга

Бўлишган ва камбағалларга доимо закот беришганини
биламан.

Она томонидан бувам тиллафуруш заргар бўлганлар.
Ўзларига тўқ ва каттагина оила бўлишган. Тоғаларим
ўқимишли педагог инсонлар бўлишган. Тошпўлат
бувамнинг биринчи хотинлари (афсуски исмларини
билмайман) менинг онамнинг оналари бевақт вафот
этган, шунинг учун бувамга улган хотинларининг
сингилларини, яъни 13 яшар кизни олиб беришган (одат
шундай эди) ва кейинги холам ва тоғаларим Махсума
бувимнинг фарзандлари. Демокчиманки, онам,
сингиллари ва укаларининг оналари бошқа, лекин оталари
бирдир. Лекин, бутун умр бирон бир даврада бу тўғрида
очиқ гап бўлганини эслай олмайман. Онам вафот
этганларидан сўнг бу гаплар кулоғимга чалинган. Онам
ҳам ўз қариндошларига узатилганлар. Кўп ўтмай киз
фарзанд Бахтия опам туғилган. Қандайдир сабабларга кўра
онам биринчи турмуш ўртоқлари билан ажралиб
кетишган. Сўнг онамни отам Муқаддир кўриб, яхши
кўриб қолади ва ўз хотинини кўйиб юбориб, кизи бўлса
ҳам ойимга уйланадилар ва колхўздаги уйдан бошқа жой
олиб кўчиб чиқиб кетади. Отам ўзбошимчалик билан оила
қургани учун таъзирини еган, лоақал оиласи томонидан
уйига на гилам, на идиш-товоқ ҳам берилган. Лекин онам
томонидан келган мол-ҳол, бриллиант, дур, олтин
тақинчоқларни яхши эслайман. Олтину-жавохирларнинг
ҳаммаси уруш даврида унга ва бошқа нарсаларга
алиштирилганининг гувоҳиман. Онам жуда гўзал аёл
бўлганлар. Бундай аёлни фақат бахтли йигитгина севиши
мумкин. Онамиздан яна 5 бола туғилган, икки қиз ва уч
ўғил. Афсуски, Собира номли опам ёшлигида касалланиб
вафот этади. Кейин акам Анвар, сўнгра мен, кейин
синглим Гулнора ва укам Марвар дунёга келишади.

Қодиров Сарвар
«Мустақиллик масъулияти»
Оммабоп публицистик нашр

Тўплаб, нашрга тайёрловчи: **Шерхон Қораев**
Муҳаррир: **Сайди Умиров**
Техник муҳаррир: **Иброҳим Ҳабибуллаев**

Босишга 16.04.2004 рухсат этилди

Ўлчами 60×84 ¹/₁₆

Босма табағи Адади 1000 нусха

Баҳоси келишилган нархда

Буюртма № 108-в

ТАЙИ Нашриёти
Тошкент, Мовароуннаҳр, 20.

МУНДАРИЖА

I БОБ

Мустақиллик ва маънавият.....	3
Ватан мустақиллиги-Олий неъматдир.....	3
Ёруғ манзиллар сари.....	5
Меҳр-мурувват йили муборак бўлсин.....	7
Истиқболга элтувчи илм.....	10
Маънавият сарчашмалари.....	15
Олимпик машаққатларидан муаллифлик ҳуқуқигача...	22
Эрк ва истиқбол таянчи.....	32
Қонунчилик-давлатнинг куч-қудратидир.....	37
Бир оннинг баҳосини ўлчамоқ учун.....	41
Дин ва ахлоқ.....	44
Хиндистон мужизалари.....	47
Мисқоллаб йиғилган тажриба.....	63
Сафар ва соғинч.....	73
Аёл зоти.....	73

II БОБ

Ҳаёт мактаби.....	77
Хужапархондан таралган зиё нурлари.....	77
Ҳақиқатнинг синмас билаклари.....	80
1 август-синов.....	87
Тузок.....	89
Синфдаги улфатлар.....	91
Ҳаётдаги устозим.....	95
Яхшилик қилишга шошилиш.....	105
Онаизор.....	108
Шажара дарахта.....	117

Бир нарсани аниқ айта оламанки, умр бўйи боболарим, ота-онам билан фахрланиб юраман. Томиримда бой (ҳам маънавий, ҳам иқтисодий) инсонларнинг қони оқаётганлиги кўксимни тоғ этади. Шу боис бўлса керакки, менда ҳеч қачон бировга нисбатан «кўролмаслик», ҳасад деган туйғу бўлмаган, яъни у дўстим бу даражага эришди мен эришмадим, деган хаёлга ҳам бормаганман. Яна бир хусусият - лаганбардорлик асло конимда йўқ. Яна бир хусусият - мол-дунёга хирс қўймадим!

Ҳеч кимдан кам жойим йўқ. Маънавий жиҳатдан жуда ҳам бойман. Маошим оила тебратишга этади. Оллоҳга минг шукрки, фарзандларим ва шогирдларим бор. Шу кунгача қандай даража ва унвонларга эришган бўлсам, ҳаммаси тинмай қилган ҳалол меҳнатим ва илм туфайли. Халқим назарида обрў ва эъзоз топдим. Ўз ўрнимга эга бўлдим. Шунинг ўзиёқ менга қувонч ва умр бахш этади.

10 ZALI

1000 ZAI II